

T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ZÂTÎ'NİN KASİDELERİNDE MEDHİYE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
Mehmet Sinan TELEKE

DANIŞMAN
Doç. Dr. Kenan BOZKURT

KASIM-2022
BATMAN

**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

ZÂTÎ'NİN KASİDELERİNDE MEDHİYE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
Mehmet Sinan TELEKE**

**DANIŞMAN
Doç. Dr. Kenan BOZKURT**

KASIM-2022

BATMAN

TEZ KABUL VE ONAYI

Mehmet Sinan TELEKE tarafından hazırlanan “Zâtî’nin Kasidelerinde Medhiye” adlı tez çalışması 25/11/2022 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından oy birliği ile Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri**İmza****Başkan**

Doç. Dr. Şahap BULAK

.....

Danışman

Doç. Dr. Kenan BOZKURT

.....

Üye

Dr. Öğrt. Üyesi Zahir SÜSLÜ

.....

Üye

.....

Üye

.....

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

DECLARATION PAGE

I hereby declare that all information in this document has been obtained and presented in accordance with academic rules and ethical conduct. I also declare that, as required by these rules and conduct, I have fully cited and referenced all materials and results that are not original to this work.

Mehmet Sinan TELEKE

Tarih:

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ZÂTÎ'NİN KASİDELERİNDE MEDHİYE

Mehmet Sinan TELEKE

**BATMAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

Doç. Dr. Kenan BOZKURT

2022, 99 Sayfa

Jüri

Doç. Dr. Şahap BULAK

Doç. Dr. Kenan BOZKURT

Dr. Öğr. Üyesi Zahir SÜSLÜ

Klasik Türk edebiyatının önemli nazım biçimlerinden olan kaside, belli bir amaç için yazılır ve genelde bu amaç da caize ya da şairin beklenti içinde olduğu makam ve mevkidir. Kasidenin merkezinde caizenin yer almış olması, onu doğrudan övgünün de bir aracına dönüştürür. Şairler, kaside sundukları devlet adamlarını belli kalıplar içinde över ve kasideyi belli bir kurallar silsilesi içinde devlet adamlarına sunar. Bu kalıp ve övgü şekli, genel olarak tüm şairlerde müşterek olsa da şairin sanat kudretine bağlı olarak da değişiklik taşıyabilir. Bu çalışmada 16. yüzyılın önemli şairlerinden olan Zâtî'nin medhiyeleri ele alınarak onun medhiyelerinde ele aldığı övgü kalıplarına odaklanılmıştır. Kullanılan bu kalıplar, niteliklerine göre tasnif edilerek şiire kattığı anlam ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla da şairin 92 medhiye kasidesi ele alınarak bu kasidelerde geçen bütün bu kavramlar, tasnif edilmiş ve methiyeye katkısı açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın giriş kısmı kasidenin tanımı, yapısal özelliği ve tarihsel gelişimine ayrılırken birinci bölüm, Zâtî'nin kasideciliği ve kasidelerinde övgüye ayrılmıştır. İkinci bölümde ise övgü kalıpları ele alınmış, üçüncü bölümde döneminde yaşayan üç padişaha sunulan kasidelerdeki övgü üzerinde durulurken dördüncü bölümde ise kaside sunduğu devlet adamlarına yapılan övgüye odaklanılarak övgünün boyutları üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Zâtî, Kaside, Kasidecilik, Medhiye, Övgü Kalıpları

ABSTRACT**MS THESIS****EULOGY IN THE QASIDA OF THE ZÂTÎ****Mehmet Sinan TELEKE****BATMAN UNIVERSITY****INSTITUTE OF GRADUATE EDUCATION****DEPARTMENT OF IN TURKISH LITERATURE AND LANGUAGE****Advisor: Doç. Dr. Kenan BOZKURT****2022, 99 Pages****Jury****Juror Title Doç. Dr. Şahap BULAK****Juror Title Doç. Dr. Kenan BOZKURT****Juror Title Asst. Prof. Zahir SÜSLÜ**

The qasida, one of the most important verse forms of Classical Turkish literature, is written for a specific purpose, and this purpose is usually the reward or the maqam and position that the poet expects. The fact that the reward is at the centre of the qasida transforms it into an instrument of direct praise. Poets praise the statesmen to whom they offer qasida in certain patterns and present the qasida to the statesmen within a certain set of rules. Although this pattern and form of praise are common to all poets in general, it may also vary depending on the poet's artistic power. This study focuses on the praise patterns of Zâtî, one of the important poets of the 16th century, in his eulogies. These patterns are classified according to their qualities and the meaning they add to the poem is tried to be revealed. For this purpose, the poet's 92 eulogy qasidas are analysed. All these concepts mentioned in these qasidas are classified, and their contribution to eulogy is tried to be explained.

While the study's introduction is devoted to the definition, structural characteristics and historical development of the qasida, the first chapter is devoted to praising Zâtî's eulogy and qasidas. The second chapter comes up with the praise patterns, the third chapter focuses on the praise in the qasida to the three Sultâns of the period, and the fourth chapter focuses on the praise to the statesmen in the qasida and the dimensions of praise.

Keywords: Zâtî, Qasida, Odic, Eulogy, Praise Patterns

ÖN SÖZ

Cahiliye Arap döneminden klasik Türk edebiyatının son dönemlerine kadar kasidecilik geleneğinde pek çok şair memduhları için medhiyeler yazmıştır. Şairler yazdıkları bu medhiyelerde övdükleri kimseleri çeşitli övgü kalıpları üzerinden yeterli ölçüde övmeye çalışmışlardır. Şairler memduhlarını överlerken onların toplum tarafından kabul gören vasıflarından yola çıkarak ideal bir model oluşturmuşlardır. Şairler, bunu yaparlarken övdükleri kimselerin salt olumlu yönlerini göstermek için değil; aynı zamanda hünerlerini göstermek için de medhiyeler yazmışlardır.

Klasik edebiyatın usta medhiye şairi olan Zâtî, bu çalışmada ele alınmış ve kasideleri medhiye bakımından incelenmiştir. Bu konunun çalışılmasının asıl sebebi, şairin kasidelerinin medhiye boyutlarının ve kalıplarının ele alınmamasıdır. Zira Zâtî, 16. yüzyılın en önemli kaside şairlerinden biri olmasına rağmen edebiyat çalışmalarında onun medhiye anlayışı üzerinde yeterli düzeyde çalışma yapılamamıştır. Bu eksikliği giderebilmek ve daha sonra yapılacak çalışmalara yön verebilmek adına böyle bir çalışmanın incelenmesine karar verilmiştir. Yapılan bu çalışma ile Zâtî'nin kasidelerinin kimler için yazıldığı ve hangi kalıplar üzerinden övgünün yapıldığını ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Bunlar yapılırken Zâtî'nin şiir üzerindeki maharetine dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Onun kasidelerinde en çok hangi övgü kalıplarını kullandığı tespit edilmiştir.

Bu çalışma yapılırken Orhan Kurtoglu'nun 2017 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı e-Kitap sayfasında yer alan “Zâtî Divanı” adlı çalışma esas alınarak yapılmıştır. Bu çalışmada Zâtî'ye ait 92 kaside mevcuttur. Bu kasidelerden padişah ve diğer devlet büyükleri için yazılmış 80 tane kaside bulunmaktadır. Bu 80 kasidenin 5 tanesinin kime yazıldığı belli olmadığından tezimiz için Zâtî'nin medhiye özelliği taşıyan 75 kasidesinden yararlanılmıştır.

Çalışma genel olarak bir giriş bölümü ve 4 ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde kaside hakkında genel bir bilgi ve onun özellikleri, kasidenin tarihçesi Arap, İran ve Türk edebiyatındaki yeri ve gelişimi hakkında bilgiler verilmektedir. Çalışmanın birinci bölümünde Zâtî'nin kasideciliği üzerinde durulmuştur. Kasidelerinden yola çıkılarak medhiye anlayışının özellikleri verilmiştir. Tezin ikinci bölümünde Zâtî'nin kasidelerinden yararlanılarak tespit edilen övgü kalıpları yer almaktadır. Bu bölümde mitoloji, din, şehir-millet, tabiat unsurları, değerli madenler ve gök cisimleri gibi pek çok kavram Zâtî'nin kasidelerinden alınan beyitlerle açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise

Zâtî'nin padişahlar için yazmış olduğu kasideler incelenmiştir. Zâtî'nin padişahlar için yazdığı kasidelerde onları nasıl övdüğü beyitler üzerinden anlatılmaya çalışılmıştır. Bu bölümde padişahlar adalet, idarecilik, savaşıklık, sanatçılık ve bilgelik gibi yönler bakımından nasıl övüldükleri ele alınmıştır. Dördüncü ve son bölümde ise Zâtî'nin diğer devlet büyükleri için yazmış olduğu kasideler incelenmiştir. Zâtî'nin padişah olmayan devlet düzeyinde önemli görevlerde bulunan bu kişilerin hangi yönlerden ve nasıl övüldükleri anlatılmıştır. Bu kişiler de padişahlar gibi adalet, idarecilik, savaşıklık, sanatçılık ve bilgelik gibi yönler bakımından nasıl övüldükleri açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmamda bana desteğini esirgemeyen değerli danışmanım Doç. Dr. Kenan BOZKURT'a ve bu çalışma sürecimde bana yol gösteren değerli hocalarım Doç. Dr. Şahap BULAK'a, Dr. Öğr. Üyesi Zahir SÜSLÜ'ye, bu süreçte bana yardım eden değerli arkadaşım İbrahim YARDIMCI'ya teşekkür ederim. Ayrıca bu çalışma yoğunluğumda hep yanımda olan aileme de şükranlarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ.....	vi
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	xiv
1.GİRİŞ.....	1
1.1. Edebi Bir Kavram Olarak Kaside.....	1
1.2. Kasidenin Tarihçesi.....	3
1.2.1. Arap Edebiyatında Kaside	3
1.2.2. İran Edebiyatında Kaside	7
1.2.3. Türk Edebiyatında Kaside	9
1.3. Kasidenin Bölümleri.....	11
1.3.1. Nesib-Teşbib	11
1.3.2. Girizgâh	14
1.3.3. Medhiye	14
1.3.4. Tegazzül	16
1.3.5. Fahriye.....	17
1.3.6. Dua	18
2. ZÂTÎ'NİN KASİDECİLİĞİ.....	19
2.1. Zâtî'nin Kasidelerinde Medhiye.....	21
3. ÖVGÜ KALIPLARI	23
3.1. Mitolojik Şahıslar ve Kavramlar Üzerinden Yapılan Övgü	23
3.1.1. Neriman.....	23
3.1.2. Sam	24
3.1.3. Zâl.....	24
3.1.4. Rüstem-i Zâl	24
3.1.5. İsfendiyâr.....	25
3.1.6. Cemşit.....	26
3.1.7. Leclâc	27
3.1.8. Behmen.....	27
3.1.9. Zümrüdü Anka	28
3.1.10. Hümâ Kuşu.....	28
3.1.11. İskender (Alekaandros)	29
3.1.12. Nûşînrevân.....	31

3.1.13.	Ye'cûc	32
3.1.14.	Deccâl.....	33
3.2.	Dini Şahıslar ve Kavramlar Üzerinden Yapılan Övgü	33
3.2.1.	Hız. Musa	33
3.2.2.	Hız. Yusuf.....	34
3.2.3.	Hız. Davud.....	35
3.2.4.	Hız. Süleymân	36
3.2.5.	Hız. İsa.....	36
3.2.6.	Cennet.....	38
3.2.7.	Kevser.....	38
3.2.8.	Burak	38
3.2.9.	Sidre	39
3.2.10.	İbn-i Edhem.....	39
3.2.11.	İbn-i Sina	40
3.2.12.	Hâtem-i Tâý.....	41
3.2.13.	Ka'be	41
3.2.14.	Safâ Merve	42
3.2.15.	Hızır.....	42
3.2.16.	İlyas	43
3.2.17.	Harût.....	43
3.3.	Tabiat Unsurları Üzerinden Yapılan Övgü.....	44
3.3.1.	Ab-ı Hayat (Ab-ı Hayvan).....	44
3.3.2.	Gül	45
3.3.3.	Deprem (Zelzele).....	45
3.3.4.	Bağ, Bahçe.....	46
3.3.5.	Rüzgâr	46
3.3.6.	Yılan (Mâr).....	47
3.3.7.	Sedef.....	47
3.3.8.	Deniz	48
3.4.	Değerli Madenler Üzerinden Yapılan Övgü.....	48
3.4.1.	Altın (Zer).....	48
3.4.2.	Yakût	49
3.4.3.	Zümrüt.....	49
3.4.4.	Gümüş (Sim)	50

3.5. Şehir ve Millet Üzerinden Yapılan Övgü.....	50
3.5.1. Arap ve Acem.....	50
3.5.2. Mısır ve Şam	51
3.5.3. Hicâz.....	52
3.5.4. Kudüs.....	52
3.5.5. İstanbul	53
3.5.6. Tatar.....	53
3.6. Gök Cisimleri Üzerinden Yapılan Övgü	54
3.6.1. Zühre ve Keyvan	54
3.6.2. Zuhâl (Satürn).....	54
3.6.3. Kevkeb (Yıldız).....	55
3.6.4. Samanyolu Galaksisi	55
3.6.5. Behram (Mars)	56
3.6.6. Güneş, Ay	56
4. PADİŞAHLAR İÇİN YAZILAN MEDHİYELER.....	58
4.1. Sultân Bayezid.....	58
4.1.1. Övülen Özellikleri	58
4.1.1.1. İdarecilik Yönüne Yapılan Övgü.....	58
4.1.1.2. Adalet Yönüne Yapılan Övgü	59
4.1.1.3. Savaşçılık Yönüne Yapılan Övgü	62
4.1.1.4. Hayat Bahşetme Yönüne Yapılan Övgü.....	63
4.2. Yavuz Sultân Selim.....	64
4.2.1. Övülen Özellikler	64
4.2.1.1. İdarecilik Yönüne Yapılan Övgü.....	64
4.2.1.2. Savaşçılık Yönüne Yapılan Övgü	66
4.2.1.3. Adalet Yönüne Yapılan Övgü	66
4.2.1.4. Şefkat ve Merhamet Yönüne Yapılan Övgü.....	67
4.3. Kanûnî Sultân Süleymân	67
4.3.1. Övülen Özellikler	68
4.3.1.1. İdarecilik Yönüne Yapılan Övgü.....	68
4.3.1.2. Savaşçılık Yönüne Yapılan Övgü	68
4.3.1.3. Adalet Yönüne Yapılan Övgü	69
4.3.1.4. Hayat Bahşetme Yönüne Yapılan Övgü.....	70
4.3.1.5. Bilgelik Yönüne Yapılan Övgü	70

5. DEVLET BÜYÜKLERİ İÇİN YAZILAN MEDHİYLER	72
5.1. Dukâkinzâde Ahmet Paşa.....	72
5.1.1. Övülen Özellikler	72
5.1.1.1. Savaşçılık Yönüne Yapılan Övgü	72
5.1.1.2. Hayat Bahşetme Yönüne Yapılan Övgü.....	72
5.2. Hadım Ali Paşa.....	73
5.2.1. Övülen Özellikler.....	73
5.2.1.1. Hayat Bahşetme Yönüne Yapılan Övgü.....	73
5.2.1.2. İdarecilik Yönüne Yapılan Övgü.....	73
5.3. Ayas Mehmet Paşa	74
5.3.1. Övülen Özellikler.....	74
5.3.1.1. İdarecilik Yönüne Yapılan Övgü.....	74
5.3.1.2. Adalet Yönüne Yapılan Övgü	75
5.4. İbrahim Paşa	75
5.4.1. Övülen Özellikler.....	76
5.4.1.1. İdarecilik Yönüne Yapılan Övgü.....	76
5.4.1.2. Hamilik Yönüne Yapılan Övgü.....	76
5.5. Mustafa Paşa.....	77
5.5.1. Övülen Özellikler.....	77
5.5.1.1. İdarecilik Yönüne Yapılan Övgü.....	77
5.5.1.2. Hayat Bahşetme Yönüne Yapılan Övgü.....	77
5.5.1.3. Adalet Yönüne Yapılan Övgü	77
5.5.1.4. Savaşçılık Yönüne Yapılan Övgü	78
5.6. Pîrî Mehmed Paşa.....	78
5.6.1. Övülen Özellikler.....	78
5.6.1.1. İdarecilik Yönüne Yapılan Övgü.....	78
5.6.1.2. Savaşçılık Yönüne Yapılan Övgü	79
5.7. Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi.....	79
5.7.1. Övülen Özellikler.....	79
5.7.1.1. İdarecilik Yönüne Yapılan Övgü.....	79
5.7.1.2. Bilgelik Yönüne Yapılan Övgü	80
5.7.1.3. Cömertlik Yönüne Yapılan Övgü.....	80
5.8. Tacizade Cafer Çelebi	80
5.8.1. Övülen Özellikler	81

5.8.1.1. İdarecilik Yönüne Yapılan Övgü.....	81
5.8.1.2. Güzellik Yönüne Yapılan Övgü	82
5.9. Şîrî Ali Beg.....	82
5.9.1. Övülen Özellikler	82
5.9.1.1. İdarecilik Yönüne Yapılan Övgü.....	82
5.9.1.2. Savaşçılık Yönüne Yapılan Övgü	82
5.10. Emânî Çelebi.....	83
5.10.1. Övülen Özellikler	83
5.10.1.1. Sanatçılık Yönüne Yapılan Övgü.....	83
5.10.1.2. Bilgelik Yönüne Yapılan Övgü	83
5.11. Kadrî Efendi	84
5.11.1. Övülen Özellikler	84
5.11.1.1. Adalet Yönüne Yapılan Övgü	84
5.11.1.2. Cömertlik Yönüne Yapılan Övgü.....	84
5.11.1.3. Hayat Bahşetme Yönüne Yapılan Övgü.....	85
5.12. İbni Kemâl (Kemalpaşazâde)	85
5.12.1. Övülen Özellikler	85
5.12.1.1. Bilgelik Yönüne Yapılan Övgü	85
5.12.1.2. Hayat Bahşetme Yönüne Yapılan Övgü.....	85
5.13. Tatavralı Mahremî Çelebi.....	86
5.13.1. Övülen Özellikler	86
5.13.1.1. Güzellik Yönüne Yapılan Övgü	86
5.13.1.2. Bilgelik Yönüne Yapılan Övgü	86
5.14. Sürûrî Efendi	86
5.14.1. Övülen Özellikler	86
5.14.1.1. Bilgelik Yönüne Yapılan Övgü	86
5.14.1.2. Cömertlik Yönüne Yapılan Övgü.....	87
5.15. Şah Muhammed.....	87
5.15.1. Övülen Özellikler	87
5.15.1.1. Bilgelik Yönüne Yapılan Övgü	87
5.15.1.2. Savaşçılık Yönüne Yapılan Övgü	87
5.15.1.3. Güzellik Yönüne Yapılan Övgü	87
5.16. Nişancı Beg	88
5.16.1. Övülen Özellikler	88

5.16.1.1. İdarecilik Yönüne Yapılan Övgü.....	88
5.17. Kazasker.....	88
5.17.1. Övülen Özellikler	88
5.17.1.1. Adalet Yönüne Yapılan Övgü	88
5.17.1.2. Güzellik Yönüne Yapılan Övgü	89
5.18. Ferrûh Beg.....	89
5.18.1. Övülen Özellikler	89
5.18.1.1. Bilgelik Yönüne Yapılan Övgü	89
5.18.1.2. Güzellik Yönüne Yapılan Övgü	89
5.19. Gedâyî	89
5.19.1. Övülen Özellikler	90
5.19.1.1. Bilgelik Yönüne Yapılan Övgü	90
5.20. Îsâ Beg.....	90
5.20.1. Övülen Özellikler	90
5.20.1.1. Bilgelik Yönüne Yapılan Övgü	90
5.21. Mesih Ağa	90
5.21.1. Övülen Özellikler	91
5.21.1.1. Güzellik Yönüne Yapılan Övgü	91
5.21.1.2. Hayat Bahşetme Yönüne Yapılan Övgü.....	91
5.21.1.3. Savaşçılık Yönüne Yapılan Övgü	91
5.22. Ali Çelebi	91
5.22.1. Övülen Özellikler	91
5.22.1.1. Hayat Bahşetme Yönüne Yapılan Övgü.....	91
5.22.1.2. Bilgelik Yönüne Yapılan Övgü	92
6. SONUÇ.....	93
KAYNAKLAR.....	95
ÖZ GEÇMİŞ.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

SİMGELER VE KISALTMALAR

b.: beyit

bkz.: bakınız

C. : Cilt

çev.: Çeviren

haz.: hazırlayan

K.: Kaside

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

s.: sayfa

TDK: Türk Dil Kurumu

TDV: Türkiye Diyânet Vakfı

YL Tezi: Yüksek Lisans Tezi

1.GİRİŞ

1.1. Edebi Bir Kavram Olarak Kaside

Kaside; niyet etmek, yaklaşmak anlamlarında “kasd” kökünden gelen Arapça bir kelimedir. Edebiyat terimi olarak ise klasik İslam edebiyatında belli bir amaç güdülerek yazılan ve karşılığında belli bir çıkar gözetilen bir nazım biçimidir. Bu şiirler, genellikle devlet adamlarını övmek ve karşılığında yardım istemek için yazılır (İpekten, 1994: 28). Ferit Develioğlu, bu sözcüğü “Daha çok büyükleri övmek üzere yazılan nazım biçimidir.” şeklinde tanımlarken (2004, s. 492), Şemsettin Sami ise *Kâmûs-ı Türkî*’de “On beş beyitten aşağı olmamak üzere bir kafiye üzerine ve ekseriya medh-i ekâbir hakkında söylenilen şiir.” şeklinde tanımlamıştır (1996, s. 1317). Bu tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere kaside, klasik Türk edebiyatında din ve devlet büyüklerini övmek amacıyla belirli kurallar içinde yazılan uzun şiirlere verilen ad olup (Dilçin, 2009, s. 122) klasik şiirin en yaygın nazım şekillerindendir. Bu yönüyle klasik edebiyatta kaside; gazelden sonra en çok kullanılan nazım biçimidir (Uslu, 2007, s. 189).

Beyitler halinde yazılan bu nazım biçiminin uyak düzeni, gazelin uyak düzeniyle aynıdır. Yani ilk beyit kendi arasında kafiyeleyken diğer beyitlerin ilk dizeleri serbest ikinci dize ise ilk beytin kafiyesiyle kafiyeleşir (aa, ba, ca...). Kaside şekil olarak gazele benzese de ondan çok daha uzundur. Gazel genellikle 5 ile 15 beyit arasında değişen uzunluğa sahipken kaside genel olarak 31 ile 99 beyit aralığındadır (Dilçin, 2009, s. 122). Ancak bu sayıdan daha kısa veya daha uzun olan kasideler de vardır.

Kasideler; beyitlerine, bulunduğu yere ve özelliğine göre farklı isimlerle anılır. Kasidenin ilk beytine “matla”, son beytine “makta” denir. Şairin mahlasının bulunduğu beyte tâc-beyt adı verilir. Kasidenin en güzel beytine “beytü’l kasid” denir (Uslu, 2007, s. 189). Musammat gazelde olduğu gibi, matladan sonraki beyitlerde mısra ortalarının birinci mısra ile kafiyeleştirildiği kasidelere “musammat kaside” adı verilir. Bu kasideler de ortalarından iki eşit parçaya ayrılabilen aruzun uzun vezinleriyle yazılır” (İsen, 2018, s. 250).

Her edebi eserde olduğu gibi kasidelerde de belli bir düzen vardır. Kaside yazılırken rastgele yazılmamıştır. Bütün beyitler bir düzen içerisinde yerleştirilmiştir. Bu düzen, bölümler şeklinde oluşturulmuştur. “Kasidenin beş ana bölümü vardır. Bunlar: nesib-teşbib, medhiye, tegazzül, fahriye ve duadır. Kasidenin bölümlerden oluşması, onu diğer nazım şekillerinden ayıran en önemli unsurdur.” (İsen, 2018, s. 250). Bazı kaside örneklerinde ise bu bölümlerin hepsine yer verilmemiştir. Kimi şairlerin hiç nesib yapmadan, doğrudan doğruya medhiye

kısmına geçiş yaptıkları da olmuştur (İpekten, 1999, s. 39). Özellikle tevhit, na't, münacât gibi dini konuların ağırlıklı olduğu türlerde, kasidenin yalnız iki bölümünün bulunması, hemen hemen genel bir kural halini almıştır. Bu iki bölüm, medhiye (asıl bölüm) ve dua bölümleridir. Bunun dışında da daha çok Nef'i'de görülen bir özellik olup bazı şairlerin kendilerini öven bir fahriye ile başlayıp daha sonra medhiye bölümüne geçtikleri örnek kasideler de vardır (İpekten, 1999, s. 39).

Kasideler, mürettep divan sıralamasında divanların başında ve diğer şiirlerden önce yer alır. Kasideler arasında da ayrıca bir sıra gözetilir: Önce tevhîd, münâcât ve naat kasideleri, sonra dört halife ve Mevlâna hakkındaki kasideler, daha sonra da Sultân, sadrâzam, vezir, şeyhülislâm gibi önemli şahıslar için yazılmış kasideler sıralanır. Kasidelerin sıralanmasında tarihi önceliği ya da memduhların büyüklük ve unvanlarına bakılmaz; kasideler gelişigüzel yazılır. Kasidelerin başına memduhun adının ve unvanının yazılması usuldendir. Bu başlıklar çoğunlukla Farsça yazılır: “Kasîde der-na't-ı Hazret-i Fahr-ı Kâinât”, “Der Menkıbe-ı Şîr-i Hudâ Aliyyü'l-Murtazâ”, “Der Medh-i Hazret-i Sultân Muhammed Hân”, “Der-sitâyîş-i Sadrâzam Şehid Ali Paşa” gibi (İpekten, 1999, s. 40).

Kasideler, yazılış amacına göre çeşitli isimler alır. Allah'ın birliğini öven kasidelere “tevhid”, Allah'a yalvarmak amacıyla yazılan kasidelere “münacat”, peygamberleri öven kasidelere “naat”, ilk dört halifeye, Mevlana'ya, padişahlara, vezirlere ve diğer devlet büyüklerine yazılan kasidelere “medhiye” denir (İsen, 2018, s. 250). Bazı şairler, Hazreti Ali'ye yazdıkları medhiyeye “Nat-ı Ali” adını vermişlerdir. Ayrıca kasideler işlendikleri konulara göre de isimlendirilir. Birini yermek için yazılan kasideye “hicviye”, bir kimsenin ölümü dolayısıyla yazılan kasidelere “mersiye” denir (Kabaklı, 2016, s. 606). Bunun dışında da kasideler “nesib” bölümünün içerdiği konuya göre de isimlendirilirdi. Kaside; ramazan ayının gelişi, bayram, bahar, yaz, kış gibi herhangi bir vesileyle sunulurdu. Bu husus nesib kısmının konusunu teşkil ederdi. Bundan dolayı kaside ramazâniyye, iydiyye, bahâriyye, temmûziyye, şitâiyye gibi adlar da alırdı. Ayrıca kasideler kafiyelerine göre de isimlendirilirdi. Kafiye yer alan gül, su, hançer, güneş, nergis, la'l gibi redifler, kasidenin adı olabildiği gibi kafiye oluşturulan son sesler de kasidenin râiyye, mîmiyye, nûniyye şeklinde adlandırılmasını sağlar (Çavuşoğlu, 1986, s. 20). Görüldüğü üzere kasideler yalnızca övmek amacıyla yazıldığı kişinin adıyla anılmaz, aynı zamanda mevsimler, özel ve dinî günler, mekân isimleri ile de adlandırılır.

Kasideler, her ne kadar bir sanat ürünü olsa da yazılış amaçları gereği devlet büyüklerine sunuldukları için kasideyi yazan şairlere ödüller verilmiştir. “Caize” adı verilen bu ödüller

zamanla kasideciliği bir meslek haline dönüştürmüştür. Bu konuya dair Gibb, “*Arap Edebiyatı*” adlı eserinde caizenin kasideciliğin standartlaşmasında önemli bir role sahip olduğunu söyleyerek onun kasidenin gelişimindeki katkısını şöyle dile getirir:

“Şairlik, dinleyiciye gereksinim duyan bir meslektir; şairler beğenildiğinde şiirlere rağbet gösterildiğinde sadece platonik bir takdirle yetinilmez, maddi ödüllerle de mükâfatlandırılırlardı.” Tabi ki bu durumun kaside yapısının standartlaşmasında hatırı sayılır bir etkisi vardır. Şiirin bir meslek olarak gelişmesinin diğer bir sonucu da kasidenin basmakalıp hale gelmesine katkı sağlamıştır. Bu, yeni meslek için bir çıraklık düzeninin gelişmesi demektir. Ünlü bir şair, bir ya da iki çırağı eğitmek için yanına alırdı. Bunlar ustalarının eserlerini ezberleyerek diğerlerine naklederlerdi (Gibb, 2017, s. 33).

Şairler, yazdıkları kasideler sayesinde değeri yüksek ödüller almışlardır. Aldıkları bu ödüllerden dolayı şairleri küçümsemek, onları maddiyatçı göstermek doğru bir anlayış değildir. Aldıkları bu ödüllere bakarak onların sanatına gölge düşürmeye çalışmak büyük haksızlık olur. Çünkü onlar, sanat değeri çok yüksek şiirler ortaya çıkarmışlar. Sanat değeri yüksek olan bu şiirler, maddiyatla ölçülemeyecek değerdedir.

Kaside, ilk olarak Arap edebiyatında ortaya çıkmıştır. Peki bu nazım biçimi Arap edebiyatında boy gösterdikten sonra Türk edebiyatına nasıl geçmiştir? Buna dair yapılan kaynak taramalarında özellikle İslamiyet’in diğer milletlerde yayılması sonucu Arap edebiyatının da diğer milletlerin edebiyatlarını çok etkilediği görülmektedir. Bu etkiyle beraber Arap edebiyatında bulunan kaside de diğer milletlerin edebiyatlarına geçmiştir. Kaside, Arap edebiyatından sonra ilk olarak İran edebiyatına geçmiştir. Daha sonra da İran edebiyatından Türk edebiyatına geçmiştir (Dilçin, 2009, s. 122).

1.2. Kasidenin Tarihçesi

1.2.1. Arap Edebiyatında Kaside

Kaside, Arap edebiyatında ortaya çıkmış ve gelişmiş bir nazım biçimidir. Arap coğrafyasında çok eskiye dayanan köklü bir edebiyat ve sanat anlayışının bir tezahürü olarak ortaya çıkmıştır. Arap edebiyatının bir ürünü olan kasidenin milattan önce 5. yüzyıla kadar uzanan çok eski bir tarihi vardır (Çavuşoğlu, 1986, s. 17). Arap şiirinin en eski örneklerinde yüksek sanat eserleri “kaside” tarzında söylenmiştir (Çetin, 2011, s. 59). Arap edebiyatında ilk zamanlar kaside dışında “recez” denilen bir biçim de bulunmaktaydı (Gibb, 2017, s. 28). Ama bu biçim, kaside gibi geleceğe taşınamamış, zamanla bu biçimin yerini kaside doldurmuştur.

Kaside, ilk zamanlar “recez” gibi birkaç beyitlik manzumeler şeklinde yazılabilmişken sonraları bu nazım biçiminin beyit sayısında artış yaşanmıştır. Kaynakların aktardığına göre Cahiliye Arap edebiyatında ilk kez uzun kaside yazan şair, Muhelhil’dir (Pakalın, 1993, c. 2. s. 267). Hatta Arap edebiyatında ilk kez kaside yazan şairin de “Muhelhil” olduğu aktarılır (Dilçin, 2009, s. 122). Ukaz Panayırıları’nın vazgeçilmez nazım biçimlerinden olan kaside, her ne kadar memduhun övgüsü üzerine kurulmuş olsa da Cahiliye döneminde şairlerin sanat kudretlerini gösteren en önemli nazım biçimidir de. Her yıl düzenlenen bu panayırılarda en iyi yedi şiir “*mualakatü’s-seba/yedi askı*” adıyla Kâbe’nin duvarında bir yıl boyunca asılı dururdu. Bu durum, Cahiliye döneminde kasidenin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Cahiliye döneminde yazılan şiirler incelendiğinde bunların bir kısmının tek konulu ve kısa diğerlerinin ise muallaka şiirlerinde olduğu gibi uzun ve birden fazla konuyu içerdiği görülmektedir. (Cengiz, 2021, c.13. s. 3) Bu dönemin en meşhur şairleri İmruü’l-Kays (ö.545), Tarafa b. el-‘Abd (ö.564), Züheyr b. ebî Sulmâ (ö.609), Lebîd b. Rebî’a (ö.660-661), ‘Antara b. Şeddâd (ö.600), Amr b. Külsûm (ö.584), Hâris b. Hillize (ö.570)’dir (İsen, 2018, s. 254). Ancak bunlar içinde en meşhur olanı İmru’l-Kays kabul edilir (Çavuşoğlu, 1986, s. 17).

İslam dininden önce Arap coğrafyasında şiir ve özellikle medhiye tarzındaki şiirler yaygındı. O dönemde de klasik edebiyatın sonraki dönemlerinde olduğu gibi kaside tarzı metheden şiir türlerinde amaç, sosyal statüsünü korumak, devlet büyüklerine yakın olmak, sosyal hayatta bir mevki elde etmektir (Demirayak, 2009, s. 93). Zira kabileler halinde yaşayan Araplar için kaside, kabileler arası çekişmelerin ve üstünlük mücadelesinin en önemli aracıydı ve şairin de toplumda itibar kazanmasının yoluydu. Propaganda araçlarının olmadığı bu dönemde şairler, kaside aracılığıyla mensubu olduğu kabilenin şan, şeref, namus, yiğitlik ve cömertlik gibi önemli vasıflarını geniş kitlelere yaydıkları gibi kendilerine kabile içinde güçlü bir konum edinirler ve bu konum sayesinde rahat bir hayat yaşarlardı. Bu dönemde şairin kudreti “medh” ve “hica” ile ölçülmesine rağmen ısrarla onlara medhte ileri gidilmemesi gerektiği ve övülen kişinin özelliklerinin abartılmaması gerektiği konusunda sıklıkla uyarılar da yapılmıştır.

Cahiliye dönemi kasidesi, Arapların çöl yaşamından izler taşırdı. Yerleşik hayatın izlerinden ziyade göçebe kültürün izleri daha belirgindi. Göçebe kültürün özellikleri bu şiir biçiminde özellikle “nesib” bölümünde daha çok göze çarpmaktadır. Muallaka şiirlerin hepsinde bu özellikler çokça bulunurdu. Dostlar ve sevgililerle yaşanmış anılardan izler taşıyan mekânlar ve kalıntılar önünde hatıraların tazelendiği coşku ile kasideye başlamak (nesib/teşbîb bölümü), tasvir, medih ve fahr gibi değişik konuları ele almak, klişeleşmiş teşbih ve tasvir

unsurları içermek ve belirli uzunluğu korumuş olmak gibi özellikler, İmriu'l-Ğays'ın kasideleriyle olgunlaşp yerleşerek bu nazım biçimi için uyulması zorunlu gelenek haline gelmiştir. İmriu'l-Ğays'tan sonra gelen şairler de bu geleneğe uymuş ve şiirlerini bu forma bağlı kalarak söylemişlerdir (Özçetin, 2020, s. 8). İslamiyet öncesi kasidelerin yapı ve içerikteki genel benzerliği özellikle de çeviri halinde okundukları zaman çöl yaşamına onun gerçekliğine, gölge ve iç gözlem yokluğunun değişmezliğine mutlak bir kaba kuvvetle ayna tutar. Neredeyse çıplak bir tekdüzelik izlenimi verebilir (Gibb, 2017, s. 34). Yer yer bir mersiye, bir fahriye, bir hicviye veya sevgiliyi öven, aşkı anlatan bir şiir biçimi olarak karşımıza çıkan bu şiirler Arap edebiyatının en eski, en yüksek ve orijinal ürünleri sayılmaktadır (İsen, 2018, s. 254).

Kasidenin Cahiliye döneminde sahip olduğu bu önem, İslamiyet'le beraber azalmaya başlamıştır. Bunun en büyük sebebi, İslam'ın yaratmak istediğı yeni toplumda kasideyi ortaya çıkaran amillere yer olmamasıdır. Özellikle İslam sanatının poetikasını oluşturan Şuarâ Sûresi'nin şiire ve şaire savaş açıp şairi yalancı, şiiri de bir küfür ve fitne unsuru olarak görmesi, kasideye büyük bir darbe vurmuştur (Demirayak, 2020, s. 84). Demirayak, bunun sebebinin Kur'an-ı Kerim'de şair ve şiire karşı olunduğuna bağlandığını; ancak bu durumun, yapılan çalışmalar ışığında bazı ayetlerin farklı ve yanlış yorumlanmasından kaynaklı bir durum olduğu ve İslam dininde şairlik ile şiire karşı olunmadığı apaçık ortaya konulduğunu söyler (Demirayak, 2020, s. 32).

Kaynakların aktardığına göre İslamiyet sonrasında şiir, yeni bir içerikle hayat bulmuştur. Cahiliye döneminde kasidede ele alınan konular, bu dönemde terk edilmiş ve hatta yasaklanmıştır. İslamiyet'in ortaya çıkışı kasidelerin nazım biçiminde ve özellikle ele alınan temalar bakımından bazı değişikliklere sebep oldu. İslamiyet'ten sonra daha çok dinî-ahlâkî ve gazâ-kahramanlık konularına ağırlık verildi (Elmalî, 2001, c. 24, s. 563). Hz. Peygamber ve dört halife de dâhil olmak üzere şiire ve şaire karşı ilgi duyulmuş olması, bu değişimin açık bir göstergesidir. Bunun sonucu olarak da kaside, İslam toplumu arasında rağbet görmüş, hatta Hz. Muhammed vefat ettiğinde Hz. Ebubekir ona mersiye yazmıştır. Böyle bir ortamda şiirin ve sanatın ilerlemesi elbette normaldir. Tarih ve edebiyat kitaplarında da dört halifenin şiir söylediğı ve hatta Hz. Ali'nin bunlar içerisinde en büyük şair olduğu ancak kendilerine şair dedirtecek kadar çok ön plana çıkmadıkları dile getirilmiştir (Demirayak, 2009, s. 56).

Kasidenin İslam toplumundaki asıl gelişimi, Hz. Ali ve Muaviye'nin iktidar çatışmasında kendini göstermiştir. Kabile taassubunun ve çıkar çatışmalarının su yüzüne çıktığı bu dönemde şairler, Cahiliye şairleri gibi konum ve çıkar elde etmek amacıyla kasidelerini

araçsallaştırmıştır. Bu dönemde özellikle hiciv tarzında yazılmış kasideler çokça göze çarpmaktadır. Hem Hz. Ali'nin hem de Muaviye'nin taraftarları birbirlerine karşı hicivler yazmıştır. Emevilerin iktidara gelmesi ile kaside toplumsal yaşamın bir parçası haline dönüşmüştür. Emeviler döneminde yetişmiş şairler, ilk zamanlar Cahiliye devri Arap şairlerinin taklitçisi durumunda kalmışlardır. Daha sonra saray kültürünün yerleşmesiyle beraber şairler kasideciliğe yeni bir heyecan getirmişlerdir. Şairler halifeyi övmek için kasideler yazmışlar ve bir rekabet ortamı doğurmuşlardır. Bu dönemin en büyük kaside şairi Ömer bin Ebu Rebia'dır.

Abbassiler devrinde (8. yüzyılın sonları) kasidelerde muhteva değişikliği yerleşik medeniyetin bütün özelliklerini taşımaktadır (Çavuşoğlu, 1986, s. 20). Nesib kısmında şarap zevki ve beden hazları tasvir ediliyordu. Çöl tasvirlerinin yerini bağ bahçe tasvirleri almıştı. At ve deve tasvirleri ise av ve savaş tasvirlerine dönüşmüştü. Bazen bu konulardan her biri bir şiirde işleniyordu ve ona kaside deniliyordu. Bunun dışında kasidenin muhtevasının zenginleşmesi ve bir nazım biçimi olarak önem kazanması İran edebiyatı içinde oldu (Çavuşoğlu, 1986, s. 18). Kaside, Endülüs Arapları aracılığıyla İspanyol şiirine de geçmiş ve İspanyolların “balad” türü olan romansları meydana getirmiştir (Kabaklı, 2002, s. 607).

İslamiyet'ten sonraki devirlerde yazılmış kasideler gerek biçim gerekse muhteva bakımından büyük değişim içerisine girmiştir. Bu değişimin, klasik kaside nazım biçimine zarar verdiğini söyleyen şairler ortaya çıkmıştır. İbn Kuteybe, yeni şairlerin kadim kaside geleneğine harfiyen uymalarını zorunlu görürken İbn Reşîk, şehirli şairlerin mecazi ifadeler dışında şiirlerinde bu geleneği sürdürmelerini anlamsız bulur. İbn Kuteybe gibi eleştirmenlerin geleneği sürdürme konusundaki sert hükümlerine rağmen Ebû Nüvâs, Ebü'l-Atâhiye ve Mütenebbî gibi kasidenin iç yapısını arzu ve mizaçlarına göre değiştirenler de kendilerini kabul ettirebilmişlerdir (Elmalı, 2001, c. 24, s. 564).

Son olarak Arap coğrafyası ve edebiyatında övgü şiirlerinin kökeninin çok eskiye dayandığı ve bu durumun hem insani hem de coğrafi sebepleri olduğu anlaşılmıştır. Arap coğrafyasında soy kütüğü ve soy üstünlüğü gibi kavramlar oldukça yaygındır. Bu sebepten bir kimsenin övülmesi onun sosyal hayatta da bir mevki ve itibar kazanmasına kolaylık sağlamıştır. Edebiyat ve şiirin geliştiği bu coğrafyada elbette medh eden şiirlerin de kendi alanında yeni bir biçim yaratması gayet doğaldır. Buna örnek olarak “recez” ve “kaside” şiir biçimlerinin bu dönemden günümüz edebiyatına kadar övme ve övülme ihtiyacını karşılamak üzere geliştiği görülmektedir. Başlangıcında bu nazım biçimlerinin giriş kısmında şarap tasviri ve övgüsü ile yazılan biçimler daha sonra genişleyerek bunu doğa tasvirine, at tasvirine ve insan tasviri ile

övgüsüne kadar genişletmiştir (Demirayak, 2012, s. 46). Böylece artık önemli insanların övüldüğü yani amacı, niyeti belli olan kaside kelimesinin de kökeni olan “kasd” kökünden yola çıkarak kaside biçimini oluşturmuşlardır. Bu türde asıl amaç yazıldığı kişiye övgü ve onun önemli olumlu özelliklerini methetmek olmuştur. Divanların giriş kısmında yer almaya başlanan bu şiir biçiminde dönemin padişahı, sadrazamı, veziri, komutanı veya önemli devlet adamları övülmeye başlanmıştır. Kaside yazan şairlerin beğenilen eserlerine karşılık aldıkları ödül ve hediyeler onları daha da motive etmiş aynı zamanda çok sayıda kaside yazan şairlerin de ortaya çıkmasına yol açmıştır. Böylece kaside şiir biçimi de hızla gelişmiş ve yayılmıştır.

1.2.2. İran Edebiyatında Kaside

İslamiyet’in Arap olmayan milletlerin arasında yayılması sonucu Arap kültürü, pek çok milletin kültürünü etkilemiştir. Bu etki, aynı zamanda diğer milletlerin edebiyatlarına da yansımıştır. Arap edebiyatının etkilemiş olduğu edebiyatların başında da İran edebiyatı gelmektedir. İran edebiyatında da kaside, önemli bir yere sahiptir. İran edebiyatında da doğa ve şarap tasvirli şiirler oldukça yaygındır ancak bunun net bir şiir biçimi olarak ortaya çıkıp gelişmesi Arap edebiyatı ile olan etkileşim ile olmuştur. Arap edebiyatından alınan kaside, zamanla genişletilerek daha ileri boyutlara taşınmış ve Fars kültürünün de etkileri ile harmanlanıp İran edebiyatına özgü bir biçime dönüşmüştür. İran edebiyatında zamanın ve ortamın şartları gereği şairlerle yöneticilerin çıkarlarını gözetken ve neticede şiirin gelişmesini sağlayan ilişkiler mevcuttu. Bazısı gerçekten sanatsever olmakla birlikte, yöneticilerin geneli, rayianın dikkatlerini çekerek rakiplerine karşı propaganda yapmak, şair ve bilginleri saraylarına çekerek ihtişamlarını göstermek, makam ve riyaset hırslarını tatmin etmek, tarihlerini arzularına uygun şiirlerle ebedileştirmek, üzüntü ve mutluluklarını onlarla paylaşmak için şairlere; şairler de maddî ve manevî ihtiyaçlarını gidermek, itibar kazanarak arzuladıkları mevki ve makama ulaşmak ve eserlerini kalıcı yapmak için yöneticilere ihtiyaç duymuştur.

Müslümanların, İran üzerinde egemenlik kurmaya başladıkları ilk zamanlarda İranlıların konuştukları dil; genel olarak onların aynı zamanda resmi, edebi, siyasi ve dini lehçesi olan “Parsi-yi Miyane” veya “Pehlevi-yi Parsî”dir. Ancak zamanla kültür ve sanat başta olmak üzere Arap edebiyatı ve dilinin etkisi her alanda kendini hissettirmeye başlamıştır. Özellikle hicretten sonra ilk üç yüzyılda tarihi, edebî sözleşmeler ve bilimsel konular içeren birçok meşhur Pehlevice eserler Arapçaya çevrilmiştir. Böylece her anlamda iki kültür arasında etkileşim ve bilimsel alışveriş başlamıştır. Zamanla İranlılar, Arap edebiyatına ve kültürüne ilgi duymuşlar eserlerini kendi dillerine çevirip onların eserlerini de Farsçaya aktarmışlar. Böylece geniş bir coğrafyada Arap ve Fars kültürü arasında güçlü bir etkileşim meydana gelmiştir.

İran’da kasidenin başlangıcı Sâsânîler devrine rastlar. Bu devirden sonra Fars şiirinde kaside büyük bir gelişme göstermiştir. İran’da yazılan kasideler, özellikle bu dönemde Arap edebiyatındaki kasideleri bile geride bırakmıştır (Erdoğan, 2010, s. 5.). Rûdekî, bu devrin en büyük şairidir. Rûdekî, kendinden sonra gelen şairleri de etkileyip onlara yol göstermiştir. Rudekî’nin şiirdeki tarzı, kendisinden sonraki İran şairlerinkinden biraz farklıdır. Kendisinden sonra gelen büyük şairler onun İran şiirine büyük katkıları olduğunu söylerler. O şiirlerinde kadın ve şarap tasvirini fazla kullanır ve böylece kasidecilğe de katkı yapar. Kasidelerinde aşık, neşeli ve şarabı, hayatı seven biri olup hayatın acı taraflarına hiç dokunmak istemeyen bir şair olarak görülür. Kasideye gazel havası veren Rûdekî’nin “Medâr-ı Mey” adlı kasidesi çok tanınmıştır (İpekten, 1999, s. 42).

Gazneliler devrinde Sultân Mahmud’un sarayında oluşan yeni edebi çevre, kaside nazım biçiminin gelişimine de hizmet etmiştir. Sultân Mahmud devrinin şairleri arasında Ferrûhî, Unsurî, Minuçîhr ve Asâdî sayılabilir. Unsurî, “Sultânu’ş-Şuarâ” unvanını alan bir şairdir ve aynı zamanda Sultân Mahmud’un resmi şairi olmuştur (İsen, 2018, s. 254).

İran edebiyatının en olgun dönemi, hiç şüphesiz Selçuklular dönemidir. Birçok önemli sanatçı bu dönemde yetişmiştir. Bu önemli sanatçılar, Fars şiirinin gelişimine katkı sağladıkları gibi Türk edebiyatını da etkilemişlerdir. Enverî, Emir Muizzî, Hâkânî, Kemâl’i İsfahanî gibi şairler gerek edebi sanatlar ve gerekse üslup bakımından oldukça seviyeli örnekler vermişlerdir. Sâdî-i Şîrâzî, Hâce Kirmanî, Selmân-ı Savecî ve usta şair Hâfız-ı Şîrâzî İran edebiyatının önemli sanatçılarıdır (Bilkan, 1987, s. 25). Bu sanatçılar birçok yönden kendilerinden sonraki sanatçıları etkilemişlerdir. İran edebiyatında çığır açmışlardır. Bu çığır, Türk edebiyatına da yön verecektir.

Bu kadar güçlü sanatçılar çıkaran İran edebiyatı belli bir dönemden sonra Arap edebiyatını bile geride bırakmıştır. Artık taklit eden değil; taklit edilen bir edebiyat haline dönüşmüştür. Ancak, 16. ve 17. yüzyıllarda İran’daki aşırı dini baskıdan dolayı şairlerin önemli bir kısmı ülkeden kaçmak zorunda kalmışlardır. Bu şairler, Hindistan’a sığınmışlar ve Hint edebiyatının da etkisiyle “Sebk-i Hindî” adı verilen yeni bir üslup yaratmışlardır. Bunların başında Urfî Şîrâzî, Sa’ib-i Tebrîzî ve İran’da kalan Şevket sayılabilir. Bu şairler daha çok gazel şairi olarak tanınmışlarsa da kaside de yazmışlardır. Özellikle Urfî, kasideleriyle de kendini tanıtmıştır ((İpekten, 1999, s. 43).

İran edebiyatında övgü amacıyla yazılan kasidenin kuruluş şekli genel olarak şöyledir: Aşk ve sevgiliden bahsediliyorsa nesîb veya tegazzül, bunun dışında başka bir konu işleniyorsa

“teşbîb” adı verilen giriş bölümüyle başlanır. Şair bazen “teşbîb” veya “tegazzül” bölümü olmadan da doğrudan “medhiye” bölümüne geçer. Bu tür kasidelere “kasîde-i mahdûd” denir. Medhiye kasidelerinde şiiri dua beyitleriyle bitirmek âdettendir. Kasidenin bu bölümüne de şerîta (hüsn-i makta‘) adı verilir. Kasidenin en güzel beytine beytü’l-kasîd denir. Nesîb veya teşbîb bölümünden asıl konuya geçiş yaparken söylenen beyte de “tehallus” ya da “güriz” adı verilmektedir.” (Vanlıoğlu, 2001, s. 564.)

Yukarıda bahsedilen kaside özellikleri zamanla kalıp haline gelmiş ve tüm kasidelerde kullanılmaya başlanmıştır. Kaside, şairin karşısındaki kişiyi övmesinden ziyade kendi hünelerini de göstermesi açısından önemli bir tanıtım aracı olmuştur. İran edebiyatında doğa ve kadın – şarap konulu şiirler genellikle tasvirler ile başlar ancak maksatlı yazılan şiirlerde bu özellik yerini kahramanın kendi olumlu yönlerini abartılı bir şekilde anlattığı övmeye bırakmıştır.

1.2.3. Türk Edebiyatında Kaside

8. yüzyıldan sonra İslamiyet, Türkler arasında yavaş yavaş yayılmaya başlamıştır. Böylece İslamiyet, Türk toplumu ve edebiyatını etkisi altına almıştır. Özellikle Karahanlılar döneminde İslamiyet, resmi din kabul edilince bu etki daha belirgin hale gelmiştir. Ayrıca Türklerin Orta Asya’dan Anadolu’ya göç etmeleri Türk toplumunu İslam dünyasına tamamiyle yakınlaştırmıştır.

Müslüman olan Türklerin yavaş yavaş İslam kültürünün etkisinin altına girmesinde Araplardan çok İranlıların etkisi olmuştur. Başka bir deyişle, İslam kültürü dünya görüşü ve bunların ürünü olan ortak İslam edebiyatının iç ve dış yapısını oluşturan öğeler İranlıların aracılığıyla Türk edebiyatına girmiştir (Mengi, 2002, s. 10). Özellikle Selçuklular döneminde bunu çok iyi görmekteyiz. Türk edebiyatının; İslam edebiyatının etkisi altına girmesinden sonra pek çok nazım biçimi Türk edebiyatına geçmiştir. Bunların başında kaside gelmektedir. Kaside şiir biçiminin Türk edebiyatına geçiş serüveni anlatılırken Mevlâna’ya da değinilmesi gerekmektedir. Çünkü Mevlâna, her ne kadar şiirlerini Farsça yazmış biri olsa da Türk edebiyatını derinden etkileyen bir sanatçıdır. Nitekim 13. yüzyılda yaşamış Mevlâna’nın Divan-ı Kebir’inde 300 kadar kaside bulunmaktadır. Bunlar şairin gerçek sevgilisi için söylediği tevhîd ve münâcâtlardır. Bu kasideler Türk şairlerince çok okunduğu için etkileri büyük olmuştur (İpekten, 1999, s. 43).

13. yüzyıldan 15. yüzyıla kadar klasik edebiyatın yavaş yavaş gelişmesiyle beraber Türk edebiyatında kaside biçiminde örnekler veren şairler ortaya çıkmıştır. Hoca Dehhânî, Ahmet

Fâkîh, Şeyyâd Hamza, Âşık Paşa Nesîmî, Elvan Çelebi ve Ahmedî gibi şairler, kaside tarzında eserler vermişlerdir. Bunların şiirleri, klasik dönemin başlangıcı sayıldığından onların verdikleri ilk örneklerde İran ve Arap edebiyatının etkileri görülmektedir. Ancak ilerleyen dönemlerde klasik edebiyat, kendi özgün halini almaya başlayınca çok daha orijinal şiir örnekleri ortaya çıkmıştır.

15. yüzyılda ise klasik edebiyatta büyük bir ilerleme görülmektedir. Türk edebiyatı önceki yüzyıllarda Arap ve Fars edebiyatlarını taklit eden bir durumdayken yavaş yavaş kendine has bir çizgi edinmiştir. Bu dönemde kaside yazan önemli şairler arasında Ahmed-i Dâî, Germiyanlı Şeyhî, Karamanlı Nizamî, Necati Beg, Cem Sultân ve Ahmet Paşa bulunmaktadır (Mengi, 2002, s. 104). Sarayın da şairlere destek olmasıyla beraber önemli kasideler ortaya çıkmıştır.

Klasik Türk edebiyatının en parlak dönemi tartışmasız 16. yüzyıldır. Bu dönemde Osmanlı devleti; sosyal, siyasal ve ekonomik bakımından birçok yönden gelişmiştir, güçlenmiştir. Devletler, sosyal, siyasal ve ekonomik bakımından güçlenince birçok alanda da güçlenmek ister. Bu alanlardan bir tanesi de edebiyattır. Her anlamda gücünü hissettirmek isteyen devlet; ilim ve irfan dışında sanat ve edebiyata da çok önem vermektedir. Bu dönemde padişahların sanatçılara destek çıktığı görülmektedir. Padişahlar, başka ülkelerde yaşayan güçlü sanatçıları ülkelerine getirmeye çalışmışlardır. Devlet büyüklerinin bu tutumu şairler üzerinde de etki etmiştir. Dönem şairleri genellikle şairlik marifetlerini göstermek ve dönemin devlet büyüklerini övmek için kaside yazma yolunu seçmişlerdir. Sunulan kasideler tenkit süzgecinden geçer, kimi zaman düzeltilmek üzere geri gönderilir, kimi zaman da kabul edilmezdi (Aydemir, 2002, s. 144). Sunulan kasideleri değerlendiren kimseler bu iş için görevlendirilmiş sanattan anlayan kişilerdi. Yalnızca bu özellik bile yönetim anlayışının şiire ve şaire verdiği değeri göstermesi bakımından önemlidir. Bu dönemde Bâkî, Zâtî, Hayalî Beg, Nev’î Rûhî ve Fuzûlî gibi birçok büyük sanatçı yetişmiştir. Bu sanatçılarımız kaside biçiminde önemli eserler vermişlerdir (İpekten, 1999, s. 43). Bu yüzyılın şairlerinden Bâkî’nin yazdığı “Kanunî Mersiyesi” ve “Sümbül Kasidesi”, Fuzûlî’nin “Su Kasidesi” gibi önemli kasideler klasik edebiyatının en önemli kasidelerinden sayılmıştır.

17. yüzyılda Osmanlı devleti, duraklama devrine girmiştir. Buna rağmen edebiyat gelişimini sürdürmeye devam etmiştir. Bu yüzyılda kaside, hem nicelik hem de nitelik bakımından en muhteşem dönemini yaşar. Sebki Hindî’nin de etkisiyle dil önceki yüzyıllara göre daha da ağırlaşmıştır. Önceki yüzyıllardaki “nesib-teşbib”- “medhiye”- “tegazzül”-“

fahriye” ve “dua” sıralamasının bu yüzyılda bağlayıcılığı kalmamış, özellikle Nefî'nin etkisiyle kimi zaman şairler kasideye fahriyeyle başlamışlardır. Önceki yüzyıllarda ağırlığı hissedilmeyen “fahriye” bölümü, yine Nefî'nin etkisiyle vazgeçilmez bir bölüm haline gelmiş ve beyit sayısı artmıştır. Bu yüzyılda Nefî dışında kaside tarzında önemli eserler veren sanatçılar da ortaya çıkmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: Nâbî, Nâ'îlî, Şerif Sabrî, Şeyhülislam Yahya, Âlî (Aydemir, 2003, s. 24).

18. ve 19. yüzyıllara gelindiğinde ise imparatorluğun dağılma sürecine girmesiyle beraber klasik edebiyatta büyük bir gerileme meydana gelmiştir. Bu yüzyılda devletin içine düştüğü ekonomik ve siyasi buhranlar, çocuk yaştaki padişahların tahta çıkışı, devletin sürekli toprak kaybı ve niteliksiz devlet adamlarının varlığından dolayı klasik edebiyat, eski önemini yitirmiştir. Bu dönemlerde önemli sanatçılar fazla yetişmemiştir. Sanat değeri yüksek kasideler fazla yazılmamıştır. Yine de bu dönemlerde birkaç önemli isim sayabilir: Nedim, Şeyh Gâlib, Yahya Nazım, Sümbülzade Vehbî, Fâzıl Enderûnî, Enderunlu Vasıf, İzzet Molla (İpekten, 1999:46).

Sonuç olarak Osmanlı devletinin gerilemesiyle beraber klasik edebiyat da gerilemiştir. Tanzimat döneminde Batı edebiyatının etkisiyle beraber edebiyatta yapılan yenilikler, klasik edebiyata balta vurmuştur. Cumhuriyet döneminde ise klasik edebiyat, eski önemini yitirmiştir.

1.3. Kasidenin Bölümleri

Bölümler hakkında bilgiler verirken Zâtî'nin Kanûnî Sultân Süleymân için yazmış olduğu bir kasideyi (25. Kaside) bölümlere ayırarak örnek göstereceğiz.

1.3.1. Nesib-Teşbib

Kasideleri oluşturan bölümler şiire belli bir düzen içerisinde yerleştirilmiştir. Klasik kaside şiir geleneğinde “nesib- teşbib” bölümü ilk sırada yer almaktadır. Bu bölüm, 15-20 beyit kadar olur. (İsen, 2018, s. 251) Eski belâğatçılar nesibi kasidenin başında söylenen gazele denilir, diye tarif etmişlerdir. Bu demektir ki kasidede tegazzül bölümü başta bulunursa nesib adını alır. (Dilçin, 2009, s. 21). Teşbib ise kelime anlamı olarak “ateş yakmak” ve “kasideye bir güzeli överek başlama” anlamlarına gelmektedir. (Develioğlu, 2006, s. 2004) Bir başka deyişle teşbib; konusu şairin kendi halini anlattığı, aşk ıstıraplarını teselli yollu söylediği şiir demektir. Fakat şairlerin çoğunluğu bu iki kavramı aynı anlama gelecek şekilde birbirinden ayırmadan kullanmışlardır. (Dilçin, 2009, 21).

Bu bölüm bir mevsim, bir olay, bir manzara, bir çiçek ve başka akla gelecek herhangi bir şeyin tasvirinin yapıldığı bölümdür. Şair tasvir ettiği şeyle ilgili olarak somut görüntü ve belirtileri bilgisinin ve kültürünün elverdiği ölçüler içinde yorumlar, kendi duygu ve düşünce âlemine göre anlamlandırır. “Kasidenin giriş kısmını oluşturan ve daha eski bir dönemde nazmedilmiş aşk neşidelerinden doğmuş olması ihtimalinden söz edilen “nesib-teşbib” bölümünde sevgiliye duyulan özlem dile getirilir.” (Elmalı, 2001, c. 24, s. 563). Ayrıca bu bölümde anlatılan konuya göre kasideler; ramazâniye, iydiyye, bahâriyye, temmûziyye, şitâiyye gibi isimler almıştır (Çavuşoğlu, 1986, s. 21).

Nesib sadece kaside çerçevesi içinde bir işlev sahibidir. Lisaniyatçı İbn Kuteybe’nin aktardığına göre “Şairi dinleyenlerin gönüllerini çelmek ve dikkatlerini üzerine çekmek” için Nesib bölümüne yer verilir. (Gıbb, 2017, s. 29). Ancak bazı şairler, “Nesib-teşbib” bölümüne hiç yer vermeden doğrudan doğruya medhiye bölümüne geçmişlerdir. Bu tür kasidelere “mahdûd” veya “muktedâb” denir. 17. Yüzyılda yaşamış olan Nef’i ise kasideye fahriye bölümüyle giriş yapmıştır. Ve bir geleneğin öncüsü olmuştur. (İpekten, 1999, s. 39).

- 1- *Nev – bahâr irdi şeref buldı yine rûy-ı zemin*
Makdem-i Fahr-i cihan’dan nitekim ‘arş-ı berin
- 2- *Yusuf-ı gül padşâh oldu taravet mısırına*
Nev- ‘arus oldu Züleyha-veş ağarmışken zemin
- 3- *Buldı can anun deminden cümle emvât-ı nebât*
Nefha-i bâd-ı bahar enfas-ı ‘Îsâ’dur hemin
- 4- *Şöyle yıkdı Tur-ı sabrın kim kelime-i bülbülün*
‘Arz-ı didar eyleyüp gül sad hezaran- aferin
- 5- *Âlemi bâd-ı bahar irüp pür-envâr eyledi*
Âyet-i nuriyla güya geldi Cibril-i emin
- 6- *Gülistânda bülbül-i güya seni görüp okur*
“Hazihi cennâti ‘adnin fedhuluha halidin”

- 7- Kana gark olmuş şehidan üzre güya nur iner
Laleler üzre dökildükçe dem-â-dem yâsemin
- 8- Suseni gör nergise karşı çıkupdur guyiya
Zü'l humâra Zü'l fikâr'ını emirü'l-mü'minin
- 9- Germ olup sığmaz cihân mülkine râh-ı jâleyi
Çekdi zerrin câmını sultân-ı çerh-i çarümin
- 10- Âteş-i âhı şerârın yâd ider bübüllerün
Güller içre hurdeler gördükçe 'akl-ı hurde-bin
- 11- Yine 'âlemde şitâdan kalmadı hergiz eser
Gûyiyâ dergâhdan sürildi şeytân-ı la'in
- 12- Bustan bir gözleri nergis nigâr-ı sebz - hat
Gülistân bir lebleri gönce yüzi gül nazenin
- 13- Gönli açık yâr istersen cihân bâğında ger
Gül bigi firdevs-i gülzâra açıl ey hûr-ı 'in
- 14- Ger dilersen sûfiyâ götür ayağı bağa gel
Leşker-i gamdan kaçup kurtulmağa hısn-ı haşin
- 15- Bezm-i ezhârun buhurınınun benefşe dudıdur
Seyr-i bağ it gül bigi olsun dimağun 'anberin
- 16- Bir nemed – pûş ehl-i dil sâhib – nefes guyendedür
Tekye-i gülzâr içinde bülbül olmuşdur mekin
- 17- Çünkü yok ey hâce hicrânı metâ – ı vuslatun
Vasl bâzârında bülbüller niçün eyler enin
- 18- İrdügince bâd mevc urur çemen deryâ gibi

Her şükûfe bir sade f her jâle bir dürr-i semin

19- *Âb zencirin sürüyüp bağlarda seyr ider*
Ey gönül şûridelik eyyâmıdır olma hazin

20- *İnleyüp bülbül gül-i ra'nâya eydür derd ile*
Salınup hâr ile her dem bana itdürme enin

21- *Havf it ol şehden ki dün gün havf-ı kahrından anun*
Döne döne kat kat inler bu eflâk-i berin

1.3.2. Girizgâh

Şairin “Nesib” bölümünden “Medhiye” bölümüne geçerken söylediği beyit veya beyitlerdir. Ancak birçok kasidede tüm bölümleri birbirine bağlamak için bölümler arasında kullanılmıştır. (Saraç, 2007, s. 22).

Birçok edebi türde görülen bölümler arası geçişi sağlama çabası kaside türünde girizgâhla sağlanmaya çalışılmıştır. Bundaki amaç kuşkusuz dinleyenlerin dikkatlerini toplama çabasıdır. Tabi ki amaç sadece bu değildir. Bölümler arasına konulmuş olan girizgâh beyitleri şiire ahenk ve akıcılık kazandırmaktır. Şairler bu sebeplerden dolayı bu bölüme yer vermişlerdir. Ancak girizgâh bölümüne yer vermemiş kasideler de vardır.

1.3.3. Medhiye

“Medhiye” bölümü kasidelerin bölümleri içerisinde önemli bir yere sahiptir. Kasidelerin ana bölümü durumundadır. Esas konunun anlatıldığı bölümdür. (İsen, 1985, s. 211). Bir başka deyişle, kasidenin sunulduğu kişinin övüldüğü bölümdür. Şair; bu bölümde din büyüklerini, padişahları, sadrazamları, şeyhülislamı, kâtipleri, defterdarları, padişah hocalarını ve analarını en iyi şekilde övmeye çalışır (Dilçin, 2009, s. 153).

Bu bölümde kasidenin kendisine takdim edildiği kişi cömertlik, asalet, dürüstlük, vefakârlık, kahramanlık gibi doğuştan sahip olunan erdemlerle övülür. Bu vesileyle bazen memdûhun düşmanları da bu vasıfların zıtlarıyla hicvedilir. Ancak bazı şairler, övdükleri kimselerin kahramanlıklarını daha iyi yansıttığını düşünerek düşmanlarını da korkaklıkla değil cesaretle nitelerler. Bu şairlere “şuarâü'l-insâf” adı verilir (Çavuşoğlu, 1986, s. 21).

22- Âl-i 'Osmân hazret-i Sultân Süleymân bin Selim
Nûr-ı mihr-i evc-i devlet zıll-ı Rabbü'l – 'âlemin

23- Mâh-ı Zühre mütrib u hurşid-i Keyvân – menzilet
Müşteri-rây ü 'Utarid – fitnat u Mirrih – kin

24- Rezme bindükçe şitâb u feth anunla hem – 'inân
Bezme indükçe vajâr u hilm anunla hem – nişin

25- Kadr bâzârında bu seyyâreler eflâk ile
Yidi dâne cevheri şeffâf ü nüh engüşterin

26- Bahr-i fazlından güzâr itmez nesim ü vehm ü zan
Cümle-i erbâb-ı 'akla hâsıl olmışdur yakın

27- Sensin ol kim serverâ bu kubbe-i firuze – reng
Olmaz sultân-ı fazlun hatemine bir nigîn

28- Sensin ol kim bir güzel tâvûs-ı çerh-i sâbitât
Şâh-ı serv-i rif'atün üstinde olmışdur mekin

29- Sensin ol kim pâdşeh-i rif'atünle kadrüne
'Arş atlas sâye-bân kürsi murassa 'şeh-nişin

30- Menba'-ı ser-çeşme-i cûd u sehâ ol âstân
Matla-ı hurşid-i eltâf u 'atâ ol âsitin

31- Egri olsa 'ayn-i râ her kim ki devründe senün
Kimseler setr idimezler 'aybını illâ ki sin

32- 'Ahd-i 'adlünde şimâl ey pâdşeh-i mül ü 'adl
Yol basup tozlar koparmayam diyü eyler yemin

33- Âsmân üzre 'aceb n'eyler ayun rûyında gerd
Komadı râyün öninde yire çün kim meh – cebin

34- *Dâye-i lutfun eger bir dem virürse perveriş*
Mâh-ı bedr-i envere ya toğ ya toğdum der cenin

35- *Serverâ hilmün eger kim ana mellâh olmasa*
Böyle lenger bağlamazdı âbda fülk-i zemin

36- *Âb-ı hayvan âdeme virür hayât-ı câvidan*
Anı lutfundan yaratmışdur meğer cân âferin

37- *Dâ'imâ hayrettedür olmaduğışün severâ*
Bir siyeh hâdim kapunda şâh-ı çerh-i heftümin

38- *Ey Sikender-saltanat Ye'cûc-i a 'dâdan ne bâk*
İsmetün tığı bigi 'alemde sedd-i âhenin

39- *Mâ-verâ-yı heft – iklim-i sipihre irişür*
Olsa şâhâ tir-i Zü'l-karneyn kavsünle karin

40- *Nesr-i tâ'ir pür döker şehbâz tirün açsa per*
Şir-i ner görse kemânun germeğe gözler kemin

41- *Lutfuna ben fâriğu 'l-bâl olmadum şekker didüm*
Ağzumun dadın virüp şerbet içürdi engübin

1.3.4.Tegazzül

Şairler kasidenin etkileyiciliğini artırmak için birçok yola başvurmuşlardır. Bunlardan biri de medhiye ve dua bölümleri arasına sıkıştırdıkları bir gazeldir. Bu gazelin yer aldığı bölüm tegazzül bölümüdür.

Tegazzül, kelime anlamı olarak “gazel söyleme, gazel tarzında şiir yazma” anlamlarına gelmektedir. Kasidelerin içinde genellikle medhiye bölümünden sonra, aynı ölçü ve uyakta bir gazel söylemektir. (Dilçin, 2009, s. 154). Bu bölümde aşk duyguları dile getirilir. Her kasidede bulunmayabilir. (Kabaklı, 2002, s. 606).

1.3.5.Fahriye

Şairin kendisini övdüğü bölüme verilen isimdir. Fahriyede şair kendi üstün niteliklerinden bahsederek kendisini özel bir kişi olarak ortaya koyar. (Saraç, 2007, s. 23). 17. yüzyılda Nef'i, fahriye bölümünü önemli bir yere koymuştur. Bazı kasidelerinde fahriye bölümüyle giriş yapmıştır. Bu durum daha sonra birçok sanatçıyı etkileyecektir.

42- *Oldı Zâti tapuna şâhâ du 'â-guy olalı*

Kâmkâr u kâm-rân u kâm-yâb u kâm-bin

43- *Ol za 'îfi kul gibi çeng-i elemde inledür*

Görmedüm 'âlemde ben zillet kadar bârik-bin

44- *Çevresine sim ü zerden ey Sikender-der anun*

Sed yaparsan ger olur Ye'cûc-i zilletten emin

45- *Sim ü zerden nerdübân olmayıcak olmaz rehâ*

Çâh-ı fakre düşdi ol üftâde lutf it ol mu'in

46- *Müntehâ eyle du 'âyı vasf-ı hâli ko gönül*

Sidre'den disün ana Cibril-i emin

47- *Ey gül-i gülzâr-ı devlet serv-i bâğ-ı saltanat*

Nev-bahâr irüp güzellendükçe gülzâr-ı zemin

48- *Nev-bahâr-ı 'ömrüne hergiz hazân irişmesün*

Tâze olsun nitekim gülzâr-ı firdevs-i berin

49- *Hâcetüm bu nice kim ey kutb-ı çerh-i saltanat*

Tura yir yirinde vü çerh ura eflâk-i berin

1.3.6.Dua

Şairin memduhu ile ilgili dua ve iyi dileklerde bulunduğu bölümdür. Bu bölüm, kasidelerin bölüm sıralamasında en sonda bulunur. Fakat bu kurala uyulmadan yazılan kasideler de mevcuttur (Yağcı, 2007, s. 14).

50- Dem-be-dem kutb-ı murâdun üzre devr itsün felek

Dâ'imâ olsun sitârenle sa'âdet hem-nişin

51- Sancağın 'âlemde sâye salmaduk yir kalmasun

Kubbe-i eflâke düşsün tabl u küsünden tanin

2. ZÂTÎ'NİN KASİDECİLİĞİ

16. yüzyıl divan şairlerinden biri olan Balıkesirli Zâtî, döneminin tanınan şairlerinden biridir. Zâtî; Bayezid meydanındaki dükkânında birçok genç sanatçının yetişmesine katkıda bulunmuştur. Bu yüzden şair, dönemin usta şairi olarak kabul edilir. Ciddi bir eğitim almamasına rağmen başarılı şiirler ortaya çıkarmış olması, onun şiir sanatındaki maharetinin bir göstergesi olup döneminde üstat kabul edilmesinin de sebeplerindendir. Çok sayıda şiir yazarak üretken olduğunu kabul ettiren şair, en çok gazel biçiminde şiir yazmıştır. Ancak hayatının büyük bir kısmının fakirlik içinde geçmiş olması, onun dönemin devlet adamlarına çok sayıda kaside yazmasını gerektirmiştir. Bu yüzden de Zâtî'nin gazellerinin yanında divanında hatırı sayılır sayıda kasidesi de bulunmaktadır. Kaynaklar 400 civarı kasidesinin varlığından söz etmektedir (Zülfe, 2015, s. 152). Sehî ve Latîfî'ye göre ise bu sayı 500 civarındadır (İsen, 1998, s. 194; İsen, 1999, s. 479). Ancak Zâtî divanı üzerinde çalışma yapan Orhan Kurtoglu'nun tespit ettiği kaside sayısı 92'dir (Kurtoglu, 2017, s. 6).

Şairin kaleme aldığı bu kasidelerin ilk sekiz tanesi dini içerikli olup bunların ikisi tevhid, ikisi münacaat, dördü naattır. Bu kasidelerden sonra şair, çağdaşı olan Sultân II. Beyazîd'e 6, Yavuz Sultân Selim'e 9, Sultân Süleymân'a 13 kaside yazmıştır. Şair, dönemin sadrazam ve diğer devlet adamlarına da kasideler sunarak onlardan yardım talebinde bulunmuştur. Buna göre şair tarafından Dukakinzâde Ahmed Paşa'ya 2, Hadım Ali Paşa'ya 1, Ayaz Paşa'ya 4, Pargalı İbrahim Paşa'ya 1, Mustafa Paşa'ya 2, Pirî Mehmed Paşa'ya 2, Müeyedzade Abdurahman Efendi'ye 3, Tacizade Cafer Çelebi'ye 7, Şirî Ali Beg'e 1, Emânî Çelebi'ye 2, Kadri Efendi'ye 2, İbn Kemal'e 1, Tatavlı Mahremî'ye 1, Sürûrî Efendi'ye 1, Şah Muhammed'e 6, Nişancı Beg'e 1, iki farklı kazaskere 2, Ferûh Beg'e 1, Gedâyî'ye 1, İsâ Beg'e 2, Mesih Ağa'ya 1, Mahremî Çelebi'ye 1, Ali Çelebi'ye 2 kaside sunulmuştur. Bu kasidelerin dışında 62, 74 ve 38 numaralı kasidelerin kime yazıldığı belli değildir. Divanda yer alan ve Kaside-i Garra adıyla yer alan kaside de kime yazıldığı belli olmadığı gibi padişah için yazılmış bir tane kasidenin de hangi padişaha yazıldığı açık değildir.

Gazellerinde çok başarılı olan Zâtî'nin kasidelerinde de başarılı olduğunu söyleyebiliriz. Balıkesir'in küçük bir kasabasında bir kunduracının oğlu olarak hayata başlayan şair, şiir sanatındaki yeteneğindeki başarısından dolayı kısa sürede dikkatleri üzerine çekmeyi başarabilmiştir. İstanbul'a geldikten sonra birçok devlet adamına kasideler yazarak kendine iyi bir konum edinmeyi başarmıştır. Dönemin güçlü devlet adamlarının himayesine giren şair, sunduğu kasideler sayesinde aldığı caizelerle kısmen rahat bir hayat yaşamıştır. (Gibb, 1999, s.

45). Ancak hayatının sonraki dönemlerinde yaşadığı ekonomik sıkıntılar, onun şiir sanatı üzerinde de etkili olmuştur. Sanat kaygısından ziyade geçim kaygısıyla yazdığı bu dönemin kasideleri, sanat bakımından önceki kasidelerine göre daha başarısızdır.

Zâtî, padişah ve devlet adamlarına sunduğu kasidelerin yanı sıra dinî konulu kasideler de yazmış ve bu alanda çok başarılı örnekler vermiştir. Onun şiirlerinin en önemli özelliği daha önce söylenmemiş birtakım hayalleri kullanma yeteneğidir (Şentürk, 2012, s. 318-319). Şiirlerinde orijinal mazmunlar ve kendine has kelimeler kullanan Zâtî'nin bir diğer özelliği de halk edebiyatı unsurlarına kasidelerinde yer vermesi, deyim ve atasözlerini başarılı bir şekilde kullanmasıdır. Sultân II. Bayezid, Yavuz Sultân Selim, Kanûnî Sultân Süleymân gibi padişahlara, sancak beyi Mesih Ağa, Tâcîzâde Câfer Çelebi gibi devlet büyüklerine sunduğu kasideler kendi zamanında çok beğenilmiş olması onun kasidecilikteki bu başarısına borçludur.

Zâtî'nin şöhret basamaklarını birer birer tırmanmasında şair yaratılışının yanında, Hadım Ali Paşa'nın himayesinin de büyük etkisi olmuştur. Paşa'nın Zâtî'ye en büyük faydası da kendisini devrin hükümdarıyla tanıştırmasıdır. Zâtî'nin ve devrin şairlerinin hayal ettikleri ve ulaşabilecekleri son nokta padişattır. Zâtî, Hadım Ali Paşa'nın tavsiyesi üzerine Padişaha (II. Bâyezîd'e) biri Nevruz, ikisi bayramlarda olmak üzere yılda en az üç kaside takdim eder (Âşık Çelebi, 1971, s. 280). Zâtî, bu hususu yakın arkadaşı olan Âşık Çelebi'ye şöyle anlatmıştır:

“Kezâlik Ali Paşa ve pâdişâh-ı merhûma yılda üç kaside virmen buyurdu. Birin nevrûzda virürdük ve birer kasîde bayramlarda virürdük. Nevrûzda iki bin akçe câ'ize ve her bayramda birer yüzü kemhâ birer yüzü çuhâ. Nice yıl ol câ'ize ve sâliyâne ile geçindüm” (1971, s. 280).

Kasidelerinin beyit sayısı en az 17, en fazla 58'dir. Zâtî'nin kasideleri klasik örnekler gibi nesib, girizgâh, medhiye, fahriye ve dua bölümlerinden oluşmuştur. Nesib bölümü, daha çok medhiye türündeki kasidelerde görülür. Nesiblerin beyit sayısı 4-25 beyit arasında değişiklik göstermektedir. Girizgâh, 15 beyit arasında değişmektedir. Medhiye türündeki kasidelerinde daha çok bir beyitlik girizgâh ile şiirinin asıl konusuna geçer, medhiye bölümü 9 ile 38 beyit arasında değişir. Kendini ve sanatını övdüğü Fahriye bölümü 2-3 beyit kadardır. Dua bölümü, 1-4 beyit arasında değişmektedir. Daha çok bir beyit tercih edilmiştir. Fakat bunların yanında, bu alışla gelmiş şeklin dışına çıkmış kasideleri de vardır. 48 kasidenin yarısına yakınında nesib kısmı yoktur. Bazen kasideye medhiye ile başladığı gibi, bazan da sadece fahriye ile başlamıştır. Fahriyenin olmadığı kaside de vardır (21. kaside). Zâtî,

övgülerinde aşırıya kaçmış, klişe kelime, kalıplaşmış sözler ve bilinen benzetmeler kullanmıştır (Armutlu, 2018, s. 1951).

Türkçe kelimeleri kullanma oranı, kasidelerinde düşmüştür. Zâtî, kasidelerinde gazellerine nazaran daha ağır bir dil kullanır; çünkü burada aynı zamanda sanatını ve şairliğini de göstermek ister (Coşkun, 2013, s. 150-151). Saray ve şair meclislerinde okunacak olan bu kasideler onun için vitrin şiirler olduğundan aruz kullanımına da dikkat etmiş ve genelde aruzun hareketli kalıplarını kullanmayı tercih ederek aruzun her kalıbını kullanmamaya dikkat etmiştir. Zâtî'nin tespit edilen 48 kasidesinde en çok Remel bahrinin “*fâilâtün fâilâtün fâilün*” kalıbını kullanmış olması, kasidelerinde devinimi yakalama arzusunun bir sonucudur. Bu vezinle 20 kaside yazmıştır.

2.1. Zâtî'nin Kasidelerinde Medhiye

Birini övmek amacıyla yazılmış olan medhiye, klasik şiirde kaside yazmanın asıl gayesidir. Şairler, bağımsız medhiyeler kaleme alabildikleri gibi kasidenin içinde bir bölüm olarak da medhiyeye yer verirler (Pakalın, 1993, s. 435). Bu bölümde şairler, değişik benzetme unsurları ile ve abartılı ifadelerle memduhunu överler. Bu övgülerin büyük bir kısmının gerçeklikle bağlantısı olmamasına rağmen şairler, bu övgülerle ideal bir padişahın veya devlet adamının portresini çizmeye çalışır.

Zâtî'nin kasideleri incelendiğinde klasik şiir geleneğine uygun olarak çoğunlukla medhiyenin işlendiği görülür (Kurtoğlu, 2017: 11). Zâtî hem padişahlar hem de diğer devlet büyükleri için başarılı medhiye örnekleri vermiştir. Şair, bu konuda mahir olduğunun farkında olup bunu kasidelerinde de açıkça dile getirmektedir. Zâtî, Sultân Bayezid'e yazmış olduğu aşağıdaki beyitte bu hususa dikkat çekerek yazdığı her kasidenin ipe çekilmiş elmasla eş değer olduğunu söyler. Şair, bir kıyasa başvurduğu aşağıdaki beytinde yazdığı elmas değerindeki dizeler karşısında la'lin renginin kırmızılığını ve yüreğinin delindiğini güzel bir sebebe bağlamış olsa da aslında şair, kendisiyle çağdaşı olan şairleri kıyaslamakta ve onların kendi sanat gücü karşısındaki tutumlarını vurgulamaktadır. Şaire göre, çağının seçkin şairleri, onun yazdığı medhiyeler karşısında kıskançlığa tutularak benzi kızarmış ve hasetlerinden yürekleri delinmiştir. Şair, bunu “*la'lin içinin delinmesi*” kavramıyla açıklamaktadır:

Yine medhünde bir silk-i cevâhir eyledüm peydâ

Delindi yüreği benzi kızardı gördi la'l anı (K: 9/31, s. 60.)

Zâtî, kasidelerinde tüm maharetini ortaya koyan bir sanatçıdır. Tema olarak kendinden önceki şairlere benzese de üslup ve mazmun kurgulaması ile yeni bir tarz yeni bir yol yaratmıştır. Çünkü Zâtî'nin mana ve hayal dünyası oldukça geniş ve zengindir. Kendisine has özgün ifadeler ve tamlamalarla yaratmış olduğu tarzını uzun dönem yeni gelen şairler de taklit etmiştir. Onun gazellerinde görülen âşıkane ve rindane unsurlar, medhiyelerinde de da göze çarpar. Bunun yanı sıra gazellerinde kullanmış olduğu mahalli unsurlar, örf ve adetler yine kasidelerinde de görülür:

Lutfuna ben fâriğu 'l-bâl olmadum şekker didüm

Ağzumun dadın virüp şerbet içürdi engübin (K: 25/41, s. 101.)

Zâtî, sahip olduğu rind-meşrep kişiliğini de kasidelerine ve diğer şiirlerine yansıtmak bakımından da mahir bir sanatçıdır. Döneminde yazılan tezkirelerde, ondan eğlence meclislerinin vazgeçilmezi, edebî sohbeti ve ince sözleri ile tam bir nüktedan kişilik olarak bahsedilmiştir. Tezkireler, onun bu yönüne dikkat çekmekle beraber bu husus medhiyelerinde de hemen göze çarpar.

Çalışmada da görüldüğü üzere medhiyelerinde genellikle mitoloji, din, tabiat, gökyüzü değerli madenler ve şehir-millet unsurları başta olmak üzere çeşitli alanlardan faydalanmıştır. Özellikle mitolojik şahısların kahramanlık özellikleri ile öne çıkan Neriman, Sam, Rüstem-i Zal, Cemşîr İskender, Nuşinrevan gibi isimleri tercih etmiştir. Adalet, ilim ve irfan yönlerini ise daha çok dini sınıftan olan Hz. Süleymân, Hz. İsa, Hz. Musa, Hz. Yusuf ve Hz. Davut peygamber ile ilişkilendirmiştir. Medhiyede övdüğü kişilerin dış görünüş, cömertlik, hayat bahşedicilik gibi yönlerini ise tabiattan aldığı unsurlar ile benzetme yoluna başvurmuştur. Burada gül, ab-ı hayat, deniz, gökyüzü, deprem gibi unsurlar dikkat çeker. Yine bunların dışında altın, gümüş, yakut gibi süs eşyası ile de kahramanlar arasında ilgi kurmuştur. Kısacası çalışmada elde edilen bulgular ışığında dönemin devlet büyükleri, komutanları, sadrazamları Zâtî, kasidelerinde idarecilik, yöneticilik, adaletli oluş, savaşçılık, sanatçılık, güzellik, cömertlik, bilgelik ve hayat bahşetme yönleriyle övmüştür.

3. ÖVGÜ KALIPLARI

Şairler, memduhlarını överken genel olarak belli kalıplardan hareket ederler. Onlar, başvurduğu bu kalıplar yoluyla anlatımı etkili kılmaya çalışırlar. Diğer taraftan şairler, bu övgü kalıplarının belli başlı özelliklerinden hareketle memduhunu övüp ondan istekte bulunurlar. Devlet büyüklerine sunulmak üzere yazılmış eserlerde şairler, beklentilerini doğrudan dile getirirlerdi. Bu beklenti, doğrudan caize olabileceği gibi azledildiği görevin iadesi, makam mevki talebi gibi durumlar da olmaktaydı. Ancak bunu açıkça talepte bulunmanın, hoş karşılanmayacağı endişesinden şairler, belli kalıp ifadeler ve yaygın kullanımlar çerçevesinde bunu yapardı. Şairler, kasidelerin medhiye ve fahriye bölümlerinde halini arz ederek yardım talebinde bulunurlardı. Devlet ricalinin yardım talebine vereceği olumlu cevap, şairlerin talihlerinin değişmesi anlamına gelecektir.

Zâtî'nin kasidelerine bakıldığında Zâtî'nin pek çok övgü kalıbından yararlandığı görülecektir. Bu övgü kalıpları genel itibariyle klasik edebiyatın kasidecilik geleneğinde yer alan övgü kalıplarıdır. Zâtî; bu övgü kalıplarını oluştururken mitolojiden, gök cisimlerinden tarihi ve dini şahsiyetlerinden pek çok defa yararlanmıştır. Bunun dışında şehir ve millet unsurları, tabiat unsurları ile değerli maden unsurlarından da yararlanmıştır.

3.1. Mitolojik Şahıslar ve Kavramlar Üzerinden Yapılan Övgü

3.1.1. Neriman

Şairin övgü kalıbı olarak kullandığı şahıslardan biri Neriman'dır. Şeh-nâme kahramanı olan Neriman, Rüstem'in ve Sam'ın babasıdır. İran mitolojisinde savaşçı bir kahraman olan Neriman, yiğitliği ve gözü pekliğiyle nam salmıştır. Firdevsî'nin aktardığına göre Dijsepid denilen bölgede öldürülmüştür. Daha sonra Rüstem onun intikamını almıştır (Yıldırım, 2008, s. 545). Şair, kasidelerinin sadece bir beytinde Neriman'a yer verir. Şaire göre Zülkarneyn'in yayınının oklarından yiğit bir savaşçı olan Neriman ve Sam korkudan boyun eğerken Kahraman da kahrından kahr olur. Bu beyitte her ne kadar anlatım Zülkarneyn üzerinden yapılıyor gibi görnse de asıl vurgu “şâh-ı cihân” olan padişaha yöneliktir. Şâh-ı cihân olan memduh, tıpkı Zülkarneyn gibi tüm dünyaya hükmetmiş ve herkesi dize getirmiştir. En meşhur kahramanlar bile onun bu savaşçı kişiliği karşısında boyun eğmek zorunda kalmıştır. Bu anlamda şairin kullandığı Neriman, memduhun yiğitliğinin, cesaretinin ve savaşçı kimliğinin bir anlatım aracıdır.

Kavs-i Zülkarneyn'ünün sehminden ey şâh-ı cihân

Nerm olur Sâm u Nerimân kahr olur Kahramân (K: 10/32, s. 62.)

3.1.2. Sam

Şehnamede ismi geçen bir kahramandır. Neriman'ın oğludur. Zal'ın babasıdır. Gerşasp'ın torunudur. Gerşasp tarafından ortadan kaldırılan ejderhalara benzer yönleri vardır (Yıldırım, 2008, s. 545). Zâtî, yukarda adlarını zikrettiğimiz kahramanlara atıfta bulunarak Sultân Bayezid'i kahramanlık yönünden Sam ve Neriman'a telmihte bulunmuştur. Şaire göre hükümdarlığının yarattığı korku ve ihtişam tıpkı Zülkarneyn'in okunun yarattığı korkuyla eşdeğerdir. Böylece aşağıdaki örnekte de görüldüğü üzere korku boyutu ile savaşçı Zülkarneyn karakterinin ihtişamı arasında ilgi kurar. Onun da okunun korkusu düşman üzerinde aynı korkuyu yaratır.

Kavs-i Zü'lkarneyn'ünün sehminden ey şâh-ı cihân

Nerm olur Sâm u Nerimân kahr olur Kahramân (K: 10/32, s. 62.)

3.1.3. Zâl

Zâtî kasidelerinde adı Firdevsi'nin Şehname'sinde geçen Zâl ile ilgili beyitler de yazmıştır. Zâl; Rüstem'in babasının adıdır. Kelime anlamı olarak "ihtiyar ve aksakallı" anlamlarına gelmektedir. "Destan" ya da "zer" lakaplarıyla da bilinir. Zal doğduğu zaman saç ve sakalları bembeyaz olduğundan bu isimle anılmıştır (Pala, 1995, s. 578).

Aşağıdaki beyitte "Zal" kelimesi ile gençlik ve yaşlılık arasındaki tezat durumu anlatılmaya çalışılmıştır. Dünyanın geçiciliği aynı zamanda aldatici oluşu üzerine bir ifade söz konusudur. Fani dünyaya aldanmanın sonu felaket olmuştur. Aksakallı ve ihtiyar olma yönüyle bilinen "Zal" ismi burada bir nasihat ve siteme konu edilmiştir. Burada padişah da olsa bir gün onun da yaşlanacağı ve öleceği gerçeğine dikkat çekilir. Zal, kahramanı doğumunda saç ve sakalı beyaz olduğundan çoğu beyitlerde yaşlılık ile ilişkilendirilir.

Ey civân-baht dirîgâ ki civânlukda dahi

Mekr ile bu felek-i pire-zen itdi beni Zâl (K: 79/52, s. 227)

3.1.4. Rüstem-i Zâl

Şehname'de adından övgüyle bahsedilen Rüstem; "Rüstem-i Dastan, Rüstem-i Zal, Pur-ı Zal, Zal-i Zer, Pur-ı Destan-ı Tehemten, Heft-han-ı Acem" gibi sıfatlarla da anılmaktadır. Divan şairlerinin Rüstem'in adını kahramanlık, yenilmezlik ve acı kuvvet sembolü olarak

özellikle kasidelerinde zikrettikleri görülür. Cemşid soyundan gelen Neriman'ın torunu, Sam'ın ise oğlu olan Sicistan ve Seyistan hükümdarı Zâl'in oğlu olan Rüstem daha delikanlılığında birçok devi öldürmüş ve olağanüstü başarılar göstermiştir. M.Ö. 4. yüzyılda Keykavus zamanında yaşadığı sanılan Rüstem Turan hükümdarları ve Efresiyab ile olan savaşları yanında Siyavuş'u öldürmesi ve Güştâb'ı esaretten kurtarmasıyla ünlüdür. Zerdüşť dinine girmeyen Rüstem, İsfendiyar ile savaşmamıştır (Pala, 2009, s. 382). Rüstem, çeşitli özellikleriyle Hint-İran tanrılarından "İndra" ve "Grek" mitolojisinden Herakles ile Prometheus'a benzer. Zira Rüstem, onlar gibi daima iyinin yanında yer alır ve galip gelir. İslâm sonrası İran kültüründe de en ünlü ve en etkili efsanevî kahraman olarak yerini almış ve edebiyatta özgün bir konum kazanmıştır (Yıldırım, 2008, c. 35, s. 294-295).

Rüstem mitolojide kahramanlık ve savaşçılık özellikleri ile bilinir aşağıdaki beyitte de yine onun dehşeti ve ihtişamı ile Rüstem-i Zâl ile teşbih kılındığı görülmektedir. Rüstem- i Zâl, daha çok kahramanlık yönü ve savaşçılık özellikleri ile işlenir onun en bilinen yönlerinden biri de Efresiyab ile olan savaşları ve Siyavuş adındaki kahramanı öldürmesidir. Ancak burada teşbihe konu olan padişahın kahramanlığı övülmek maksadıyla Rüstem-i Zâl örnek verilir. Padişahın heybeti o denli büyük ki o kahramanlar dahi bu büyüklük karşısında titrer diyerek mübalağa da yapmış olur.

Gün bigi ditreye vü duymaya bir zerre kadar

Ey civân-baht senün heybetüne Rüstem-i Zâl (K: 22/31, s. 91.)

Benzer şekilde diğer örnek kasidede Rüstem-i Zâl'ın dünyaya geç geldiğini hayıflanarak anlatır. Çünkü onun kahramanlıklar ile düşmanı kahredeceğini ve intikam alarak adaleti sağlayacağına inanılır. Böylece kasidede övgüye mazhar olunan kişi ile benzerlik ilişkisi kurulur. Padişahın kahramanlığı yine abartılı bir üslup ile övülmektedir ve kendi döneminden değil de kendisinden önce yaşamış olan kahramanlarla kıyaslanır ve onların da bu heybet karşısında boyun eğeceği ima edilmiştir. Beyitte kahraman, kahrünü ve kahr kelimeleriyle aliterasyon söz sanatına da başvurularak beyitteki ses yapısı sağlanmıştır.

İşidüp Kahramân-ı kahrünü hep kahr olurlardı

Zamânunda getirse dehre ger kim Rüstem ü Sâm'ı (K: 26/28, s. 103.)

3.1.5. İsfendiyâr

İsfendiyâr, İran'ın efsanevî kahramanı ve Şehnâme'nin karakterlerinden biridir. İran sülalesi Keyânîlerin hükümdarı Güştâsb'ın büyük oğludur. Zerdüşťlük dinini kabul edip bu dini

yaymak için mücadeleler etmiştir. Dini yayma konusunda en büyük destekçisi Zerdüşt din adamı olan Pesûtan'dır. Galibiyet ve zafer kelimeleriyle birlikte kullanılan İsfendiyar bu beyitte kahramanlık ve savaşçılık özellikleri ön plana çıkarılarak anlatılmıştır. Övdüğü padişahın ya da komutanın savaşçılık özellikleri mitolojik kahramanlarla özdeşleştirir. Burada ayrıca bir telmih sanatına da örnek olacak bir kullanım söz konusudur çünkü İsfendiyar ile Rüstem karakterinin savaşları oldukça meşhurdur. Burada da övgüsüne mazhar olunan kişinin kahramanlık ve savaşçılık yönünü test etmek için onu İsfendiyar ile kıyaslama yoluna gider. Şairin kasidelerinde sadece bir beyitte geçen bu kahraman, padişahın savaşçılık yönüyle beyitte konu edilmiştir. Şair, padişahı Rüsteme benzeterek onun Nusret okuyla savaşçı karakteriyle nam salmış İsfendiyar'ın gözlerinin kör olacağını söyler:

Tir-i Nusret gözlerini kûr ider olursa ger

Düşmenün İsfendiyar ey Rüstem-i destân-ı feth (K: 35/36, s. 127.)

3.1.6. Cemşit

İran kültürünün ve geleneğinin mitolojik figürüdür. Firdevsi'nin Şehname adlı eserinin karakterlerinden biridir. Pişdâdîler ailesinin dördüncü ve en büyük kralı olarak tanımlanmaktadır. Zâtî, bu beyitte telmih ve teşbih sanatlarından yararlanarak doğa ile insan arasında ilişki kurmuştur. Cemşit ve İskender gibi mitolojik kahramanlar üzerinden memduhunu kahramanlık yönünden övmeye çalışmıştır. "Cemşid, güçlü bir hükümdar olmasının yanında onun üzerinde en çok durulan özelliklerinden biri de şarabı bulan kişi olmasıdır. Ayrıca dünyanın dört bir yanını gösterebilen bir kadehe sahip olduğu düşünülen Cem, Câm-ı Cem ve Câm-ı cihan-nümâ adı verilen bu kadeh dolayısıyla da söz konusu edilmiştir (Yıldırım, 2008, 204-208). Şair, aşağıdaki beytinde Cem'i bir mukayese unsuru olarak kullanır. Şaire göre padişahın hışmı, iktidar gücü ve savaşçı kimliği Cem'in mektubunu rüzgâra, İskender'in hikâyesini de suya salmıştır:

Nâme-i Cemşid'i virüp bâda şâhâ satvetün

Kıssa-i İskender'i nâmun suya saldı revân (K: 10/48, s. 63.)

Zâtî aşağıdaki beyitte ise övdüğü kişinin şöhretinin tıpkı Cem'in dünyayı gösteren kadehi kadar meşhur olduğunu söyleyerek hem telmih hem de mübalağa sanatına başvurmuştur. Şairin cam-ı Cem üzerinden yaptığı vurgu, onun hikmet sahibi oluşunadır. Zira Cem'in kadehi bütün sırları gösteren bir hikmet kâsesidir. Cem bu kâseye bakarak âlemin

sırlarına vakıf olur. Şaire göre padişah ise bezm-i kismette bu hikmeti şarabının şevkiyle elde etmiştir. O yüzden onun şarabı ile Cem'in kadehi aynı işleve sahiptir:

Bezm-i kismetde mey-i şevkün irişmişdür ana

Bu kadar şöherete hikmet o durur câm-ı Cem'e (K: 78/23, s. 223.)

3.1.7. Leclâc

Satranç oyununun mucidi olarak bilinir. Kelime anlamı olarak engel ve kumarbaz olarak kullanılır ancak beyitlerde daha çok satranç ile ilgili anlamları ile ve bu terimlerle işlenmektedir (Pala, 1995, s. 344). Aşağıdaki beyitte Leclac, kelimesi yaygın bir kullanım örneği olan satranç kelimesi ile ilişkilendirilerek işlenmiştir. Şair, memduhunun santrançtaki yeteneğine övgüde bulunurken onu Leclac'la mukayese edip memduhun Leclac'dan daha büyük bir santranç ustası olduğuna vurgu yapar. Ona göre memduh, satranç oyununun fikir babası kabul edilen Leclac'ı dahi şaşırtacak seviyede diyerek bir anlamda şahsın zekâsını ve bu oyundaki maharetini övmektedir. Burada oyundan kastın sevgilinin naz ile işvesi de olabileceği gibi memduhun iktidar sanatındaki mahareti de olabilir. Rakiplerine karşı oyunlar kurarak onları alt etme, muktedirin en büyük maharetidir. Bu yüzden şair, memduhun oyun sanatındaki başarısına övgüde bulunurken hem onun santranç sanatındaki maharetine hem de onun siyaset üreteilme becerisine vurgu yapmış olur:

Göreydi kim nice oyunlar oynayaydun ana

Senünle oynasa şatranc-ı fikreti Leclâc (K: 66/26, s. 196.)

3.1.8. Behmen

İran mitolojisine göre İsfendiyar'ın oğlu olan Behmen, Erdişir'in lakabıdır. Kelime sıfatı olarak “zeki” ve “anlayışlı” anlamlarında da kullanılmaktadır. (Pala, 1995, s. 80). Bir önceki madde başlığında olduğu gibi “Behmen” terimi de mitoloji dünyasında akıl ve anlayış mefhumlarıyla ilişkilendirilerek ele alınmıştır. “İran hükümdarlarından İsfendiyâr'ın oğlu olan Behmen, tarihçilere göre mektup ve fermanlarına önce tanrının adını yazarak başlayan ilk hükümdardır. Adaletiyle ünlü Behmen'in döneminde ülkedeki her yer onarılmış, insanlar güven ve huzur içerisinde yaşamıştır” (Yıldırım, 2008, s. 142). Zâtî'nin kasideden alınan beyitte şair, övdüğü memduha adeta nasihat eder gibi onunla konuşur. Onun halka karşı sıcak ve samimi olmasını ister.

Mu'tedil-tab' ola yûri mânend-i eyyâm-ı bahâr

Serd olup halka bürûdet eyleme Behmen gibi (K: 76/25, s. 219.)

3.1.9. Zümrüdü Anka

Kaf Dağı'nda yaşadığı varsayılan, tüyleri renkli, yüzü insana benzer, asla yere konmayan daima yükseklerde uçan ve kendisinde her kuştan bir alamet bulunduran, adı var kendi yok bir kuştur. Bazı beyitlerde adı “simurg” olarak da geçmektedir. Dünyayı çevrelediğine inanılan Kaf Dağı ile birlikte tenasüplere konu olur. Ayrıca Zal oğlu Rüstem'i de Anka kuşunun beslediğine inanıldığından sürekli olarak onunla da anılmıştır (Pala, 1995, s. 38). Şair, zümrüdü ankayı da bir övgü kalıbı olarak kullanır ve memduhunun çeşitli yönlerini anlatmak için bir teşbih unsuru olarak şiirlerinde yer verir. Aşağıdaki beyitte şair, memduhunu tıpkı Hüma kuşu gibi kanatları ile tüm dünyaya hükmettiğini ve yine benzer şekilde Anka kuşu gibi de hükmünün adı var ancak kendi yok bir özelliği olduğunu vurgular:

Bâl açup uçalı her yâna hüma-yı hükmün

Adı vardır sitemün kendi özi yok çün 'ankâ (K: 18/24, s. 81.)

3.1.10. Hüma Kuşu

Devlet kuşu, talih kuşu olarak bilinir. Bir cennet kuşu da sayılan Hüma kuşu, Kafdağı'nda okyanus adalarında ya da Çin'de yaşadığına inanılan efsanevi bir kuştur. Bu kuş, aynı zamanda bir iktidar kuşu olarak da kabul edilir. İnanişâ göre Hüma kuşunun gölgesi kimin başına konarsa o kişi padişah olurmuş. Edebiyatta ise Hüma kuşu daha çok refah, kudret ve mutluluğa giden yolda baht açıklığının sembolü olarak anılmıştır. (Pala, 1995, s. 262). Şair, Hüma kuşunu bütün bu bağlamlarıyla kasidelerinde kullanır. Şair, memduhuna övgüde bulunarak onun yolunu ve işini gücünü bekleyenlerin başına devlet kuşunun konacağını yani sembolik ifadeyle “Hüma kuşu” olarak bilinen şans ve uğurun da temsili olan kuşun konacağını söyler. Kuş aynı zamanda uçtuğu için gökyüzünün de bir hayvanı olarak görülür yani Göktanrı ile de ilişkilendirilir yerlatı ve yer üstü kahramanları gibi hayvanlar arasında da kategori yapılır. Yılan yer altını temsil ederken kuşlar da gökyüzünü simgeler. Bu sebepten tasavvufi metinlerde de kuşların kutsal olduğu örneklerle rastlanır. Bu örnekte de olduğu gibi onun kapısına varanın başına devlet kuşunu konacağından işaretle aslında iki anlamda da mutluluk ve huzuru ifade etmektedir. Şairin memduha Hüma üzerinden yaptığı vurgu, onun kapısının lütuf bahşedici olmasından ileri gelir. Zira iktidar gücünü elinde bulunduran padişah, Osmanlı patronaj

sisteminde ihya edici vasfa sahip olup himayesine aldığı kişiyi mal, zenginlik, makam ve mevki sahibi yapacak yegâne güçtür. Şair bu güce vurgu yaparak memduhun lütuf kapısına sığınan herkesin başına talih kuşu konmuş gibi olacağını söyler.

Ey hümâ-sâye konar başına devlet anun

Kim ki beklerse senün işigün için ikbâl (K: 22/36, s. 92.)

3.1.11. İskender (Alektandros)

Makedonya kralı 2. Philippos (Filip) ile Epiros Prensesi Olympias'ın oğludur. Yunan tarihçiler onun soyunu baba tarafından yarı tanrı kabul edilen Herkül'e anne tarafından milli kahraman Akhilleus'a dayandırırılar. Bazı İranlılar, İskender'i İranlı kabul etmekte ve onun Dara'nın soyundan geldiğini, Dara'nın ardından tahta çıkan Ahâmenişler dönemi İran hükümdarı olduğunu düşünmektedirler. İskender hakkında pek çok rivayet bulunmaktadır. İskender'in Makedonya kralı olduktan sonra batıdan doğuya kadar geniş bir alanda hâkimiyet kurduğu dile getirilir. Bu geniş alanı kontrol etmek için İran hükümdarı Dara'yı birçok defa yenmiştir. İskender ele geçirdiği geniş topraklarda pek çok şehri yakıp yıkmışsa da pek çok şehir de yapmıştır. Bunlardan en önemlisi de Mısır'da bulunan İskenderiye şehridir.

İskender'in Kur'anı Kerim'de geçen Zülkarneyn Peygamber olduğu da rivayet edilir. Bir rivayete göre Zülkarneyn gibi gösterilen İskender'in Hızır ile İlyas'la beraber karanlıklar ülkesinde ölümsüzlük suyunu aradığı söylenir ama ölümsüzlük suyunu elde edemez. Sadece Hızır ile İlyas elde eder. İskender'in büyük hükümdar oluşu klasik edebiyatta sık sık dile getirilmiştir. İskender'in büyük hükümdar olmasının yanında birçok ilme vakıf olduğu da söylenilir. Özellikle Aristo'nun kendisine yaptığı inanılan ayna ile geçmiş ve geleceği öğrendiği, birçok gizli ilme bu ayna sayesinde sahip olduğu aktarılır. Zaten onun Aristoteles'in öğrencisi olması bunu desteklemektedir (Yıldırım, 2008: s. 427-435.).

Zâtî'nin kasidelerinde memduhun övgü kalıplarından birini İskender oluşturur. Şair telmih yoluyla memduhunu İskender'e benzeterek onların da İskender kadar büyük bir savaşçı olduğu, geniş bir alana hükmettiği, onun sahip olduğu ayna ile İskender nasıl her türlü ilme vakıf ise kendisinin de bu ilimlere vakıf olduğu anlatılmak istenir. Bu açıdan Zâtî, övdüğü kişileri İskender üzerinden övmüş olur ve hatta memduhun ondan daha büyük olduğunu da söyler. Bu bağlamda İskender, Zâtî'nin medhiyelerinde bir teşbih unsuru olduğu kadar bir mukayese unsurudur da. Nitekim şair, Sultân Selim için yazdığı kasidesinde padişahın büyüklüğünü ve fatih oluşunu anlatırken onu İskender üzerinden anlatmaya çalışır. İlk etapta

çelişki gibi görünen bu durum, aslında padişahı yüceltmenin en kestirme yoludur. Çünkü şair, padişaha dair birçok unsuru (savaşçılık, cömertlik, fatih oluşu, ilim ve irfan sahibi oluşu...) tek kişi üzerinden anlatarak tüm bu unsurları bu tek isim üzerinden anlatmış olur. Bu tarz bir anlatım, şaire az sözle çok şey anlatma imkânı sağladığı gibi şairin memduhu karşısında da elini güçlendirir ve memduhın metnin içini alımlama estetiği çerçevesinde doldurmasını sağlar. Nitekim aşağıdaki beyitte şair, Sultân Selim'i İskender'e benzetirken ayine-i İskender'i anmadan ona göndermede bulunur. Böylece şair, memduhunun İskender kadar büyük bir savaşçı, iyi bir hükümdar, adil bir kimse olduğunu söylerken onun ilim ve irfan sahibi bir kimse olduğunu da söyler. Ancak şair, ayine-i İskender'i bilinçli bir şekilde anmayarak İskender'in ilmini bir aynadan alması hasebiyle Sultân Selim'in ondan daha büyük bir kimse olduğunu anlatmaya çalışır:

Seyr eylemiş cihanı Sikender gibi tamam

Ahvâl-i kâ'inâtdan ol ser-be-ser habir (K: 17/18 s. 78.)

Zâtî, Sultân Süleymân'a yazmış olduğu kasidesinde memduhunu İskender'e benzetir. Şair, İskender'e atfedilen ve kaynağı Kuran olan Zülkarneyn kızasından hareket eder. Kuran'da aktarıldığına göre Zülkarneyn, Allah'ın emriyle hareket eden bir hükümdardır. O, doğu ve batıya seferler düzenleyerek birçok milleti kendi boyunduruğu altına almıştır. Kuran'da anlatılan Zülkarneyn kızasında en dikkat çeken husus, Yecûc ile Mecûc hadisesidir. Kuran, Kehf suresinde bu hadiseyi şu şekilde anlatmaktadır:

Sonunda Güneş'in doğduğu yere varınca, (Güneş'le) aralarına hiçbir perde kılmadığımız bir kavmin üzerine doğduğunu gördü. İşte böyle! Biz onun yanında olan ne varsa hepsinin hakikatini ilmimizle kuşatmıştık. Sonra bir yol tuttu. İki seddin arasına ulaşınca, setlerin dışında neredeyse hiçbir söz anlamayan bir topluluk buldu. Dediler ki: "Ey Zulkarneyn! Şüphesiz ki Ye'cuc ve Me'cuc (topluluğu), yeryüzünde bozgunculuk yapmaktadır. Sana bir vergi versek, sen de bizimle onlar arasına bir set yapsan (olmaz mı)?" Dedi ki: "Rabbimin bana verdiği güç ve imkânlar (sizin vereceğiniz vergiden) daha hayırlıdır. Bana (insan) gücüyle yardım edin ki, sizinle onlar arasında bir set yapayım." "Bana demir kütleleri getirin. (Demir) dağların iki yanını eşitlediği zaman körükleyin." dedi. (Demir kütlelerini) ateş hâline getirince, "Üzerine dökmem için erimiş bakır getirin." dedi. (Ye'cuc, Me'cuc) ne onu aşmaya ne de onda bir delik açmaya güç yetirebildiler (Kehf 18/90-97).

Şair, Kuran’da geçen bu kıssadan hareketle kendi memduhu olan Sultân Süleymân’ı över. Şaire göre Zülkarneyn nasıl ki zalim, acımasız ve barbar bir topluluktan medeni bir topluluğu yapmış olduğu set ile kurtardıysa Sulta Süleymân da kendi döneminde halkını bir set gibi zalimlerin akınından kurtarmış ve tebaasına huzur ve mutluluk bahşetmiştir. Şair, burada her ne kadar Yecûc ve Mecûc kıssası üzerinden memduhunu övüyor gibi görünse de aslında şair, Sultân Süleymân ile İskender/Zülkarneyn arasında doğrudan bir ilişki kurmaktadır. Buna göre Sultân Süleymân da tıpkı İskender/Zulkarneyn gibi bir fatihtir, doğunun ve batının hükümdarıdır. Onun ismetinin kılıcı zalim ve zorbalara karşı demirden bir set gibidir:

Ey Sikender-saltanat Ye’cûc-i a’dâdan ne bâk

‘İsmetün tîgı bigi ‘âlemde sedd-i âhenin (K: 25/38 s. 100.)

3.1.12. Nûşînrevân

Sasanilerin ilk büyük hükümdarıdır. Adaletli yönü çok ağır basan bir hükümdar olarak bilinir. Tahtta bulunduğu dönemler Sasani İmpratorluğu’nun en parlak çağlarıdır (Yıldırım, 2008: s. 559). Akıllı, tedbirli, dirayetli, kudretli, hayırsever, sanat ve kültüre hizmet eden bir padişah olarak kabul edilir. Asıl adı, Hüsrev olmakla beraber daha çok Nûşînrevân olarak bilinir. Bu isim, “Anûşek-Revân (ölmez ruhlı)” tamlamasından bozulma olup halk tarafından ona verilen bir sıfattır. (Pala, 2020, s. 363).

Klasik edebiyatta da pek çok şair kasidesinde telmih sanatına başvurarak kendisinden söz etmiştir. Bu şairlerden biri kuşkusuz Zâtî’dir. Zâtî’nin Sultân Süleymân için yazmış olduğu bu beytinde onu Nuşînrevân’a benzetmiştir. Zâtî; Sultân Süleymân’a seslenerek senin yokluğunda adalet yok olur, şikâyetler çok olur, demiştir. İran Sasaniyan hükümdarlarından Nuşîrevân’ın lakabı Kisra’dır. Kisra, “Hüsrev” kelimesinin Arapçasıdır. Nuşîrevân-ı adil de denir (Tefazzülî, 1995, c. 11, s. 255). Klasik edebiyatta adaletin simgesi olarak kullanılır. Şair, memduhunun adil olduğuna vurgu yapmak istediğinde onu Nuşînrevan ile kıyaslar. Memduh, adalette en az onun kadar adil, hatta ondan daha da üstündür.

Varup senden şikâyetler iderin yohsa ol şâha

K’anun Nûşîn-revân mânend ‘adl ü dâddur kârı (K: 27/18 s. 105)

3.1.13. Ye'cûc

Ye'cûc, Me'cûc ile birlikte, Nuh Peygamberin oğlu olan Yafes zürriyetinden olan iki kabilenin adıdır. En belirgin özellikleri ise, “fesatlık yayma” yönleridir. (Pala, 1995, s. 569). Kuran'da Zülkarneyn kıssasında yer alan bu kavim; Yahudî inancında da yer alır. İslam Ansiklopedisi'nde bu kavim hakkında şöyle denmektedir:

“Gog Magog kıssasının Kitâb-ı Mukaddes'te yalnızca gelecekle irtibatlandırılmasına karşılık Kur'an'da bahsedilen Ye'cûc ve Me'cûc biri geçmişte vuku bulmuş, diğeri gelecekte vuku bulacak olaylarla ilişkili olarak iki defa zikredilmiştir. Kehf sûresinde Ye'cûc ve Me'cûc'den zaman ve mekân belirtilmeden geçmişte yaşamış bir topluluk şeklinde söz edilmekte, onların etrafa zarar verdikleri ve Zülkarneyn'in yaptırdığı büyük sed sayesinde engellendikleri bildirilmektedir (18/93-97). Enbiyâ sûresinde ise Ye'cûc ve Me'cûc'den gelecekte ortaya çıkacak bir topluluk olarak söz edilir, burada da yer ve zamana değinilmeden gerçek vaad yaklaştığında Ye'cûc ve Me'cûc'ün önünün açılacağı kaydedilir (21/96-97). “Gerçek vaad”den maksat müfessirlerin büyük çoğunluğuna göre kıyametin kopmasıdır, dolayısıyla Ye'cûc ve Me'cûc kıyametin yaklaştığına işaret eden bir alâmettir veya kıyametin ilk aşamasında ortaya çıkacaktır (Çelebi, 2013, c. 43, s. 373).”

Zâtî'nin kasidelerinden alınan aşağıdaki beyitte İskender ve Ye'cûc kelimeleriyle teşbih ve telmih sanatı yapılmıştır. “Nuh Peygamber” in oğlu Yafes’in soyundan gelen ve Kur’ân-ı Kerim’de iki yerde bahsi geçen kabiledir. Bu kabilenin ortaya çıkışının kıyâmet alameti olacağına inanılmaktadır. Bu kavmin öne çıkan özellikleri belalı olmaları, yeme içmede aşırılığa kaçmaları ve insanlığı sıkıntıya sokacak olmalarıdır. Divan edebiyatında kötülük ve şer timsali olarak yer verilen Ye'cûc Me'cûc, yıkıcılığı nedeniyle gam ve kederle ilişkilendirilmiştir. Şâirler, özellikle memduhu överken Zülkarneyn tarafından yapılan sedde telmihte bulunurlar” (Erzen, 2013, s. 851).

Bu vücdum mülkini niçün yıka Ye'cûc-i fakr

Sen tururken Sedd-i İskender bigi ey kâm-rân (K: 10/54, s. 63.)

Bir diğer örnek beyitte ise; yine Ye'cûc'un yıkma, kırma gibi olumsuzluk özellikleri ile birlikte İskender'in sağlamlığı ve sert duruşu arasında tezat olacak şekilde bir anlam ilgisi

kurulur. Burada bir savaş meydanı tasvir edilir ve İskender'in askeri gibi güçlü ifadesi ile Ye'cûc kelimesine tezatlık oluşturulur.

Ye'cûc-vâr kılmaya cünd-i ecel harâb

Hıfzun Sikender'i ki çeke mülk-i 'ömre sed (K: 21/19, s. 19.)

3.1.14. Deccâl

Kıyametin en büyük alametlerinden biridir. Deccal, son zamanlarda dünyaya gelecek olan, bir gözü kör bir Yahudî'dir. Deccal tanrılık davasında bulunacak ve Mehdi tarafından öldürülecektir. O dönemde kendisine inananların cehenneme inanmayanların ise cennete gideceğine inanılır (Pala, 1995, s. 134).

Zâtî, kasidelerinde Deccal'ı bir teşbih unsuru olarak kullanır ve onu eşeği ile birlikte ele alır. Şairin bu kullanımı, aşağıdaki beyitte ifade edildiği üzere dünya malına aşırı bağlılık ve bağımlılığı eleştirmek amacıyla. Beyitte altın için dünyasını harap edenleri Deccal'in eşeğine benzetir. Böylece kasidede övgüden ziyade bir nasihat ve uyarı havası sezilmektedir. Deccal, bu örnekte de olduğu gibi genellikle olumsuz özellikleriyle beyitlerde işlenmiştir:

'Ayn-i hardur bu çerâgâh-ı cihân içre yiyen

Zer için gussayı mânend-i humâr-ı Deccâl (K: 79/26, s. 225.)

3.2. Dini Şahıslar ve Kavramlar Üzerinden Yapılan Övgü

3.2.1. Hz. Musa

İsrailoğullarına gönderilen büyük peygamberlerden biri olan İmranoğlu Musa, Yahudîlerin kurtarıcısı olarak bilinir. Firavun'un Yahudî çocukları öldürtmek için verdiği emirden annesinin onu bir sepetle Nil Nehri'ne bırakmasıyla kurtulmuş ve Firavun'un karısı Asiye tarafından bulunarak evlat edinilmiştir. Bu hadiseden dolayı Mısır'da Firavun sarayında büyümüştür. Karıştığı bir olaydan dolayı Firavun'un hışmından korkup Medyan ülkesine gitmiş, burada Hz. Şuayb ile tanışarak onun çobanlığını yapmış, sonradan da onun kızıyla evlenmiştir. İsrailoğullarını Firavun'un zulmünden kurtarmak için Allah tarafından kardeşi Harun ile birlikte görevlendirilmiştir. İsrailoğullarını kurtarmak için Hz. Şuayb'tan almış olduğu kutsal asasını kızıl denize vurmuş ve deniz ikiye yarılmıştır. Böylelikle halkını Firavun'dan kurtarmıştır. Hz. Musa, kendi halkının doğru yola girmesi için elinden geleni yapmıştır. Sina Dağı'na çıkıp "On Emir"i almış halkına iletmiştir. (Yıldırım, 2008, s. 536.)

Klasik edebiyatta Hz. Musa, Firavun'la giriştiği mücadele, ona gösterdiği mucizeler, Tur Dağı'nda Allah'la konuşması, yed-i beyza, asası, Kızıldeniz'i asasıyla bölmesi gibi hadiseleriyle anılır. Özellikle Kutsal asası ve onun Hızır ile giriştiği yolculuk, ab-ı hayat efsanesinin temel taşı niteliğindedir. Zâtî'nin Sultân Selim için yazmış olduğu bu beyitte padişahın savaşçı kişiliği anlatılırken Hz. Musa'nın kutsal asasından yararlanılmıştır. Hz. Musa Tur Dağı olayında Allah'ı görmesi, asasını yılanı dönüşmesi gibi mucizevî olaylarda yer aldığı için şiirlerde ismi sıklıkla geçmektedir. Burada övülen komutanın süngüsü, mızrağı Hz. Musa'nın asasına benzetilerek ona bir anlamda kutsallık da atfedilmek istenir. Şaire göre memduhun askerlerinin asaları, düşmana Hz. Musa'nın asası gibi ejderha görünmektedir:

Leşkerün nizesi mânend-i asâ-yı Mûsâ

Görinür düşmenünün gözlerine ejderha (K: 18/27, s. 81.)

3.2.2. Hz. Yusuf

İsrailoğullarına gönderilen peygamberlerden olan Yûsuf, Yakup Peygamber'in Râhil'den olan oğludur. Babasının ona duyduğu aşırı sevgiden dolayı rahatsız olan diğer kardeşleri Yusuf'u bir kuyuya atarlar. Babalarına Yusuf'u vahşi bir kurdun öldürdüğünü söylerler ve kanlı gömleğini babalarına verirler. Yakup Peygamber için inanılmaz bir acı ve hüznün ortaya çıkar ve bu acı, yıllarca sürer. Yusuf da kuyunun yanından geçen bir kervan tarafından Mısır'a götürülür ve orada Mısır'ın ileri gelenlerinden birine satılır. Böylelikle Yusuf'un Zeliha ile tanışması daha sonra onun yanında yetişmesi sağlanır ve bu durum onu Mısır yöneticiliğine kadar götürür.

Yusuf Peygamber, güzelliği ile sık sık anılır. Bunun dışında rüya yorumlama yeteneğiyle de bilinir. Klasik edebiyatta bu özelliklere sık sık atıfta bulunulur. (Yıldırım, 2008, s. 729-730). Zâtî, Sultân Süleymân için yazmış olduğu bu beytinde padişahı güzellik yönünden överken onu Hz. Yusuf'a benzetmeye çalışmıştır. Çünkü Hz. Yusuf'un güzelliği o kadar yüce ki her dönem şiirlerde kadın erkek fark etmeksizin güzelliği onunla ölçülmüştür. Beyitte Sultân ve bende (köle) mefhumları ile tezat ve aynı zamanda Yusuf'un bir köle pazarından satılıp Mısır'a Sultân olması olayına atıfta bulunduğu da telmih sanatı yapılmıştır:

Bende-i sultân-ı zihnün olduğu-çün serverâ

Buldı Yûsuf bigi bir hüsn ü bahâyı subh-dem (K: 31/28, s. 116.)

Zâtî; Hz. Yusuf üzerinden pek çok defa telmih sanatı yapmıştır. Pîrî Mehmed Paşa için yazmış olduğu bu beyitte de Hz. Yusuf'un atılmış olduğu zindana göndermede bulunmuştur.

Zâtî, Paşa'yı överken nasıl ki Hz. Yusuf zindan hayatını güzelleştirebilmişse Paşa'nın lütfuna mazhar olanlar da aynı durumu yaşayacaklardır, makamları güzelleşecektir, demiştir:

Resen-i sîm ü zer çıkar ey hâce-i lutf

Oldı cân Yûsuf'ına çâh-ı mezellet zindân (K: 41/47, s. 142.)

3.2.3. Hz. Davud

İsrailoğullarına Zebûr ya da Mezâmîr adıyla bilinen kutsal kitap ile gönderilen peygamberdir. Tevrate göre Yakup Peygamber'in on ikinci kuşağındandır. Hem hükümdar hem peygamber olan ilk kişidir. Hz. Süleymân'ın babasıdır. İslami kaynaklara göre Davud'un sesi çok gür ve çok güzeldir. Davud, o gür sesiyle Zebûr'u okumaya başladığında sesi dağlarda yankılanır, kurt kuş durup onu dinler ve bazıları sesinin güzelliğine dayanamayıp ölürdü. Davud'un eliyle demiri istediği şekle koyması ve zırh yapması da önemli özelliklerindendir. Bunun dışında Davud'un yukarıdan asılı bir zincirinden söz edilir. Davud Peygamber, insanları yargılarken onlara hakemlik yaparken yukarıda asılı bulunan zincir kimin tarafına düşerse o kişinin haklı olduğu kimden uzaklaşırsa o kişinin haksız olduğu anlaşılmaktadır. (Yıldırım, 2008, s. 233-234).

Klasik edebiyatta pek çok şair, Davud Peygamber'e atıfta bulunmuştur. Bunlardan biri de Zâtî'dir. Zâtî, Sultân Selim için yazmış olduğu bu beytinde Hz. Davud'un eliyle demire şekil verme hadisesine telmihte bulunmuştur. Padişahı överken hangi zayıf kişi, senin tedbir şarabından içse Hz. Davud gibi demire şekil verecek kadar güçlü olur, denmlerek memduhun saltanatı ve idareciliğiyle Hz. Davud'un yöneticiliği arasında ilişki kurulmaya çalışılır. Hz. Davud'un demire şekil vermesi, onun sahip olduğu güç ve iktidarın bir sonucudur. Ancak onun bu gücü Allah vergisidir. Çünkü o, Allah'ın kendisine peygamberliği layık gördüğü kimsedir. Memduh da Allah tarafından kendisine iktidarın bahşedildiği kimsedir. Ona bahşedilen bu kudret, onun inayetine mazhar olanlara da sirayet eder.

Tedbirünün şarâbını nûş itse bir za'if

Dâvûd bigi âhen elinde ola hamir (K: 17/38, s. 79.)

Zâtî, Tâcîzâde Cafer Çelebi için yazdığı kasidede Hz. Davud'un güzel sesine atıfta bulunmuştur. Bu yolla memduhunu sanatçı kişiliği ile Hz. Davud'un avazı arasında ilişki kurularak memduhun sanat kudreti ile özdeşleştirir:

Sarîr-i hâmesi mânend-i nağme-i Dâvûd
Safâ virür dil ü câna revân bi-hakkı Zebûr (K:51/30, s. 166.)

3.2.4. Hz. Süleymân

Davud Peygamber'in oğludur. İsrailoğullarının büyük peygamberi ve hükümdarlarındandır. Allah tarafından Süleymân Peygamber'e büyük imkânlar, özellikler verilmiştir. Hem bilgi yönünden hem iktidar yönünden büyük imkânlarla sahip olmuştur. Bilgisi ve iktidar gücüyle bitkiler, kuşlar, haşereler, balıklar vb. çok geniş yelpazede yaratıklar ve çok çeşitli varlıklar üzerinde egemenlik kurmuştur. Kuşlar onun mesaj ve emirlerini her yere ulaştıran postacılarıdır. Rüzgâr bile onun emrindedir (Yıldırım, 2008, s. 645). Klasik şiirde onun bu özelliklerinin yanı sıra sahip olduğu yüzük ile de anılır. İnaniş'a göre Hz. Süleymân'ın yüzüğü onun hükümdarlık simgesi olup bu yüzük sayesinde bütün varlıklara hükmetmektedir. Bir devin bu yüzüğü Hz. Süleymân'dan çalması da şairler tarafından işlenen konulardandır. Bütün bu özellikleri ile Hz. Süleymân, klasik şiirde önemli bir telmih ve benzetme unsurudur.

Şair, Bayezid'i dönemin Süleymân'ı olarak görmektedir. Bu benzetmeyi yaparak Bayezid'i hükümdarlık yönünden övmeye çalışmıştır. Bilindiği gibi klasik edebiyatta hükümdarlık anlamında Hz. Süleymân'dan çokça söz edilir. Örnek beyitlerde dikkat çeken yön Hz. Süleymân'ın bir anlamda hükümdarlık alameti de sayılan kutsal mührüne gönderme yapılmasıdır. Onun padişahlığı o kadar yücedir ki hayvanlar ve cinlere dahi hükmettiği rivayet edilir. Burada şairin övgüsüne mazhar olan padişah da Hz. Süleymân ile kıyaslanacak kadar abartılarak övülmüştür. Şair, ayrıca bir başka beytinde onun rüzgâr ile taşınan tahtına vurguda bulunarak Sultân Süleymân'ın muzaffer kişiliği, tahtının rüzgâr üzerinden taşınmasına bağlanmıştır.

Saklamış cân mührini nâzûklık ile ol dehen
Güldüğinden zâhir oldı ey Süleymân-ı zamân (K: 10/24, s. 62.)

Götürür bâd-ı sabâ-yı feth ü nusret tahtını
'Azm-i rezm itdükçe dâ'im ol Süleymân-ı zamân (K: 10/29 s. 62.)

3.2.5. Hz. İsa

Nasıralı Meryem'in oğludur. Rûmî takvime göre 749'da dünyaya gelmiş, MS 30'da çarmıha gerilmiştir. Hristiyanlara göre Allah'ın oğlu, Müslümanlara göre Allah'ın insanlara

gönderdiği büyük peygamberlerden biridir. İncil'e göre İmparator Herodius zamanında "Ruhu'l Kudüs" tarafından Beyt Lehem'de hamile bırakılan Bakire Meryem'den dünyaya gelmiştir. İmparator, tahtını ve saltanatını tehlikede gördüğü için İsa'nın doğumundan önce dünyaya gelecek tüm erkek çocukların öldürülmesini emretmiştir. İsa'nın annesi, bu tehlikelerden Allah tarafından koruma altına alınıp "Yusuf-ı Neccâr" tarafından Filistin'den Mısır'a götürülmüştür.

Hiz. İsa'nın büyük peygamberlerden olması ve hayatının olağanüstü olaylarla dolu oluşu nedeniyle İslam kültüründe çok geniş yansımalarla bulunmuştur. Onun hakkında çok sayıda rivayet ve hikâye oluşturulmuştur. Ondan söz etmeyen mucizelerden etkilenmeyen şair yok denecek kadar azdır (Yıldırım, 2008, s. 420-421).

Klasik edebiyatta pek çok şair, Hiz. İsa'ya telmihte bulunmuştur. Bunlardan biri de Zâtî'dir. Zâtî, kasidelerinin pek çok yerinde Hiz. İsa'ya atıfta bulunmuştur. Sultân Selim için yazdığı bu beytinde padişahın yüceliğini vurgulamak için Hiz. İsa'ya atıfta bulunmuştur. Hiz. İsa'nın göğre çıkma olayına telmih sanatı yapılarak değinilmiştir:

Devletlü başın iç işigün taşına koyan

İsa bigi felekde mücerredi dindi yir (K: 17/28, s. 79.)

Zâtî, Sultân Selim için yazmış olduğu bu beytinde ise Hiz. İsa'nın nefesiyle ölüleri diriltmesi olayına telmihte bulunmuştur:

Göstermez-idi mu'ciz-i İsa peygam-beri

Olmaza bâd-ı lütfun-ıla hem nefes bahâr (K: 23/31, s. 94.)

Zâtî, Sultân Süleymân için yazmış olduğu bu beytinde yine Hiz. İsa'nın göğre çıkma olayına telmihte bulunmuştur. Şair, padişahın kudretini göstermek için padişahın bulunduğu sarayın ve makamın yüksek mertebede olduğunu vurgulamaya çalışmıştır.

Güneş İsa ile dördinci kat gökten sana eydür

Harim-i kasr-ı kadründe felek bir cân-fezâ hâne (K: 33/25, s. 121.)

Zâtî, bir devlet büyüğü olan Tacizade Cafer Çelebi için de yazmış olduğu bu beytinde onu överken Hiz. İsa'nın göğre çıkma olayına telmihte bulunmuştur:

İsâ- misâl fevk-i felekde idine yir

Hâk-i hakire ger olasın serverâ sened (K: 54/21, s. 21.)

3.2.6. Cennet

Gölgelik bahçe anlamına gelip ahirette müminlerin gideceği yer olarak bilinir. Cehennemin karşıtı olarak da kullanılır (Pala, 1995, s. 111). Kasidede övdüğü kişinin lütfünün her yere eriştiğini ve yayıldığını söyler. Mümin olanlara da cennetin sunulduğunu ifade eder. Onun kapısı eşiğinde duranlara yani gelip yardım dileyenlere lütfettiğini ve bunun da karşılığının öteki dünyada cennet olduğunu söyleyerek kasideye mazhar olan kişiyi övmektedir. Böylece onun olduğu her yerin bir anlamda cennet olduğunu söyleyerek adeta ona kutsallık atfedilmiş olur.

Âstânunda kamu sâ' ile lutfun irişür

Sunılır niteki mü'minlere cennet derahik (K: 28/31, s. 109.)

3.2.7. Kevser

Cennette bir suyun adıdır. Akarsu ya da göl olduğu, boyunun Mekke ile Yemen; eninin de Safa ile Aden arası kadar olduğu, etrafında birçok kıymetli kâseler bulunduğu, oradan bir kez içenin bir daha susamadığı gibi rivayetler vardır. Kur'an-ı Kerim'de de Kevser adında bir süre ve bu su ile ilgili izahlar yer almaktadır. (Pala, 1995, s. 324)

Beyitte şair, padişahın cennet ehli biri olduğunu ve onun bu dünyada tek eksiğinin cennet suyu olan Kevser olduğunu söyleyerek abartılı bir ifadeyle onu övmeye çalışır. Şair, onun cennet ehli olduğunu ve çok değerli olduğunu ifade etmek için cinan, cennet ve kevser kelimeleriyle bir tenasüp örneği olacak şekilde beyit kurgulamıştır.

Ey ki zât-ı bî -nazîrîn zübde-i ehl-i cinân

Havz-ı kasr-ı bi-kusurun Kevser-i cennet-makâm (K: 14/14, s.71.)

3.2.8. Burak

Hız. Muhammed'in Miraç gecesinde bindiği bineğin adıdır. Kelimenin "berk" (şimşek) kökünden geldiği sanılmaktadır. Bir rivayete göre burak, cennet hayvanlarının genel adıdır.

Renginin güzelliği ve yıldırım gibi süratli hareket etmesi başlıca belirgin özelliklerindendir. (Pala, 1995, s. 95).

Şair, aşağıdaki beyitte övdüğü kişinin tam bir mümin olduğunu ve ona rakip olanların onunla rekabet edemeyeceğini anlatmak istemiştir. Burada cennet bineği olarak da bilinen Burak ile at arasında da bir karşılaştırma yapar ve övdüğü şahsa kutsallık atfetmek amacıyla onu cennetin bir parçası olan Burak ile ilişkilendirir:

Senün gibi mü'min ana râkibin ola dirsem

Ol esb-i sabâ-sür'atüne huld Burağ'ı (K: 68/34, s. 201.)

3.2.9. Sidre

Lügat anlamı “Arabistan kirazı” demektir. Kur'an-ı Kerim'de iki yerde geçmektedir. Tefsirlerde bu ağacın arşın sağ yanında ilahi bir ağaç olduğu bildirilmiştir. Hadislere göre ise; altıncı kat gökte yer almaktadır. Sidrenin yanında cennet vardır ve ırmaklar onun altından akar (Pala, 1995, s. 481).

Zâtî, bu beyitinde kapı eşiğinde bekleyenler (sevgilinin) adeta cennetteki Sidre ağacından bir pencerede cenneti izlediğini söyler. Burada şahsın yüceltildiği ve onun kapı eşiği ile cennet ağacı sidre arasında ilgi kurulduğu böylece teşbih sanatına başvurulduğu görülmektedir:

İşigünde şu ki der-bânun-ıla hem-dem ola

Tâ'ir-i kudsi-y-ile Sidre'de eyler pervâz (K: 65/32, s. 194.)

Şairin bu tarz bir benzerleme yoluna başvurması, onun yüceliğine, cömertliğine, kapısının bir lütuf kapısı olduğuna vurgu yapmak içindir. Şair, aşağıdaki beytinde övgünün boyutunu biraz daha ileri taşır. Onun kapısından Cebrail dahi tefekkür eder ve ona menzil sidre olur. Yani övgüsüne mazhar olunan kişinin cennet ehli olup yüce bir kişi olduğunu vurgulamak ister. Beyitte kutsallık ve mukaddes sıfatlarıyla şahsın övüldüğü ve yüceltildiği görülür:

Cibrîl-i tefekkür ki tapundan ide pervâz

Ol sâ'at olur menzil ana Sidre budağı

(K: 68/30, s. 201.)

3.2.10. İbn-i Edhem

Adı İbrahim bin Edhem b. Mansur b. Yezid b. Câbirü't-Temimi'dir. İbrahim Edhem diye şöhret bulmuştur. Babası Belh Sultânlarındandır. Genç yaşında tahta çıkmış olmasına

rağmen bu uzun sürmemiştir. Yaşadığı bazı hikmetli olaylar sonucunda tacı ve tahtı terk etmiştir (Pala, 1995, s. 163). Kaynakların aktardığına göre İbrahim Edhem, bir gün avda dolaşırken kulağına “*Bunun için mi dünyaya geldin?*” sesi gelir. Bir gün rüyasında abâ giyer ve bir müddet dağlarda, mağaralarda riyazet ve ibadetle meşgul olduktan sonra Mekke’ye giderek mücavir olmuş, imam ve velilerle sohbet ettikten sonra Şam’a giderek bağ bekçiliği yapar ve sonra Lazkiye’de vefat etmiştir (Onay, 2013, s. 150). Övülen şahıs abartılı bir şekilde yüceltilerek ona bir anlamda kutsallık atfedilir. Onun hikmeti Hz. Ali ile ve sözleri ise İbni Edhem ile kıyaslanacak derecede yücedir anlamı verilmektedir. Çünkü İbrahim Edhem dünya malını, taht ile tacı terk edip hak yoluna yönelmiş kişilerin rehberidir.

Kelâm-ı hikmet-ile Ebâ ‘Alî’yi sıya

Vera sözinde ide İbni Edhem’i ilzâm (K: 57/9, s. 177.)

Yukarıdaki beyitteki benzer şekilde burada da övgüye layık görülen kişi büyük din âlimleri ve halifeler ile kıyaslanmıştır. Burada şair övdüğü kişinin bir soruya verdiği hikmetli cevabın Hz. Ali’nin sözlerine denk olduğunu söyler.

Su’âli hikmet iderse Ebû ‘Alî ola denk

Vera’dan açsa kelâm İbni Edhem ola mürîd (K: 60/10, s. 184.)

3.2.11. İbn-i Sina

İslam âleminin yetiştirdiği büyük âlimlerdendir. Tam adı Ebu Ali El-Hüseyin Bin Abdullah Bin Sina olup İslâm dünyasında İbn Sînâ künyesiyle meşhurdur. Bilim ve felsefe alanındaki eşsiz konumunu ifade etmek amacıyla Orta çağ âlim ve düşünürleri tarafından kendisine verilen “eş-şeyhü’r-reîs” unvanı ile de bilinir. Ayrıca “hüccetü’l-hak, şerefü’l-mülk, ed-düstûr” gibi vasıflarla da anılmıştır (Alper, 1999, c.20, s. 319). Küçük yaşta ilim ile meşgul olmaya başlamış, keskin zekâsıyla dikkatleri üzerinetoplamıştır. Samanî hükümdarı Nuh b. Mansûr’un hastalanması üzerine saraya davet edilmiş, onu tedavi ettikten sonra da saray hekimi olarak çalışmaya devam etmiştir. Onun saraya girmesi, saray kütüphanesinden faydalanmasını sağlamış ve bu sayede ilmi açıdan kendini daha da geliştirme imkânı bulmuştur.

Klasik şiirde İbn Sina, genel olarak Ebu Ali, Bu Ali, İbn Sina şeklinde alınır ve onun hikmet sahibi, âlim oluşu ile şiirlerde bir teşbih ve kıyas unsuru olarak kullanılır. Aşağıdaki beyitte Zâtî, memduhunu överken onun hikmette Ebu Ali ile denk olduğunu söyleyerek İbn Sina’nın filozof olarak hikmet sahibi oluşuyla memduhun hikmet sahibi oluşu arasında denklik kurulmuştur:

Su'âli hikmet iderse Ebû 'Alî ola denk

Vera'dan açsa kelâm İbni Edhem ola mürid (K: 60/10, s. 184.)

3.2.12. Hâtem-i Tâ'y

Arap kabileleri arasında cömertliğiyle tanınmış olan İbn Abdullah b. Sa'd'ın lakabıdır. Tay kabilesinden olduğu için “Tay, Tayyi, Tai” nisbet olunan Hatem, peygamberimiz zamanında yaşamış olsa da onun peygamberliğine erişememiştir. Ayrıca çok zengin olduğu da rivayet edilmiştir (Pala, 1995, s. 240).

Hatem-i Tay, klasik şiirde memduhun cömertliğini övmek amacıyla başvurulmuş bir teşbih ve telmih unsurudur. Aşağıdaki beyitte şair, memduhunu överken Hatem-i Tayy'a gönderme yapar ve onun cömertlikte Hatem-i Tay'dan daha yüce olduğunu söyler. Sehâvet yani el açıklığı ile bilinen ve bu yönüyle dillere destan olan Hatem-i Tayy ile övgüye mazhar olan memduhun cömertlik yönünü arasında bir kıyasa giden şair, memduhun cömertlikte Hatem-i Tay'ı geçtiğini dile getirir:

Eylerse devâ Hâtem-i Tâ'y defterini tayy

Ey kân-ı kerem ol kefi-deryâ-yı sehâvet (K: 77/24, s. 221)

3.2.13. Ka'be

Müslümanların kiblesi olan ve Mekke'de Harem-i Şerif'in içinde bulunan kutsal binadır. Beytü'l Harem, Kabetullah adlarıyla da bilinir. Kâbe, Mekke civarından alınan kara taşlardan inşa edildiğinden rengi siyahtır. Cahiliye dönemlerinde burada putlar bulunmaktaydı daha sonra ibadethaneye dönüştürülmüştür (Pala, 1995, s. 297). Aşağıdaki beyitte şair övdüğü kişiye dua eder. Onun güzellik Ka'besini tavaf eylemesiyle bu dünyada her toprağın ona kible olacağından güzel temennilerde bulunur.

Tavâf-ı Ka'be-i hüsnün safâ-y-ıla ey hûr

Kılan kişi bula kible hakı cinânda kusûr (K: 51/20, s. 166.)

Aşağıdaki beyitte yine benzer şekilde övülen kişinin yüceltilip kutsallaştırıldığı görülmektedir. Onun yoluna yüz sürenler ile Ka'be yoluna yüz sürenler arasında ilgi kurulur. Böylece onun olduğu yer adeta kible olarak görülmüş bu da onun abartılı bir ifadeyle övüldüğüne işaret eder:

Sürer yolında zemîne yüzini ehl-i murâd

Niteki Ka'be tarikinde zer sürer huccâc (K: 66/30, s. 197.)

3.2.14. Safâ Merve

Mekke yakınında iki tepenin adıdır. İsmail Peygamber'in annesi Hacer, Safâ ile Merve arasında su aramak için koşuşturduğundan dolayı hacılar bu iki tepe arasında 7 defa hızla yürürler. Divan şiirinde safâ kelimesi çok zaman sa'y ile birlikte kelime oyunları içinde ele alınır (Pala, 1995, s. 460).

Zâtî'nin Sultân Süleymân için yazdığı "hane" redifli kasidesinden alınan aşağıdaki beyitte Zâtî memduhuna seslenerek: Senin döneminde her şey çok güzel ve çok bereketlidir diyerek dönemin padişahının devrinde halkın huzur ve refah içerisinde yaşadığını anlatmak ister. Şair, memduhun hanesini/makamını, canı u dil kabesi olarak tavsif edince ortaya bir hac mazmunu çıkarır. Şaire memduhtan inayette bulununca Kâbe'nin örtüsüne yapışıp dua etmeyi hatırlatırcasına can u dil kiblesi olan hanesinden inayet umayı diler ve bunu Safa ve Merve ritüeli üzerinden anlatır. Zira hac farızasının yerine gelebilmesi için Safa ve Merve arasında yedi kez koşmak lazımdır

Senün devr-i zamânunda Safâ vü Merve hakkı-y-çün

Dil ü cân ka'besidür ey halilüm dâ'ima hâne (K: 33/24, s. 121.)

3.2.15. Hızır

Peygamberliği hususunda ihtilaf bulunan Hz. Hızır, klasik şairlerce en çok ölümsüzlük suyunu bulması ve kıyamete kadar yaşayacağı konuları ile işlenmiştir. Kur'an-ı Kerim'de Musâ peygamber ile olan macerası anlatılan (Kehf/59-841) Hz. Hızır, halk inanışında büyük bir yer edinmiştir. Onun darda kalanların yardımına yetişmesi inancı insanlar arasında hayli yaygın olup "kul bunalmayınca Hızır yetişmez, Hızır gibi yetişmek" vs. sözlerde hala yaşar (Pala, 2009, s. 205). Hz. Hızır, edebiyatımızda birçok kıssası ile yer almaktadır. Bunlar arasında en meşhuru Hz. İlyas ile ab-ı hayatı içtikten sonra ölümsüzlüğe kavuşmaları ve bunun sonucunda Allah'ın emriyle dünyada sıkıntıya düşenlerin yardımına koşmakla görevlendirilmeleridir. Kıyamete kadar sürecek olan bu görevi Hz. Hızır denizde, Hz. İlyas ise karada yapmakla görevlendirilmiş.

Zâtî, bir kasidesinde Hızır'ın denizlerde dara düşenlere yardıma koştuğu inancına telmihte bulunmak amacıyla Hızır mazmunundan yararlanır. Aşağıdaki beyitte vücudunun bir gemiye benzediğini ve bu geminin hakir ve zelil olma denizinde battığını söyler. Girdab-ı mezallette gark olan vücudun kurtarıcısı şaire göre Hızır-ı zaman olan memduhtur. Şair, memduhtan inayet beklerken bunu Hızır'ın kurtarıcı misyonu üzerinden ister ve böylece Memduh, zillet girdabında gark olacak bedeni kurtaracak Hızır'a dönüşür:

Veh ki gird-âb-ı mezelletde vücûdum gemisin
Rûzgâr eyledi ey Hızır-ı zamân ser-gerdân (K: 41/45, s. 142.)

3.2.16. İlyas

İlyas peygamber, İsrailoğullarına gönderilmiş bir peygamberdir. Kavmi Ba'l adında puta tapan İlyas Peygamber, onları Allah'a ibadete çağırdıysa da yüz döndüler. Allah da onların memleketinden bereketi kaldırdı. Yağmur yağmaz oldu ve kıtlık oldu. Açlıktan leşleri yemeye başladılar. Sonunda İlyas'ı arayıp buldular ve sözüne uydular. Ancak daha sonra tekrar azdılar ve İlyas peygamber orayı terk etti yerine Elyasa geçti (Pala, 1995, s. 280).

Şair, Hızır ile İlyas kıssasına gönderme yaparak hem telmih hem de teşbih sanatından yararlanır ve övgüye mazhar olunan kişinin Hızır ile İlyas'ın bu âlemde temsili olduğunu yani hak ve adaleti dağıtma görevi olduğunu anlatır. Onun sözleri o kadar tesirli ve efsunludur ki adeta Hızır ile İlyas'ın ölümsüzlük suyu olduğuna inanılan ab-ı hayat suyunu hatırlatmaktadır. Böylece övdüğü şahsın sözlerinin insana hayat verdiğini can kattığını anlatmak ister.

Hızır u İlyâsanun dirisidür 'âlemde
Cür'a dökmişdür anun âb-ı hayât-ı sühanı (K: 61/22, s. 186.)

3.2.17. Harût

Büyü ve sihirde meşhur bir meleğin adıdır. Arkadaşı Marut ile birlikte Kur'an-ı Kerim'de de adı geçmektedir. Harut ile Marut Babil'de bulunmaktadır. Burada ateş dolu bir kuyuda baş aşağı bir şekilde asılıdırlar. İnsanlar ile ancak büyü yoluyla konuşurlar. Divan şiirinde ise; Babil, cadı, sihir, büyü ve Çah-ı Babil isimleriyle anılmışlardır. (Pala, 1995, s. 235).

Şair, Harût'u sahir olması hasebiyle ele alır. Aşağıdaki beyitte şair, memduhunu överken savaş günü kılıcının adeta sihir eylediğini ve düşmanlarının baş aşağı indiğini söyler. Burada savaşçılık ve kahramanlık özelliklerini anlatırken Harut ile Marut kıssasına da telmih yapmıştır. Çünkü Harut ile Marut da sihir ve büyücülük yönleriyle bilinirler. Beyitte de şair,

düşmanın baş aşağı edilme durumlarını ifade ederken Babil’de ateşli bir kuyuda baş aşağı tutulan Harût ile Marût olayına göndermede bulunmuştur. Şair bilinçli bir şekilde kelime oyunu yaparak hem asılma durumlarına hem de sihir yönlerine gönderme yapmıştır.

Rûz-ı heycâda ne sihr eyledi şâhâ kılıcun

Düşmenün oldı aşığa başı Hârut-misâl (K: 22/27, s. 91.)

3.3. Tabiat Unsurları Üzerinden Yapılan Övgü

3.3.1. Ab-ı Hayat (Ab-ı Hayvan)

Ölümsüzlük suyu olarak bilinir. Efsaneye göre İskender (Zülkarneyn), Hızır ile İlyas’ı yanına alarak ölümsüzlük suyunu aramak için karanlıklar ülkesine gitmiş. Bir yol ayrımına vardıklarında İskender; Hızır ile İlyas’tan ayrı bir yola girmiş. Bu yola girmeden önce de her kim ölümsüzlük suyunu bulursa haber versin demiş. Hızır ile İlyas belli bir süre gittikten sonra yorulmuşlar ve bir pınarın kenarında mola vermişler. Hızır yanında getirmiş olduğu pişmiş balıkları çıkarmış. Pınardan elini yıkarken bir damla su balığa dökülmüş. Balık, o anda canlanıp suya karışmış. Hızır anlamış ki bu pınarın suyu hayat suyudur. Hemen İlyas’a da haber vermiş ve ikisi suyu içmiştir. Onlar daha sonra İskender’in yanına gelip durumu anlatmışlar. Tekrar suyu aramaya gelirler ama suyu bulamamışlar. Ölümsüzlük suyunu içen bu iki kişinin (Hızır ile İlyas) ölmedikleri birinin denizde birinin de karada zor duruma düşen insanlara yardım ettikleri rivayet edilir (Pala, 2020, s. 3).

Zâtî, pek çok kasidesinde devlet büyüklerini överken tabiat unsurlarından yararlanmıştır. Verdiğimiz aşağıdaki beyitte de klasik edebiyatta çokça anılan ölümsüzlük suyu kavramından faydalanmıştır. Birinci dizede senin iyilik kadehinin şarabı ölümsüzlük suyudur denilerek padişah övülmüştür. Burada Bayezid, mutluluk kaynağı olarak gösterilmiş ve Hızır’ın ölümsüzlüğe ulaşması da onun lütuf kadehinden bir yudum almasına bağlanmıştır. Ab-ı hayat ve Hızır ifadeleri birlikte kullanılarak aynı zamanda yukarıdaki açıklamaya paralel olacak şekilde bir örnek beyit konumunda kullanılmıştır.

Âb-ı hayvân câm-ı lütfun cür’asın içmiş meğer

Hızr-ı zinde nûş idüp buldı hayât-ı câvidân (K: 10/47, s. 63.)

3.3.2. Gül

Zâtî, pek çok kasidesinde devlet büyüklerini överken “gül” unsurundan faydalanmıştır. Zâtî’nin bir kasidesinden alınan aşağıdaki beyitte, eğer gül yanmazsa padişahın eline her zaman kimsenin su dökmeye layık olamayacağı anlatılarak onun yüceliği övülmeye çalışılmıştır. Gül, burada renk ve şekil yönünden ateş ile ilişkilendirilir. Şaire göre, gülün memduhun eline layık olmasının şartı, onun aşk ateşine düşüp canını bu yolda eritmesine bağlıdır. Hüsnü talil sanatına başvuran şair, gül suyunun ele dökülmesini, gülün aşk ateşinde can nakdini eritmesine bağlamıştır:

Olur mıdı elüne ol su koymaga lâyük

Gül oda köze düşüp cân eritmese her dem (K: 13/32, s. 69.)

Zâtî, Celâlzâde Mustafa Çelebi için yazdığı aşağıdaki beytinde yine “gül” unsurundan faydalanmıştır. “Senin güzel huyun, gül bahçesinde esen rüzgâr gibi bütün memleketi baştanbaşa güzel kokusuyla sarıp can vermektedir.” diyerek Celalzâde’nin huyunun güzelliğinin halk arasında bilinmesi ile gül kokusunun rüzgâr ile dağılması arasında ilişki kurmuştur:

Ser-be-ser hulkun nesimi ey gül-i gülzâr-ı hulk

Âlem-i cân-ı mu’attar eyledi olsun esen (K: 44/24, s. 147.)

3.3.3. Deprem (Zelzele)

Zâtî, Sultân Bayezid’i överken tabiat unsurlarından çokça yararlanmıştır. Aşağıdaki beyitte de “deprem” unsurundan faydalandığını görmekteyiz. Yüce felek, onun adını deprem diye koymuştur; onun heybetinden yeryüzü titrer denilerek padişahın yüceliği övülmüştür. Çünkü deprem o dönem için şiddeti anlatmada en somut ve büyük örneklerden biridir. Padişahın hiddeti ve asaletini övmek için doğadan insana doğru bir benzetme yönünü tercih eden şair, onun yüceliğini deprem ile ilişkilendirir. Aslında burada kurulan ilişki, depremin yıkıcılığı, can alıcılığı ile padişahın kahrının çetinliğidir. Şaire göre padişahın kahr, deprem gibidir ve onun kahrının topu deprem gibi yerleri titretmektedir.

Ey felek – rif’at anun adın komışdur zelzele

Ditretür rûy-ı zemîni top-ı kahrın heybeti (K: 12/29, s. 29.)

Zâtî, Dukakinzâde için yazmış olduğu kasidenin bir beyitinde de memduhuna övgüsünü deprem üzerinden yapmıştır. Şair, Dukakinzâde'nin gücünü, ihtişamını anlatmak için ona seslenerek senin kahrın azabın yeryüzüne sirayet etmiştir. Yeryüzü senin kahrından sarsılır demiştir:

Kahrını senün zelzele vâf itdi zemine

Dehşet gelüben ol dem ana ditredi dir dir (K: 48/36, s. 158.)

3.3.4. Bağ, Bahçe

Bağ, bahçe genellikle sevgilinin içinde bulunduğu bir mekândır. Sevgili, bu mekânda eğlenir, âşıklarıyla zaman geçirir. Bahçeye ait tüm unsurlar, klasik şiirde sevgilinin güzelliğini anlatmak için bir araçtır ve şair, bu unsurlar yardımıyla sevgilinin güzelliğini şiirlerinde vasfeder. Çiçeklerden, böceklerden, meyvelerden bahsedilirken bağlardan, bahçelerden de bahsedilir (Pala, 1995, s. 69). Ancak Zâtî, bu geleneksel anlatımın dışına çıkarak bahçe ve bahçeye dair unsurları, memduhun övgüsünün bir parçası haline getirir. Şairin ele aldığı bahçe, sevgilinin ayş u tarab yaptığı, âşıklarıyla eğlendiği mekân olmaktan çıkarılmış, bir savaş meydanına dönüştürülmüştür. Bahçe savaş meydanı olduğunda da ağaçtaki meyveler, düşmanın parçaları olması kaçınılmazdır. Şair, Sultân Selim için yazdığı kasidede padişahın savaşçı kişiliğini ön plana çıkarmak amacıyla bu savaş bahçesindeki başları nar ve ayva şeklinde tavsif eder:

Bir bağ durur 'arsa-i heycâ ki o bâğun

Düşmenlerünün başıdur ayvası enârı (K: 15/33, s. 74.)

3.3.5. Rüzgâr

Yel, esinti, nesim, bâd, rih, riyah, rüzgâr, “yel” anlamıyla divan şiirinde oldukça geniş bir kullanım alanına sahiptir. Öncelikle aşığın âh'ı ile sıkı bir münasebeti vardır. Sevgilinin saçlarındaki koku rüzgârda daima mevcuttur. Ayrıca bazı şiirlerde haberci olma özelliğiyle de kullanılmıştır (Pala, 1995, s. 454).

Şairin Celâlzâde Mustafa Çelebi için yazdığı 45 numaralı kasideden alınan aşağıdaki beyitte kahramanı abartılı bir şekilde övmektedir. Onun fethettiği toprakların büyüklüğünü anlatmak için “bin yıl rüzgâr esse yine de toprağını göremez” diyerek fethettiği toprağın

genişliğini abartılı bir şekilde anlatır. Doğa ile insan arasında ilgi kurarak övdüğü şahsın aynı zamanda fetih kabiliyetini de yüceltmış olur:

Şöyle serî ‘azm-i tarîk-i keremde kim

Bin yıl yilerse ger görimez gerdini sabâ (K: 45/24, s. 149.)

3.3.6. Yılan (Mâr)

Divan şiirinde sevgilinin saçları ve aşğın âhları şekil yönünden yılanla benzetilir. Uzunluğu, kıvrımlı oluşu, siyahlığı, zehri vs. özellikleriyle ele alınır. Ayrıca hazinelerin yılan tarafından korunduğu, tılsımlı oluşları, yüz yıl yaşadktan sonra ejderhaya dönüştükleri gibi özellikleri de şiirlerde işlenmiştir (Pala, 1995, s. 357).

Zâtî’nin Pîrî Mehmed Paşa için yazdığı 42 numaralı kasidesinden alınan aşağıdaki beyitte Zâtî memdunu överken yılan unsurundan faydalanır. Onun düşmanlarına karşı hiddeti adeta bir zehirli yılanın ağzındaki zehir gibidir. Burada mâr, ejder ve agu (zehir) kelimeleriyle tenasüp sanatı tekniğinin de yardımıyla memduhunun düşmana olan öfkesi anlatılmıştır. Böylece padişahın dostuna merhamet düşmanına da azamet gösterdiğini anlatmak ister.

Ejder-i kahrın agusına nazar düşmenüne

Şehddür mâr dehânındaki kattâl-i şereng (K: 42/20, s. 143.)

3.3.7. Sedef

Sedef, inci kabuğu, inci yapan canlının adıdır. Bu canlı, daha çok Hind ve Çin denizlerinde bulunmuş. Deniz kaplumbağasına benzeyen bir çeşit istiridyedir. Nisan aylarında denizin yüzeyine ya da sahile çıkararak ağzını açıp yağmur tanelerini yutarmış. Divan şiirinde sedef (sade), şekli yönü kulak ve göze de benzetilmiştir (Pala, 1995, s. 459).

Zâtî’nin Cafer Çelebi için yazdığı “derya” redifli kasidesinden alınan aşağıdaki beyitte şair övdüğü şahsı adeta bir inci tanesine (sedefe) benzetir. Onun kulağa benzer şekliyle sürekli açılıp kapanması ağzının açılıp kapandığı gibi bir izlenim uyandırır da aslında onun denizin cömertliği ve bereketini anlattığını ifade eder. Bu örnekte şair kahramanın el açıklığını açılan sedefin incilerini dökmesi arasında iliki kurularak anlatılmıştır. Şair, sedef ve derya mazmunundan yararlanarak hüsnü talil yoluyla sedefin ağzının açılmasını, deryaya memduhun cömertliğinden bahsetmesine bağlamıştır:

Sadef ağız açar sanma tutupdur gûşlar yir yir

Kim ala katre-i nisân-ı cûdundan haber deryâ (K: 50/30, s. 164.)

3.3.8. Deniz

Zâtî, tam anlamıyla usta bir medhiye şairidir. Şiirlerinde övdüğü kişileri mümkün olduğunca farklı teşbihler kullanarak övmeye çalışmıştır. Onun çantasında büyük bir zenginlik vardır. Zâtî'nin Celâlzâde Mustafa Çelebi için yazdığı 44 numaralı kasidesinden alınan aşağıdaki beyitte de Zâtî; Celâlzâde Mustafa Çelebi'yi övmeye çalışırken deniz teşbihinden yararlanmıştır. Şairimiz Mustafa Çelebi'yi Aden Deniz'i üzerinden övmeye çalışmıştır. Bilindiği üzere deniz terimi coğrafi bir terim olmanın ötesinde çoğu defa bolluk, bereket ve cömertliği de ifade etmede kullanılmıştır. Şair, Aden Denizi ile Memduh arasında ilişki kurarak memduhun cömertlikte Aden denizi'ni geride bıraktığını söyler. Şairin Aden Denizi'ni seçmesi bilinçli bir seçimdir. Zira bu deniz inci ve mercanlarıyla meşhurdur. Şair, memduhun cömertliği karşısında Aden'in aciz kaldığını söyleyerek memduhun cömertliğinin boyutuna vurgu yapmış olur:

Bir zebân-ı terdür ana gerçi ki her bir semek

Cudunun vâsfında 'aciz kaldı deryâ-yı 'Aden (K: 44/24, s. 147.)

3.4. Değerli Madenler Üzerinden Yapılan Övgü

Divan edebiyatında kaside şairlerinin birçoğu övdükleri memduhları için değerli madenleri medhiyelerinde kullanmışlardır. Bunların amacı övdükleri kişinin ne kadar değerli olduklarını vurgulamaktır. Zâtî de kasidelerinde değerli madenler üzerinden övgülerini dile getirmiştir.

3.4.1. Altın (Zer)

Zâtî; Sultân Süleymân için yazmış olduğu kasidesinde Sultân Süleymân'ı yeteri kadar övmek için değerli madenlerden biri olan altından yararlanmıştır. Altın tarih boyunca zenginliğin sembolü olmuş bir madendir. Tarihte var olmuş pek çok devlet, kendini altın sayesinde zenginliğini göstermeye çalışmıştır. Zâtî de bu madenin ne kadar değerli olduğunu bildiği için Sultân Süleymân'ı bu maden üzerinden övmeye çalışmıştır. Zâtî'nin Sultân Süleymân için yazmış olduğu bir kasidesinden alınan aşağıdaki beyitte; onun adaleti tüm dünyayı gezer böylece gittiği yerlere huzur ve adalet dağıtmış olur. Altın bir tasta dönen

gökyüzü gibi diyerek aslında şair, kahramanı güneşe benzetmiş olur. Çünkü şair padişahı altın renginde ve tüm dünyayı görerek dönen bir varlık gibi tasvir etmiştir.

Ahd-i ‘adlinde anun تنها cihânı geşt ider

Götürüp bir çerhi altun tâs-ı pür-zer âsmân (K: 24/23, s. 96.)

Zâtî, Sultân Süleymân için yazmış olduğu bir başka kasidesinde padişah için onun bu kadar altın ve gümüşü bulmasının tesadüf olmadığı vurgular. Onun devleti dönemindeki bu durum onun yönetimde ne kadar üstün olduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Sim, zer ve kimya kelimeleri arasında da tenasüp sanatı görülmektedir.

Bu kadar sim ü zeri kandan iderdi âşkâr

Devletünde bulmayaydı kimyâyı subh-dem (K: 31/25, s. 115.)

3.4.2. Yakût

Yakut taşı. Kırmızı, sarı ve gök renginde olmak üzere üç çeşidi vardır. En kıymetlisi nar tanesi gibi kırmızı olandır. Buna yakut-ı rummani de denir. Yenildiğinde kalbe iyi gelirmiş. Divan şiirinde yakut, la’l ile aynı özellikleri taşır. Sevgilinin dudağı, aşğın ağlamaktan kızarmış gözü ve kanlı gözyaşları da yakutu andırır (Pala, 1995, s. 567).

Zâtî; Sultân Selim’i çok övmek için değerli madenlerden biri olan yakuttan faydalanır. Ey padişah buralara bir göz at ki her taraf altın, elmas ve yakutlarla dolsun der. Bu ifade padişaha yapılan övgünün yanı sıra onun gözetiminde hâkimiyetinde olan bölgelerin de refah ve huzur içinde olduğuna dair bir ipucudur. Çünkü şaire göre onun bereketi taşı ve toprağı mücevher eyler:

Nazar it hâk-i hakire ki kamu cevher ola

Himmet it la’l ile yâkût ola ahcâr-ı cibâl (K: 22/38, s. 92.)

3.4.3. Zümrüt

Kıymetli, yeşil bir cins taş olan zümrüt, zehir için tiryâk olduğuna inanılır. Eskiden bir insanı zehirli bir hayvan soksa, ezilerek toz haline getirilirmiş zümrüt içilerek tedavi edilirmiş (Pala, 1995, s. 586). Zâtî; Pîrî Mehmed Paşa’yı yeteri kadar övmek için klasik edebiyatta çok kullanılan zümrüitten faydalanır. Onun Pîrî Mehmed Paşa için yazdığı kasidesinden alınan bu beyitte; altın değnek bir bekçi gibi kapıda durur, altın başlık giyecek zümrütlerin şahı gibi taht

diyerek bu kez de padişaktan ziyade onun taht ile saltanatı övülmüştür. Onun her yanının altın, elmas ve zümrütlerle dolu olduğu izlenimi uyandırmaktadır:

Çûb-ı zerrîn ile hâcib gibi kapunda turur

Altun üsküf geyü ben şâh-ı zümürriid evreng (K: 42/22, s. 143.)

3.4.4. Gümüş (Sim)

Bilindiği gibi gümüş (sim) değerli madenler arasındadır. Tarih boyunca pek çok millet bu madeni para olarak kullanmıştır. Zenginlik ve iktidar gücünün bir simgesi olan gümüşü Zâtî, Celâlzâde Mustafa Çelebi için yazdığı kasidesinde onun övmek amacıyla bir mazmun olarak kullanır. Kasidesinden alınan aşağıdaki beyitte geçen sarraf kelimesi gümüş madenini işleyenler anlamındadır. Şair; memduhunu överken ilk başta onu aya benzetir. Bununla yetinmeyip sabahın erken saatlerinde görünen ayın sarrafların elinde bulunan gerçek gümüş ve kehribar gibi olduğunu anlatmaya çalışır. Bunu anlatırken memduhunu ay ve gümüş üzerinden övmeye çalışır. Şaire göre güneş ve ay onun adalet terazisinin her bir kefesinde bulunan bir parça gümüş ve altın gibidir. Şairin, terazi kavramına yaptığı vurgu adaletin hasaslığıyla gümüş ve altını kullanması da bu tür değerli madenlerin ölçümünde insanların titizliğine yapılan vurgu amaçlıdır. Şair, bu vurgu üzerinden Celâlzâde'nin hüküm verirken ne kadar titiz olduğunu anlatmaya çalışır.

Sarrâf-ı râyünün kafesi içre subh u mihr

Bir pâre sim-i hâlis ü bir pare kehrübâ (K: 45/37, s. 150.)

3.5.Şehir ve Millet Üzerinden Yapılan Övgü

3.5.1. Arap ve Acem

Arap ve Acem (İran) coğrafyası hem tarih hem dini anlamda önemli bir kara parçasıdır. Osmanlı devleti ile komşu olan bu coğrafyalar doğal olarak klasik şiirde de sıklıkla kullanılan mekânlar olarak dikkat çeker. Arap ve Acem kavramları, belli bir coğrafyayı ifade ettiği gibi orada yaşayan insanları da karşılar. Şairler, genel olarak bu iki anlamı da kastedecek şekilde bu kavramları kullanır. Aşağıdaki beyitte Zâtî, Arap ve Acem kavramını mülk olarak ele alır. Şair, Sultân Süleymân'ı överken onun sahip olduğu memleketlere vurgu yapar. Şair, ona bu saltanatı ve gücü verenin Hak Te'ala olduğunu da vurgulayarak övgüye mazhar olan Sultânı hem yüceltmiş hem de onun hükümdarlığının Allah vergisi olduğunu söyleyerek sahip olduğu

iktidarı kutsamıştır. Şair, padişahın sahip olduğu Acem ve Arap mülkünü de bu bağışın bir parçası sayar:

Sikender-saltanat Sultân Süleymân Şâh ana Tanrı

Müyesser eylemişdür milket-i A'râb u A'câm'ı (K: 26/14, s. 102.)

3.5.2. Mısır ve Şam

Mısır, Osmanlı'nın ele geçirdiği önemli kültür ve medeniyet merkezlerinden biridir. “Başkenti Kahire olan ve cumhuriyetle yönetilen bir Arap ülkesidir. Ülkenin çoğunluğu Müslüman'dır. Ülke Firavunlar döneminden, Memlûklere, Osmanlılardan Napolyon Fransa'sına kadar birçok farklı medeniyete ev sahipliği yapmıştır. 1922'de bağımsızlığını kazanmış ve 1953'te Cumhuriyet hâline gelmiştir. Coğrafi konum itibarıyla Ortadoğu ve Kuzey Afrika arasında bir köprü vazifesi görür. Nil nehri, ülkenin ekonomik ve tarımsal faaliyetinin temel noktasıdır.” (Kufacı, 2019, s. 413). Şam ise, Suriye'nin önemli şehirlerinden biri ve başkentidir. “Şam, geçmişte bugünkünden farklı olarak daha geniş bir coğrafyanın ismidir. Bugün Suriye'nin başkenti olan Şam şehri daha ziyade Dımaşk (Dımaşk, Dımaşk) olarak bilinmekteydi. Zamanla İslam medeniyetinin önemli merkezlerinden olan Şam bölgesi ve şehri klasik Türk şiirinde çeşitli özellikleriyle kendisinden bahsedilen önemli mekânlardan biridir. Klasik şairlerin bazıları gezip gördüğü bu coğrafyayla ilgili kişisel gözlemlerini şiirlerinde yansıtırken bir kısmı şehri ve şehrin özelliklerini zamanla klişeleşmiş anlam ilişkileriyle birlikte işlemişlerdir.” (Topal, 2012, s. 51).

Zâtî; Sultân Süleymân için yazdığı kasidesinde padişahı Mısır ve Şam üzerinden övmeye çalışır. Padişah, kasideden alınan aşağıdaki beyitte sevgili gibi tasvir edilir ve onun güneş gibi sabahı aydınlattığına vurgu yapılır. Ancak onun bu aydınlığı Hak Te'ala'nın ona rızık olarak verdiği Mısır ve Şam şehrine denktir. Burada padişahın bu toprakları alması ile sevgilinin güneş gibi doğması arasında ilişki kurulmuş ve Allah'ın kendisine bu Mısır ve Şam'ı rızık olarak verildiğini söylenmiştir:

Mübeddel eyle misr-ı subha mihr-i lutf-ıla şâhum

Sana rûzi kılupdur Hak Te'âlâ Mısır'ı vü Şâm'ı (K: 26/33, s. 104.)

3.5.3. Hicâz

Arap yarımadasında Mekke ve Medine'nin bulunduğu bölgedir. Klasik edebiyatta Kâbe, Safâ Merve, zemzem, hac, kurban gibi unsurlarla ifade edilen Hicâz bölgesinin yolu uzak, meşakkatli ve dikenlerle doludur, oraya develerle yolculuk yapılır, yolda kervanları soyan haramiler vardır. Hicâz bölgesi bu hususlarla klasik edebiyatta sık sık dile getirilir (Yeniterzi, 2001, s. 314).

Şair, İbrahim Paşa için yazdığı kasidesinde memduhun eşiği ile Hicaz arasında ilişki kurar. Şairin kurduğu bu ilişki, Hicaz'ın hac merkezi olması ve tüm inananların hac farızası için buraya gitmesinden ileri gelir. Şair, “Ey Halil-i can u dil” diyerek Kâbe'yi inşa eden Hz. İbrahim'e telmihte bulubnduğu gibi Pargalı İbrahim'i de hatırlatır. Bilindiği gibi Pargalı İbrahim Paşa muhteşem yüzyıl diye ifade edilen Sultân Süleymân döneminin en başarılı ve meşhur paşalarından biridir. Zâtî; İbrahim Paşa için yazmış olduğu kasidesinde “Senin kapının eşiğinin vasıflarını yazarken kalem safa sürdü” diyerek kalemin kâğıt üzerinden gidiş gelişi ile hac farızalarından olan Safa ve Merve arasında yürümeye gönderme yapmıştır. Şairin burada vurgulamak istediği asıl nokta ve haça dair unsurları kullanmasındaki temel amaç, Paşa'nın konağının/eşiğinin halk tarafından sürekli aşındırılması ve buranın herkese açık olmasıdır. Şair, eşğin bu özelliğinin Padişah tarafından da bilindiğini ve takdir edildiğini belirtmek için de “seyr-i Hicâz itdi serîr” ifadesini kullanır:

İşigün vasfını yazdukda safâ sürdi kalem

Ey halil-i dil ü cân seyr-i Hicâz itdi sarir (K: 47/31, s. 155.)

3.5.4. Kudüs

Kudüs veya Yeruşalim, Orta Doğu'nun Kenan bölgesinde, Akdeniz ile Lut Gölü arasındaki Yehuda Dağları'ndaki bir plato üzerine kurulmuş eski bir şehirdir. Üç büyük İbrahimî din olan Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam için kutsal sayılan bir şehirdir. Müslümanlar için bu şehrin önemi, ilk kible olması ve Hz. Peygamber'in burada miraca çıkmış olmasından ileri gelir. Özellikle buraya yaptırılan Mescid-i Aksa, Müslümanlar için kutsal bir mekân olarak kabul edilmektedir.

Kutsal toprakları fetheden komutan ve padişahlar neredeyse tüm kasidelerde övülür. Zâtî; Ahmet Paşa için yazdığı kasidesinde onu överken kutsal topraklardan olan Kudüs'ten yararlanır. Aşağıdaki beyitte şair, Kudüs gibi kutsal ve önemli bir şehirde paşanın yapmış olduğu kaleyi över ve bu kalenin, izzet ve talih ile durduğunu söyler:

Milket-i Kuds'de bu kal'a-i 'âlî-haremün

'İzzet ü devlet ü 'ismet durur anun bedeni (K: 61/25, s. 186.)

3.5.5. İstanbul

Osmanlı imparatorluğunun en uzun süreli başkenti ve aynı zamanda Asya ile Avrupa arasında köprü olan çok önemli bir merkezdir. Tarihi ve kültürel açıdan yüzlerce medeniyeti bünyesinde barındıran İstanbul güzelliği, iktidarınmerkezi olması, zenginliği ile şiirlere konu edinmiştir. Zâtî; Kadri Efendi için yazmış olduğu kasidesinde Osmanlı devletinin başkenti olan İstanbul şehri üzerinden onu övmeye çalışır. Onun dönemi yüzlerce yıkık harap olmuş eserlerin onarıldığı ve İstanbul gibi bir şehrin inşa edildiği imasında bulunur. Şairin bu vurgusu, onun imar ve şehir bayındırlığı konusundaki başarısındır.

Yapıldı lutfun ile cümle-i kulub-ı harâb

Niteki devlet-i şâh-ile şehir-i İstanbul (K: 69/22, s. 203.)

3.5.6. Tatar

Klasik Türk şiirinde Doğu Türkistan'ın kastedildiği Tatar ülkesi; misk, âhû, nâfe, bûy gibi unsurlarla birlikte anılır. Usta avcı, at binici ve ok atıcı olan Tatarlar'ın; yağmacı, zalim, kavgacı ve cesur olma gibi özellikleri de vardır. Şiirlerde Türklerle Tatarlar kastedilmektedir. Aynı zamanda güzelleri ile de meşhurdur (Yeniterzi 2010, s. 328).

Zâtî; Sultân Süleymân için yazdığı kasidesinde onu Tatarlar üzerinden özellikle Tatar miski üzerinden övmeye çalışır. Sultân Süleymân için yazdığı kasideden alınan bu beyitte Tatar miskinin tedavi amacıyla kullanıldığına dair bir gönderme yapılırken aynı zamanda övülen padişahın da halkının derdine derman olduğu anlamına ulaşılabilir. Beyitte ayrıca sabah rüzgârının tatlı ve hoş esintisinin onun onun ahlakının bir sonucu olduğunu söyleyerek padişahın güzel ahlakının halkın hayatını güzelleştirdiği vurgulanmıştır:

Meger hulkunla bahş itmiş nesim ol denlüle turmuş

Kararmış cismi sarmışlar deriye misk-i Tatar'ı (K: 27/28, s. 106.)

3.6. Gök Cisimleri Üzerinden Yapılan Övgü

3.6.1. Zühre ve Keyvan

Bu yıldızın tesiri altındaki burçlarda doğanlar, güzel, zarif, zevk sahibi, zeki, maharetli ve sanatkâr olurlarmış. Üçüncü felek zühreye aittir. Bazı efsanelere göre ise, Zühre İranlı çok şuh ve güzel bir kadın imiş (Pala, 1995, s. 585). Harut ile Marut hikâyesinde ise Zühre, bu iki meleği baştan çıkararak günahkâr kadın olarak karşımıza çıkar. İnanişâ göre Zühre, bu iki meleği baştan çıkarıp onları sarhoş ettiğinde onlardan ism-i azamı öğrenir ve o da okuyup gökyüzüne yükselir. Bunun üzerine Allah, onu gökyüzünde taşlaştırır. Zühre yıldızının taşlaştırılan bu kadın olduğuna inanılır. Klasik şiirde Zühre, bütün bu çağrışımlarıyla beraber kullanılır.

Zâtî'nin Pîrî Mehmed Paşa için yazmış olduğu kasidesinden alınan beyitte gök cisimlerinden olan Zühre ve Keyvan (satürn) gezegenleri kullanılmıştır. Zühre terimi yani bu burç ile ilgili kadınlar daha çok güzellikleri ile bilinir burada ise çengi ve cariyeye benzetilir ikinci mısrasında ise; Satürn gezegeni bu kez Hintli bir köleye benzetilmiştir. Böylece övülen kişinin yüceliği abartılarak anlatılmıştır. Şair, paşanın içki ve eğlence meclisinde Zühal'in bir çengi bir cariyeye olduğunu söyler:

'İzzetün bezmine bir çengi karavaş Zühre

Rif'atün şâhına bir bende-i Hindi Keyvân (K: 41/34, s. 141.)

Zâtî'nin Pîrî Mehmed Paşa için yazmış olduğu bir başka kasidesinde onun makamında bulunan Zühre ona sema eder. Burada gezegenlerin dönüşü ile onun etrafında sema etmesi arasında bir ilişki kurulduğu için hüsni talil sanatından yararlanılarak gezegenlerin dönüşü, memduhun bezminde dilberlerin raks etmesi arasında ilişki kurulmuştur:

Bin safâ ile makâmında ider Zühre semâ

Meclisinde ki anun çengine çengi ura çeng (K: 42/16, s. 143.)

3.6.2. Zühal (Satürn)

Satürn gezegeni olup klasik şiirde ve eski inanişta naahs-ı ekber (en büyük uğursuzluk) sayılır. Bu yıldızın tesiri altında doğanlar genellikle ahmak, cahil, pinti, yalancı vs. kötü huylu olur diye inanılmıştır. Mitolojilere göre ise gök ile yerin oğlu olarak bilinir (Pala, 1995, s. 585).

Şairin Ali Paşa için yazdığı kasidesinden alınan aşağıdaki beyitte şair, kahramanın kılıcının parlaklığında ecelin görüldüğünü söyler. Bunda hem kılıcın keskinliği hem de

savaşçının savaşçılık özellikleri ve mahareti övülmek istenmiştir. Öyle bir kılıç ki onun yanında Zuhâl yıldızı dahi sönük kalır:

Görinür mir'ât-ı tigundan ana şekl-i ecel

Ey Zuhâl-kin eylesen eflâkde Mirrih'e kin (K: 40/17, s. 139.)

3.6.3. Kevkeb (Yıldız)

Klasik şiirde sitare, ahter, kevkeb, necm gibi adlarla karşımıza çıkan yıldız, çok zaman parlak şekliyle ele alınır. Yıldız kayması, güneş gelince kaybolması, kıyamet kopunca yıldızların yere döküleceği, her insanın bir yıldızının olması, parlaklığı gibi özellikleriyle genellikle şiirlerde sıklıkla işlenmektedir (Pala, 1995, s. 571).

Zâtî Celâlzâde Mustafa Çelebi için yazmış olduğu kasidesinde onu bir padişah gibi göstermiştir. Aşağıdaki beyitte Padişah gibi gösterilen Mustafa Çelebi, tüm evrenin en büyüğü olarak tasvir edilir ve tüm felekler ve dünya onun otağı yıldızlar ise onun bayrağı olarak tasvir edilir.

Sultân-ı kadrün eyiridür olsa serverâ

Eflâk otağ u kevkebe kevkeb güneş livâ (K: 45/36, s. 150.)

3.6.4. Samanyolu Galaksisi

Berrak gecelerde gökyüzünde bir yol gibi boydan boya uzanan, milyarlarca yıldızdan meydana gelen yıldız topluluğu, samanuğrusu, hacılar yolu, kehkeşan, gökyolu gibi adlarla anılır. Zâtî'nin Müeyyedzâde Abdurrahman Çelebi için yazmış olduğu kasidesinden alınan aşağıdaki beyitte şair kahraman ile düşmanın arasındaki ilgiyi gök cisimleri yoluyla özgün ifadeler ışığında işlemiştir. Âşığın âhının ateşi o denli büyük ki düşmanlarının yolu bile aydınlanır, denilmiştir. Onun yolunun aksi dahi gökyüzündeki galaksileri Samanyolu'nu parlatır. Burada renk ve mahiyet özellikleri dikkate alınarak bir benzetme yapılmıştır ve şaire göre Samanyolu, onun ahıyla aydınlatıp düşmanlarına yol olmuştur:

Pür-şererdür nâr-ı âhından tarîk-i düşmenün

Ol tarikün 'aksidür rûy-ı felekde Kehkeşân (K: 58/25, s. 180.)

3.6.5. Behram (Mars)

Kelimenin birçok anlamları içinde en meşhur olanları şunlardır: güneş yılında her ayın 20. günü, bugünün işlerini düzenlemekle görevli melek, Sasaniler soyundan İranlı bir hükümdar. Bu hükümdar 420 yılında tahta çıkıp 20 yıl boyunca saltanat sürmüştür. İran mitolojisinde Merih bir savaş tanrısıdır. Bu bakımdan şairler Behram'ın adını hem kahraman hem de savaş ilâhı olarak kullanmışlardır (Pala,1995, s. 80).

Sultân Selim için yazılan bir kasidede Behram, bir teşbih unsuru olarak kullanılmıştır. Zâtî, bu yolla Sultân Selim'i mümkün olduğunca övmeye çalışır. Kahramanlık ve savaşçılık özellikleri genellikle mitolojik kahramanların özellikleri ile ilişkilendirilir. Hem kahraman hem de savaş tanrısı olarak da bilinen Behram, aşağıdaki beyitte övgüye layık görülen kişinin bu yönlerini vurgulamak için kullanılmıştır. Şaire göre onun adalet ve mülk kılıcı, adeta bir şimşek gibi büyük ve hançer gibi kesicidir.

Behrâm-ı berk-ı hançer-i cellâd-ı mülk-i çerh

Ey kâmrân vilâyet-i kahrunda bir dilir (K: 17/30, s. 79.)

Aşağıdaki beyitte de yine önceki beyitte olduğu gibi Behram, padişahın yani Sultân Selim Han'ın gücünü anlatmak için kullanılmıştır.

Behrâm-ı berk-hançer ü mâh-ı Zuhâ-serir

Sultân Selim Şâh-ı selâtin-i rüzgâr (K: 23/16, s. 93.)

3.6.6. Güneş, Ay

Güneş, afitab, hurşid, mihr ve şems adlarıyla da kullanılır. Divan şiirinde daha çok ışığı, parlaklığı ve ısıtması ile ele alınır. Genellikle hem benzeyen hem de benzetilen konumundadır (Pala, 1995, s. 214). Klasik şiirde güneş, birden çok kavramı karşılamak amacıyla kullanılan bir mazmundur. Tek ve yegâne ışık kaynağı olması, tüm varlıkların ışığını ondan alması, hayat bahşedici özelliğe sahip olması hasebiyle Allah'ın sembolü olarak kullanıldığı gibi gökyüzünün hâkimi olup diğer tüm gök cisimlerinden büyük olması, lütuf ve kerem sahibi oluşu yönüyle de padişah sembolü olarak da kullanılır.

Zâtî'nin Sultân Bayezid için yazdığı ve divanında 9 numarada yer alan kasideden alınan aşağıdaki beyitte gök cisimlerinin özelliklerinden hareketle memduhu övmeye çalışmıştır. Şair, memduhun sarayının ihtişam ve büyüklüğünü anlatmak için ay ve güneş mazmunundan faydalanır. Ay ve güneşi bir saray oğlanı olarak tasavvur eden şair, memduhun sarayının ihtişamı karşısında güneş ve ayın bu saraya hizmet etmeye layık olmadıklarını söyler. Güneş sürekli dönen ve kararsız olan sevgiliye teşbih edilirken ay ise onu bekleyen âşığa teşbih kılınmıştır. Güneşin durmadan dönmesi ise güvensizlik ve karasızlık ile ilişkilendirilir. Burada hem teşbih hem de telmih sanatının yanı sıra ay ve güneş ile ilgili kelimeler ile de tenasüp sanatı yapılmış ve padişahın yaşadığı mekân yüceltilmiştir:

Sarâyunda degüldür mihrlle meh hidmete lâyük

Güneş bir hûb-ı her-câyi kamer bir şehz oğlanı (K: 9/30, s. 60.)

Zâtî'nin Sultân Selim için yazdığı 17 numaralı kasidesinden alınan aşağıdaki beyitte; güneş kelimesi, yıldız ve ay kelimeleriyle birlikte kurgulanmıştır. Burada parlaklık ve ışık, ay, yıldızlar ve güneş kelimesi ile önceki beyittekine benzer şekilde tenasüp yapılmıştır. Ancak bütün bu kurgu padişahın ihtişamını anlatmak içindir. Şaire göre padişahın ihtişam güneşi karşısında ay, güneş ve yıldızlar sönük kalmakta ve ışıklarını padişahın ihtişamından alsa yeridir:

Mahv eyleyeydi mihri güneş necmi nitekim

Râyünden alsa nûrî eger kim meh-i münir (K: 17/34, s. 79.)

Zâtî'nin Sultân Süleymân için yazdığı “âftâb” redifli kasidesinden alınan aşağıdaki beyitte şair, güneşin parlaklığını memduhun ayağının tozunu kendisine sürme/tutiya yapmasına bağlar:

Ey gözüm nûrî gözi pür-nûrdur rûşen bu kim

Hâk-i râhundan idindi tûtiyâyı âftâb (K: 34/32, s. 124.)

4. PADİŞAHLAR İÇİN YAZILAN MEDHİYELER

4.1. Sultân Bayezid

1448 yılında Dimetoka’da doğan Bayezid, Fatih Sultân Mehmet’in oğludur. Amasya’da sancakbeyliği yapmıştır. Babasının 1481 yılında vefat etmesi üzerine kardeşi Cem Sultân ile girdiği taht mücadelesini kazanmış ve Osmanlı devletinin padişahı olmuştur. (Turan, 1992, s. 234). Otuz iki yıl boyunca Osmanlı devletinin Sultânlığını yapan Bayezid, Sultânlığının yanında âlim bir kişiliğe sahipti. Pek çok bilim dalına meraklı bir insandı. “Türkçenin dışında Arapça ve Farsça dillerini iyi bilirdi. Kendisi divan sahibi bir şair, besteleri olan bir musikişinas, eserleri olan bir hattattır” (Aksun, 1994, s. 200). Sultân Bayezid için birçok şair tarafından medhiyeler dolusu kasideler yazılmıştır. Bu şairlerden birisi de Balıkesirli Zâtî’dir. Zâtî, Sultân Bayezid için altı tane kaside yazmıştır (Kurtoğlu, 2017, s. 11).

4.1.1. Övülen Özellikleri

4.1.1.1. İdarecilik Yönüne Yapılan Övgü

Bir padişahın asli görevlerinden biri, idareciliktir; hatta bu onun biricik görevidir. Padişah, iyi bir idareci olduğunda devleti mamur, insanları mutlu olur. Huzur ve adalet, devletin dört bir yanına yayılarak insanların barış ve mutluluk içinde yaşamasını sağlar. Ancak padişah kötü bir idareci olduğunda tam tersi bir durum yaşanır. Huzursuzluk, kargaşa tüm ülkeyi sarar. İnsanlar birbirine düşman kesilir ve bunun sonucunda da hükümdarın iktidarı çatırdayıp zeval bulur. Doğal olarak hiçbir hükümdar, böyle bir akıbeti yaşamak istemez. Bundan dolayı da şairler methiyelerinde padişahların iyi bir devlet adamı olduklarına vurgu yapıp onların gönüllerini okşamayı medhiyenin vazgeçilmez unsuru olarak görür ve bunu bir övgü kalıbı olarak sık sık kullanır.

Benzer bir kullanımı ve kalıp ifadeyi Zâtî’de de görmekteyiz. Şair, Sultân Bayezid’e yazdığı kasidelerinde onun hükümdarlıktaki üstünlüğü ve idareciliğine vurguda bulunarak bu yönünü övmüştür. Şair, aşağıda verdiğimiz beyitte “*ey devletin yüce padişahı*” diyerek Sultân Bayezid’e seslenir. Şaire göre hükmetmiş olduğu ükeyi değerli kılan onun zâtı, diğer bir deyişle idareci kişiliğidir. Ona göre sarayı, kaleyi değerli kılan bu üstün kişiliğidir. Bir diğer beytinde de aynı tutumu sürdüren şair, bu izzet mülkünün ve devletin padişahının o olduğunu söyleyerek devlet ve mülke yüce bir paye biçer. Ancak ona göre bu izzet mekâna şeref veren onun kadrinin sancağının bu mekânda yer edinmiş olmasıdır.

Sensin ol sultân-ı mülk-i ‘izz ü devlet husrevâ

Bende-i mukbil idindün işigünde devleti (K: 12/23, s. 67.)

Sensin ol sultân-ı mülk-i 'izz ü devlet serverâ

Eyledi zâtü'l- burûcî sancak-ı kadrün mekân (K: 10/33, s. 63.)

Zâtî aşağıdaki beyitte Sultân Bayezid'in hükümdarlığını anlatırken onu bir at binicisi ve seyis olarak vasfeder. Devleti bir ata benzeten şair, onun iktidardaki başarısını, yönetim sanatındaki ustalığını anlatmak için de “çabük süvar” ifadesini kullanır. Şairin, devleti bir ata, padişahı da bir süvari ve seyise benzetmesi manidardır. Şair, at ve seyis, süvari ilişkisinden yararlanarak padişahın devlet yönetimindeki maharetini anlatır. Zira süvarinin görevi, bindiği atın dizginlerini eline alarak onu iyi bir şekilde yönlendirmeklen seyisin görevi de sahip olduğu ya da bakmakla mükellef olduğu ata en iyi şekilde bakmaktır. Şair, padişahın devlet atına başarılı bir süvari olarak binip onun dizginlerini eline aldığını söyleyerek padişahın devlet yönetiminde mahir olduğunu vurgular:

Devlet atına süvâr oldukda ey çâpük-süvâr

Hak önünce gâşiyedârun idüpdür 'izzeti (K: 12/24, s. 67.)

Zâtî, aşağıda verilen beyitlerde de Sultân Bayezid'e hükümdarlık yönünden övgüler yapmaktadır. Birinci beyitte Sultân Bayezid, saltanat çarkının merkezi olarak gösterilmiştir. İkinci beyitte de Zâtî, onun değerli ve ikbal sahibi bir devlet yöneticisi olduğu dile getirir.

Bâyezîd ibni Mehemed kutb-ı çerh-i saltanat

Âftab-ı Müşteri-rây ü meh-i Keyvân- makâm (K: 14/9, s. 71.)

Sâye-i zül-i nigâr-ı kadri zıll-ı Lâ-yezâl

Devlet ü ikbâl ü 'izz ğ bahtı 'ayn-ı Lâ-yenâm (K: 14/10, s. 71.)

4.1.1.2. Adalet Yönüne Yapılan Övgü

Adalet, devlet olmanın zorunlu ilkesi olduğu gibi toplumsal barışı sağlayan, bir iktidarı halkıyla barışık kılan, insanların can, mal ve ırzını güven altında tutan yegâne unsurdur. Bu özelliğinden dolayı adalet, tarih boyunca değerli bulunulan, kutsanan ve bir ideal olarak ulaşılmaya çalışılan önemli bir kavram olmuştur. Bu idealin gerçekleşebilmesi için de siyasetle birlikte düşünülmüş, adaletin toplumda yerleşebilmesi için de ahlaktan ve uygulamalı ahlak olarak görülen siyasetten istifade edilmeye çalışılmıştır (Safi, 2018, s. 63). Adaletin olmadığı bir memlekette zorbalık ve keyfiyet hüküm sürdüğünden insanlar mutsuz olur ve iktidara olan güven sarsılır. Adaletsizliğin bireysel ve toplumsal sonuçları vardır. Aynı aidiyete sahip olan insanlara yönelik haksızlıkların hukuken cezalandırılmayıp ödüllendirilmesi halinde, aidiyet mensuplarında bir yalnızlaşma ve devlete karşı yabancılaşma söz konusu olur. Hukukun

toplumsal barış ve düzeni sağlayabilmesi için haksızlığın bağımsız ve tarafsız kolluk ve yargı mensupları tarafından soruşturulması, haksızlık yapanların da adil bir soruşturma ve yargılamayla cezalandırılmaları şarttır. İnsanların mutsuz olduğu bir ülkede ise asla huzur olmaz. İsyanlar, savaşlar, gözyaşı ve kan o toplumun gündelik yaşamının bir parçasına dönüşür. Bu yüzden de devlet mekanizması, işlevsizleşir ve devlet, onun kurucu unsuru olan halkı tarafından yıkılır. Adaletin sahip olduğu bu önemden dolayı devlet, tarih boyunca adaletle beraber anılan bir unsur olmuş ve devletin bekasının yegâne aracı olmuştur. Bu yüzden de iktidarlar, kendi iktidarlarının devam ettirebilmek için adalet mekanizmalarını kurmuş, halkı adaletle yönetmenin yollarını aramıştır.

Zâtî, pek çok yerde Sultân Bayezid'i överken onun adaletli yönünü vurgulamaya çalışmıştır. Aşağıda verdiğimiz beyitte de Bayezid, eski İran hükümdarlarından adaletiyle meşhur olan Nuşînrevan ile kıyaslanmıştır. Buradaki kıyas adalet eksenlidir. Şair, “Ey Hüsrev adalet senin kapında bağısız bir köledir” diyerek Nuşînrevan bile onun adaleti kalsında aciz kaldığını vurgular. Ona göre onun adaleti o kadar büyüktür ki bu zincirsiz köleyi Nuşînrevan bile zincirleyip tutamaz:

Hüsrevâ bir bende-i bî- benddür kapunda 'adl

Tutamazdı anı zencîre çeküp Nûşîn-revân (K: 10/35, s. 62.)

Zâtî birçok beytinde Sultân Bayezid'i adalet yönünden övmeye çalışmıştır. Şairin adalet yaptığı bu övgü, adaletin iktidar için olmazsa olmaz öneminden ileri gelir. Çünkü adalet iktidarla bir bütün olduğu gibi hak ve hukuk kavramlarıyla da yakından ilgilidir. Bu hak kavramı, aynı zamanda insanların elde ettikleri, kutsal saydıkları ve güvende hissettikleri bir sığınaktır. Yasalarla sağlanan adalette kuralların genel olması, eşit olarak uygulanması, insanlar arasında ayırımın yapılmaması beklenir. Adaletin asıl gereği zaten budur. Bu yüzden adalet terazi ile simgeleştirilmiştir (Safi, 2018, s. 65). Şair, adaletin sahip olduğu bu özelliğin bilincinde olduğundan padişahı överken onun bu yönünü sürekli olarak vurgular. Şaire göre padişahın adalet gölgesi insaf kanatlarını açıp tüm cihan halkını bu kanatların altına almıştır. Kanatlarının altına almak, bir deyim olup korumak kollamak, bir şeye sahip çıkmak, onun ihtiyaçlarını karşılamak anlamına gelir. Aslında deyimın tüm bu anlamları, iktidar olgusunun temel özelliği olmalıdır. Bu yüzden şair, iktidarın koruyup kollama, sahip çıkma, ihtiyacı karşılama vasfını ön plana çıkarmak için kanat ve gölge imgesinden yararlanır. Şaire göre padişahın adalet gölgesi, cihan halkının üzerinde eşit bir şekilde kanat açarak tüm halkın güzel bir hayat sürmesini sağlamıştır.

Saldı zıll-ı ma'delet bâl ü per-i insâf açup

Ol hü mânun sâyesinde hoş geçer halk-ı cihân (K: 10/28, s. 62.)

Zâtî, Sultân Bayezid'i adalet yönünden överken onun cömertliğine de göndermede bulunur. Bunun için de Hatem-i Tay'a telmihte bulunur. Şaire göre padişah, lütfuyla Hayem-i Tay kadar üne sahibidir. Şair, cömertliğe vurgu yaparken adalet olgusunu da ön plana çıkarır. Adaletle yapılan bu vurgu, aynı zamanda şairin hak ettiği konumun belirlenmesi ve ona verilecek caizenin miktarı için hayati bir öneme sahiptir. Bu yüzden de şair, padişahı cömetlikte hatem'e benzetirken adalette de onu Nuşinrevan'a benzetir ve kendisine karşı cömert ve adil olmasını talep eder. Tabii bu talepte, padişahın onu diğer şairlerle bir tutmayıp onun şairlik kudreti karşısında adil davranmasını ister. Verilecek caizenin de bu adaletin sonucu olması geretiğine gönderme yapar.

Lutfi Hatem bigi âlem içinde nâmdâr

'Adl ile Nuşin-revân mânend olmuşdu be-nâm (K: 14/13, s.71.)

Zâtî; başka bir kasidesinde Sultân Bayezid'i överken onun adaletinin boyutları üzerinde durur. Bu boyutu anlatmak için de Hz. Süleymân kızasına telmihte bulunur ve bu kısayı bir kıyas unsuru olarak kullanır. Ona göre padişahın zamanında bir canavardan bir karınca bile şikâyetçi olmamıştır. Şairin kullandığı "ehremen ve karınca" mazmunu zayıf ve güçlü kavramına vurgu amaçlıdır. Zira bir toplumda adaletsizliğin ortaya çıkmasına sebep olan asıl unsur, güç odaklarının zayıflara akrış takındıkları keyfi muamelelerdir. Adalet mekanizması bu güçlülerin yanında yer aldığı anda adaletsizliğin boyutu zulme evrilir. Ancak adaletin varoluş gayesi, zayıfın yanında yer almak ve güçlüye karşı zayıfı korumaktır. Bu koruma, söz konusu olduğunda ancak adalet tam olarak tecelli etmiş olur. Şairin kullandığı "ehremen-karınca" mazmunu da padişahın zamanında adaletin hakkıyla tecelli ettiğini vurlamak içindir. Şaire göre adalet, Sultân Beyazid zamanında o kadar iyi tecelli etmiştir ki Hz. Süleymân'ın adaleti onun döneminde unutulmuştur:

Dahi bir ehremenden bir karınca olmadı şâkî

Unıtdurdu bugün insâf-ı adliyle Süleymân'ı (K: 9/21, s. 59.)

4.1.1.3. Savaşçılık Yönüne Yapılan Övgü

Klasik edebiyatta devlet yöneticilerine kasideler sunan pek çok şair, onları överken onların belirgin bazı özelliklerinden yola çıkmıştır. Ancak bazen bu belirgin kişilik özelliklerinin yanı sıra ideal bir padişah olması gereken özelliklerden de bahsedilir ve bu özellikler ile padişah bağdaştırılır. Bu, övgünün aşırı abartılı boyutuyla ilgili olduğu kadar, şairin memduhunu ideal ölçülerle övmesinden de kaynaklanır. Bu tür bir anlatım Sultân Bayezid'in övgüsünde de karşımıza çıkar. Nitekim kaynakların verdiği bilgilere göre Sultân Beyazid, her ne kadar barışçıl ve savaştan haz etmeyen bir padişah olsa da Zâtî, kasidelerinde onun savaşçı kişiliğini abartılı bir şekilde ön plana çıkarmaya çalışır. Bunda bir nebze de olsa haklılık payı vardır. Zira Sultân, birçok savaşta zaferler kazanan biridir. Hem İran hem de Avrupa'ya karşı mücadelelerde bulunmuş ve pek çok zafere imza atmıştır (Turan, 1992, s. 234-238). Zâtî de bu durumun farkında olup Sultân Bayezid'i bu konuda yeteri kadar övmeye çalışmıştır. Zâtî, pek çok beyitinde olduğu gibi aşağıdaki beytinde padişahın iktidarını ve onun muzaffer bir komutan oluşunu ilahi takdirin bir parçası kabul eder. Onun kudreti ilahi kökenli olduğundan da düşmanlarının onun karşısında tutunamadığını söyler. Şair, Sultânın düşman karşısındaki gücünü, cömertliği ve açık gönüllüğüyle de bağdaştırır ve böylece medhiyenin asıl amacına da göndermede bulunur:

Hak Te'âlâ eylemiş gönlün gibi açık elün

Tagılır cünd-i 'adû-veş mâlikün cem'iyeti (K: 12/33, s. 67.)

Zâtî, aşağıdaki beyitte de Sultân Bayezid'in savaşçılık özelliğine vurgu yapmıştır. Beyite bakıldığında şair, onun (Bayezid) pehlivanlık ve yiğitlik öfkesi, gökyüzünü baştanbaşa sarmıştır, padişahın pehlivanlığı ve yiğitliği gökyüzünde iz bırakmıştır, diyerek padişahın gücünü kahramanlığını övmeye çalışmıştır. Zâtî, bu beyitinde Bayezid'in ne kadar güçlü bir hükümdar olduğunu ve bu gücün kuvvetinin bütün dünya tarafından bilindiğini anlatmaya çalışmıştır. Şair ayrıca ilk dizede gömgök, eflâk sözcükleri arasında ikinci dizede ise pehlevân ve merd sözcükleri arasında tenasüp yapmıştır.

Gömgök olmuşdur ser-â-ser cismi eflâkûn meğher

Pehlevân-ı merd-i hışmun ana urmuşdur leti (K: 12/32, s. 32.)

Aşağıdaki beyite bakıldığında; Sultân Bayezid'in zafer kazanma yeteneğinin övüldüğü görülmektedir. Zâtî, bu övüyü yaparken Kuran-ı Kerim'in bazı ayetlerine atıfta bulunur:

“Gerçekten onlar, muhakkak nusret (yardım ve zafer) bulacaklardır.” (Saffat Suresi, 172. Ayet). “Allah, takva sahiplerini (inanarak ve inançlarını uygulayarak) zafere ulaşmaları dolayısıyla kurtarır. Onlara kötülük dokunmaz ve onlar hüzne kapılmayacaklardır.” (Zümer Suresi, 61. Ayet). Bilindiği gibi Sultân Bayezid birçok zafere imza atmış bir padişahdır. Kaynakların aktardığına göre Sultân Bayezid, Venediklilere karşı donanmada önemli zaferler elde etmiştir. Bunun dışında İran’a karşı da önemli zaferler elde etmiş biridir. (Turan, 1992, s. 234-238). Zatî de bu beyitinde zafer kazanmanın, onun bir özelliği bir yazgısı olduğunu dile getirir. Beyitte ayrıca onun kılıcının suyuna zafer güneşinin aksinin düştüğü denilerek Bayezid’in kahramanlık yönü övülmüştür.

‘Aks-i hurşîd-i zafer düşmüşdür âb-ı tîgına

Râyetinde yazılıp dur feth ü Nusret âyeti (K: 12/17, s. 66.)

4.1.1.4. Hayat Bahşetme Yönüne Yapılan Övgü

“Hayat bahşetme”, klasik edebiyatta şairlerin memduhlarını överlerken başvurdukları bir husustur. Hayat bahşetme ifadesi ölmüş ya da ölecek bir kişiye veya topluma yeniden hayat verme şeklinde de anlaşılabilir. Tarih boyunca kurulmuş pek çok devlette başarılı ve başarısız hükümdarlar olmuştur. Başarısız hükümdarlar ülkeyi iyi yönetmemişler ve yönettikleri halkın açlık, yoksulluk çekmelerine neden olmuşlardır. Başarılı hükümdarlar ise ülkenin refahını arttırmışlar ve o toplumun yeniden canlanmasını sağlamışlardır. İşte klasik edebiyatta şairler memduhlarının hayat bahşetme yönüne değinirlerken onların kendi halklarını sıkıntılardan kurtardıklarını dile getirmeye çalışırlar.

Zâtî, aşağıdaki beyitte Sultân Bayezid’i överken onu ab-ı hayat üzerinden övmeye çalışmıştır. Bilindiği gibi ab-ı hayat denilen efsanevi su, insanlara hayat veren onların ölümsüz olmasını sağlayan bir sudur. “Ab-ı hayat” bu çalışmanın “Mitolojik Şahıslar ve Kavramlar” başlığında genişçe açıklanmıştır. Orda da belirtildiği gibi ab-ı hayat içen Hızır ile İlyas’tır. Zatî de aşağıdaki beyitte ab-ı hayatı anlatırken Hızır ismini de kullanmıştır. Her kim memduhun lütfuna mazhar olursa ab-ı hayat içen Hızır gibi canlanır demeye çalışır. Zatî burada telmih sanatını ustalıkla kullanır.

Ab-ı hayvân câm-ı lütfun cürasın içmiş meğer

Hızır-ı zinde nûş idüp buldı hayat-ı câvidân (K: 10/47, s. 47.)

4.2. Yavuz Sultân Selim

Yavuz Sultân Selim, 1470 yılında doğmuş ve 1520 yılında vefat etmiştir. Osmanlı devletinin 9. padişahı olup İslam âleminin 88. halifesidir. Şehzadelğinde Anadolu'nun değişik vilayetlerinde görev yaptıktan sonra artan Şii tehlikesine karşı pasif olarak değerlendirdiği babası 2. Bayezid'i tahttan indirmiş, kardeşleriyle taht mücadelesini kazanarak devletin başına geçmiştir. Sekiz yıllık iktidarı döneminde devletin siyasal, sosyal ve ekonomik bakımından çok gelişmesini sağlamıştır. Osmanlı devletini doğuda en geniş sınırlarına ulaştırmış, Memlûklülerle yaptığı iki savaşı kazanarak bu devletin varlığına son vermiştir. Sefavilerle yapılan Çaldıran Savaşı ile Sefavi tehlikesi bertaraf edilmiştir (Emecen, 2009, s. 407-414).

Savaşçı kişiliği yanında hami yönü ile de ön plana çıkan Yavuz, edebiyatın gelişmesi için de birçok sanatçıya destek çıkmıştır. O, şiire ilgi göstermiş ve “Selîmî” mahlasıyla şiirler yazmıştır. Yavuz Sultân Selim için pek çok şair kasideler yazmıştır. Bunlardan biri de Zâtî'dir. Zâtî, Yavuz Sultân Selim için dokuz kaside yazmıştır (Kurtoğlu, 2017, s. 22).

4.2.1. Övülen Özellikler

4.2.1.1. İdarecilik Yönüne Yapılan Övgü

Kaynakların aktardığına göre Yavuz Selim, son derece başarılı ve ülkesini iyi idare etmiş bir hükümdardır. Onun döneminde elde edilen zaferler neticesinde hazine ağzına kadar dolmuştur. Ekonomiyi düzelten padişah, ülkesinde yaşayan insanların refahını yüksek tutmuştur. Yavuz, bunun dışında Mısır Seferi'den sonra “halifelik” makamını ülkesine taşımıştır. Bu durum, onun İslam âlemi üzerinde de gücünü arttırmıştır. Mısır ve Doğu seferlerinde birçok âlim, şair, sanatkârı İstanbul'a getirerek başkenti yüksek bir sanat ve kültür merkezine çevirmiştir. Böylelikle ekonomi dışında ülkesinin edebi, sanatsal, sosyal ve siyasal yönden de devletin güçlenmesini sağlamıştır. Selim'in tüm bu icraatları onun iyi bir idareci olduğunun açık bir göstergesidir. Zâtî, bunu bildiğinden pek çok kasidesinde Sultânın idarecilik yönünü ön plana çıkararak övmüştür.

Zâtî, aşağıdaki beyitte Sultân Selim'in yaratıcı tarafından çok önceden hükümdar tayin edildiğini ve onun devletin sahibi olduğunu vurgulamaya çalışmıştır. Zâtî, bu beyitinde “kut anlayışı”na atıfta bulunur. Kut anlayışı, özellikle İslamiyet öncesi Türk devletlerinde görülen bir anlayıştır. Bu anlayışa göre hükümdar olan kişi, gücünü doğrudan doğruya Tanrı'dan alır. Bu anlayış, sadece Türklerde olmayıp Orta Çağ Doğu ve Batı toplumlarında hâkim olan bir iktidar anlayışıdır. İktidara dinsel bir formasyon katılan bu anlayışta, iktidarın gücü halk

üzerinde mutlak bir noktaya taşınmaktadır. Kenan Bozkurt, bu anlayışı *Muktedir Özneler ya da Öteki İdareciler* adlı çalışmasında şöyle dile getirir:

“Dinsel bir hüviyet kazanan Osmanlı iktidarı zıllullâhi fi’l-ard (Allah’ın yeryüzündeki gölgesi), “dinin ve dünyanın muhafızı” olarak tanımlanıp Tanrı tarafından tayin ve tespit edilen, sadece ona karşı sorumluluğu olan bir kimseye dönüşmüş ve kendisine kutsiyet atfedilmiştir. İktidarın dinsel bir kimlik kazanması, esasında tüm geleneksel devlet anlayışlarında görülen bir durum olup Osmanlı padişahları, hükmetme yetkilerini bizzat Allah’tan aldıklarını iddia ederek halk üzerindeki hâkimiyetlerini pekiştirmeye çalışmışlardır” (2022, s. 296).

Zatî bu beyitinde Sultân Selim’i överken “Sultân-ı Lâ-yezâl” ifadesini kullanır. Şairin kullandığı bu ifade, iktidarın ezelden beri padişaha bahşedilmiş bir güç olduğuna vurgu olduğu gibi ona itaatin mutlak bir zorunluluk olduğuna da vurgudur. *“Bu anlayış, geleneksel Türk devlet töresinin bir sonucu olduğu gibi İslamiyet’in kabulünden sonra kurulan tüm İslam devletlerinin de ortak iktidar anlayışıdır. Bu hâkimiyet anlayışının asıl dayanağı, “elest bezmi” düşüncesidir. İslam, Allah’a kayıtsız şartsız itaati şart koşarken insanlara itaati şarta bağlamıştır. Bu da İslam’ın öngördüğü iktidarın şekillenmesini sağlamıştır. Ancak iktidarın elinde tuttuğu cebrî güç, zulmün olduğu durumlarda bile biati zorunlu kılmıştır”* (Bozkurt, 2022, s. 296). Şair memduhu için onun idare ettiği bir devletin ebedi yaşayacağını vurgulamaktadır.

Rûz-ı ezelde yazmış o Sultân-ı Lâ-yezâl

Devlet senün ki devletüne nâme-i ebed

(K: 26/20, s. 89.)

Zatî, bir başka beyitinde ise Sultân Selim’i yine idarecilik yönünden övmeye çalışır. Sultân Selim, ülkesini o kadar iyi yöneten bir hükümdar ki onun ülkesine bırakın dünyanın bütün hükümdarlarını; casusların hayalinin bile giremeyeceği anlatılmaya çalışılmıştır. Zira casus denilen kişiler bir düşman ülkenin içine gizli gizli girip çıkmada ustadırlar. Zatî, Sultân Selim’in iyi bir idareci olduğunu belirtmek için böyle bir ifade kullanmış ve kendi ülkesine casusların hayalinin bile giremeyeceğini mübalağalı bir dille anlatmıştır.

İre mi şâh-ı celâlüne yed-i şâh-ı yakîn

Dahi ol mülke kadem basmadı casus-ı hayâl

(K: 22/19, s. 91.)

4.2.1.2.Savaşçılık Yönüne Yapılan Övgü

Klasik edebiyatta birçok kaside şairi, memduhlarını överlerken onların savaşçılık yönlerine değinmiştir. Bir hükümdar için savaşlarda güçlü olmak ve zaferler kazanmak çok önemlidir. Osmanlı padişahları içerisinde savaşçı kişiliği ön plana çıkan önemli padişahlardan biri kuşkusuz Yavuz Sultân Selim'dir. Sultân Selim, daha hükümdar olmadan evvel savaşçı yönünü gösteren bir kişidir. İran tehdidini önemsemeyen babasını tahttan indirerek onun yerine geçmiştir. O, hükümdar olduktan sonra pek çok savaşta bulunmuş ve zaferler kazanmıştır. Sultân Selim, her savaştan önce ordusunu cesaretlendirir ve zafere inandırır. Savaş sırasında söylediği bir konuşması şöyledir: “*Şehitlik müyesser olursa âhirette saadet, eğer galip gelirlirse dünyada devlet bize ait olacaktır.*” (Emecen, 2009, s. 407-414). Zâtî de Sultân Selim'in bu özelliğini ona sunmuş olduğu kasidelerinde vurgulamaya çalışmıştır.

Zâtî, padişahın savaşçı kişiliğini ön plana çıkarmaya çalışırken halk söylemlerinden yararlanarak “kesr etmek” deyimini kullanmıştır. Bu deyim genel olarak parçalamak anlamında kullanılır. Şair, padişahın savaşçı yönünü överek onun kılıcıyla düşmanı parçaladığını ve bu vesileyle birçok yer fethettiğini dile getirmeye çalışmıştır:

Oldı kılıcı üstün ü kesr itdi düşmeni

Zamm itdi mülke eyledi bunca arayı feth (K: 20/18, s. 86.)

4.2.1.3.Adalet Yönüne Yapılan Övgü

Zâtî, Yavuz Sultân Selim için yazmış olduğu kasidelerinde genel itibariyle onu savaşçılık, hükümdarlık yönleriyle övse de Yavuz'un adaletli yönüne de yer yer vurgu yapmıştır. Bilindiği gibi güçlü bir hükümdar için adalet vasfı çok önemlidir, çünkü bir devletin ayakta kalabilmesi için adalet olmazsa olmazdır. Adaletin olduğu yerde eşitlik vardır, huzur vardır. Padişahlar da bu kavramın önemini iyi bilmektedirler. Zâtî de bu durumun farkında olup Yavuz Sultân Selim'i adalet yönüyle övmekten geri kalmamıştır. Aşağıdaki beyitte şair, günahsız bir kimsenin Sultân Selim'in ülkesinde cezalandırılmayacağını anlatarak Sultân Selim'in çok adil bir hükümdar olduğunu vurgulamaya çalışır:

Bi-günahı 'ahd-i 'adlünde tutup incitmez ol

Bir delikanlu harami kimsedür gerçi şarâb (K: 19/38, s. 84.)

4.2.1.4. Şefkat ve Merhamet Yönüne Yapılan Övgü

Zâtî'nin medhiyelerinde ön plana çıkardığı konulardan biri de merhamettir. Adalet unsurunun bir parçası olsa da merhamet adaletten farklı bazı özellikleri içinde barındırır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki adaletin olmadığı bir yerde merhametten bahsetmek pek de mümkün değildir. Bu özelliğinden dolayı da merhamet/insaf, ideal bir iktidarın temel özelliklerinden biri kabul edilir ve bu yüzden de şair, memduhunun bu yönüne vurgu yapar. Özellikle kaynaklarda Yavuz Sultân Selim'in sert mizaçlı oluşuna dikkat çekerken onun düşmanlarına ve kendi idarecilerine karşı oldukça katı oluşuna da vurgu yapılır. Nitekim bünyesinde bulunan devlet yetkililerinin ondan çok korktukları rivayet edilir. Böylesine korku salan bir padişahın şefkatli yönünün de bulunduğunu Zâtî, kasidelerinde dile getirmeye çalışmıştır. Zâtî, aşağıdaki beyitte Yavuz'un merhametli yönüne değinmiş onu bu yönüyle övmeye çalışmıştır. Zâtî, bu beyitte Yavuz Sultân Selim'in merhametli yönünü yeteri kadar övmek için mübahalalı bir anlatıma başvurmuştur. Şair; bu beyitte Sultân Selim'e seslenerek senin şefkatinin rüzgârı suçluların gemisine ulaşırsa o an onların gemisi azap denizinin dalagalarında batmaz, diyerek bu merhameti ve bağışlayıcılığı rüzgâr ve gemi mazmunu üzerinden anlatır. Zâtî; ayrıca ikinci dizede garîk, emvac, deryâ kelimeleri arasında tenasüp yaparak sanattaki hünerini gösterdiği gibi bu merhametin kurtarıcı özelliğine de vurgu yapmış olur:

İrse bâd-ı şefkatün fülk-i vücûd-ı mücrime

İtmeye anı garîk emvâc-ı deryâ-yı 'azâb (K:19/42, s. 85.)

4.3. Kanûnî Sultân Süleymân

1494 yılında Trabzon'da doğan 1. Süleymân 1566 yılında Zigetvar'da vefat etmiştir. Doğu'da Kanunî Sultân Süleymân; Batı'da ise Muhteşem Süleymân olarak bilinir. Yaklaşık 46 yıl Osmanlı devletinin padişahlığını yapmıştır. Bu uzun sürede devletin birçok bakımından gelişmesini sağlamıştır. Bu gelişmeler sosyal, siyasal ve ekonomik bakımından olduğu gibi edebiyat alanında da olmuştur. Kanunî, kendisi de bizzat şiirle ilgilenmiş ve "Muhibbi" mahlasıyla büyük bir divan tertip etmiştir. Bunun yanı sıra Sultânlığı döneminde birçok sanatçıya destek çıkmıştır. Onlara maaş bağlamıştır. Kanunî'nin sanatçıları himaye etmesi, kendi döneminin Osmanlı şiirinin altın çağını yaşamasını sağlamıştır. Şairlere çok destek veren Kanunî için birçok şair tarafından kasideler yazılmıştır. Bu kaside yazan şairler arasında Zâtî de bulunmaktadır. Zâtî; Kanunî için 13 tane kaside yazmıştır.

Zâtî'nin Sultân Süleymân için çok sayıda kaside yazmasının pek çok sebebi vardır. Gerek Kanûnî'nin çok uzun süre tahtta kalması gerekse padişahın şairlere destek çıkması ve bunların yanında Kanûnî döneminin Osmanlı devletinin en parlak dönem olması bu durumun en önemli sebepleridir.

4.3.1. Övülen Özellikler

4.3.1.1. İdarecilik Yönüne Yapılan Övgü

Pek çok şair gibi Zâtî de geleneğe uyarak Sultân Süleymân'ın hükümdarlığını Tanrı'ya dayandırmıştır. Zâtî'nin divanından alınan beyitte de bu husus dile getirilmektedir. İlk ve ikinci mısraya bakıldığında güç ve kudret bakımından İskender'e benzetilen Sultân Süleymân'ın yaratıcıdan gücünü aldığı vurgulanmaktadır. Bu gücü daha iyi belirtmek için Zâtî; Sultân Süleymân için o bütün Acem ve Arap memleketlerinin sahibi ve hükümdarı olduğunu söylemiştir. Bilindiği gibi klasik şiir geleneğinde şairler memduhlarını yeteri kadar övmek için onları bazı şehirler ve milletler üzerinden övmeye çalışmışlardır. Acem diyarı ve Arap diyarı klasik edebiyatta sık sık bahsedilen diyarlardır:

Sikender saltanat Sultân Süleymân Şâh ana Tanrı

Müeyesser eylemişdür milket-i A'râb u A'câm'ı (K: 26/14, s. 102.)

Zâtî; Sultân Süleymân'ın yüceliğini anlatmak için çeşitli ifadeler kullanmıştır. Zâtî'nin Sultân Süleymân için yazdığı bir kasidesinden alınan bu beyitte; Zâtî, ilk mısrada padişahın yüceliğini tasvir etmeye çalışmıştır. O, bu değerli ve yüce olan padişahlığının gölgesi hem yeryüzünde hem de gökyüzünde hissedilmektedir, diyerek Sultân Süleyman'ın hükümdarlığını övmeye çalışmıştır. Klasik edebiyatta şairler “yeryüzü” ve “gökyüzü” kavramları üzerinden memduhlarını sık sık övmüşlerdir.

Sensin ol kim padşeh-i rif'atünle kadrüne

Arş atlas sâyeaban kürsi murassa şeh-nişin (K: 25/29, s. 100.)

4.3.1.2. Savaşçılık Yönüne Yapılan Övgü

Kanûnî Sultân Süleymân “Muhteşem Yüzyıl” diye adlandırılan Osmanlı devletinin en güçlü padişahıdır. Pek çok tarih kitabında da bu husus dile getirilmektedir. Kanûnî döneminde Osmanlı devleti; siyasal, ekonomik yönlerden güçlü olduğu kadar askeri başarılarında da zirvededir. Bu dönemde pek çok askeri zaferler elde edilmiştir. Bundan dolayı pek çok şair

Kanûnî'yi överken askeri başarılarından yararlanmıştır. Onu büyük bir savaşçı olarak göstermiştir. Zâtî'nin kasidelerinden alınan bu beyitte de bu özelliklere vurgu yapılmıştır. Beyite bakıldığında şair; padişahın güçlü bir savaşçı olduğunu dile getirir. Şair, bu beyitinde eğer padişah çıplak eline ateşten bir kılıç alırsa hiçbir düşmanın saltanat arzusu içerisine giremeyeceğini vurgulamaya çalışır.

Yanar od bigi eger yalun kılıç alsan ele

Düşmenün kalmaz dimâğında hevâ-yı saltanat (K: 32/32, s. 118.)

4.3.1.3. Adalet Yönüne Yapılan Övgü

Zâtî, birçok padişahta olduğu gibi Kanûnî Sultân Süleymân'ı da överken kasidesinde onun adaletli bir hükümdar olduğunu vurgular. Adalet, Kanûnî için halkına huzur ve güven sağlamanın yegâne yoludur. Bu yüzden de Chomsky'e göre bütün toplumsal mücadelelerde bir "adalet" meselesi vardır. Ona göre sınıf adaletine, bunun adaletsizliğine karşı verilen kavga, her zaman toplumsal mücadelenin bir parçasıdır. Yargıçlara itibar etmemek, yargıç heyetlerini değiştirmek, mahkûmlara af çıkarmak, hapisaneleri boşaltmak, hafiften şiddet içerir hale gelir gelmez bütün toplumsal dönüşümlerin bir parçası olagelmıştır (Doğan, 2012, s. 53). Adaletin taşıdığı bu değerden dolayı Zâtî, çeşitli benzetmelerle aşağıdaki beyitlerde işlemiştir.

Aşağıdaki beyitte Zâtî, padişahın adaletli yönünü mübalağalı bir şekilde övmeye çalışır. Şair, beyitte “ey şah” diyerek Sultân Süleymân'a seslenir. Senin kölelerin mübarek adaletin altında hizmet etmek için bayramı bahane ederler, demeye çalışır. Bilindiği gibi adaletin olduğu yerde eşitlik vardır. Adaletin olduğu yerde kölelik yoktur. Şair, burada hünerini göstererek kinaye yapmıştır.

Şâhâ mübârek adlu gulâmun durur senün

Kapuna geldi hizmet için tâ berây-ı 'îd (K: 29/25, s. 111.)

Zâtî, padişahın adaletli oluşu ile ilgili çok sayıda örnek verir bunlardan biri de yine aşağıdaki beyitte olduğu gibi adalet anlayışını bir gül bahçesine teşbih kılmıştır. Onun adaleti gül bahçesindeki bir gül gibi görünür burada hem gülün güzel görüntüsü hem etrafa yaydığı hoş kokusu ve hem de Hz. Muhammed ile ilgisinden dolayı önemli bir teşbihtir. Zâtî, bu beyitte padişahın adalatini zülmeden ağaçlar arasında kendini gösteren bir gül gibidir, der. Adalet duygusu burada doğadan insana doğru bir benzetme ile tezat sanatı kullanılarak adaletin önemi vurgulanmıştır.

Gül gibi zâhir oldı kim bağbân-ı ‘adlün

Bûstân-ı memleketden eşcâr-ı zulmi kâmi (K: 37/14, s. 132.)

4.3.1.4. Hayat Bahşetme Yönüne Yapılan Övgü

Zâtî’nin kasidelerinde padişah ve devlet büyükleri genellikle idarecilik başarısı, savaşçılık ve adalet yönü ile yer almıştır. Zâtî, övdüğü şahsın özelliklerini gelenekten de yararlanarak mitolojik ve dini şahsiyetlerle ilişkilendirerek anlatır. Şair, burada ise Kanûnî’nin hayat bahşetme yönünü öne çıkarmaya çalışmıştır. Zâtî, padişahın hayat bahşetme yönünü Hz. İsa’nın hayat veren kutsal nefesi ile ilişkilendirir ve telmih sanatı yapar. Tıpkı bir karıncaya can veren Allah kudreti onun yolunda olan padişahın da lütfü ile adeta bir İsa peygamber gibidir der. Bilindiği gibi Kuran-ı Kerim’in “Maide” suresinin 110. ayetinde Hz. İsa’nın ölüyü dirilttiği hususu dile getirilmiştir. “*Hani iznimle çamurdan kuş şekline benzer bir şey yapıyordun da içine üflüyordun, benim iznimle hemen bir kuş oluyordu. Yine benim iznimle doğuştan körü ve alacalıyı iyileştiriyordun. Hani benim iznimle ölüleri de (hayata) çıkarıyordun*” (Maide/110).

Mürdeye cân virdügiçün serverâ lutfun bigi

İdinüpdür yirini ‘İsâ peyem-ber âsmân (K: 24/30, s. 97.)

Yine bir başka beyitte “ab-ı hayat” onun lütfünden meydana gelir denilerek yine padişahın bahşedici özelliği abartılı bir şekilde övülmüştür. Can verici özellikten kasıt bedene ruh verme olarak değil, onun canının affedilmesi ve kutsal nefesiyle ona hayat vermesi anlamında kullanılmıştır.

Ab-ı hayvân âdeme virür hayât-ı câvidân

Anı lütfundan yaratmışdur meğer cân âferin (K: 25/36, s. 100.)

4.3.1.5. Bilgelik Yönüne Yapılan Övgü

Kasidelerde padişahların bilgelik yönü ilim ve irfan ile uğraştıkları ve bu alanda iyi olduklarını gösteren çok sayıda beyit bulunmaktadır. Zâtî’nin Kanûnî’yi övdüğü kasidesinde de onun bilgelik yönüne değindiği görülmektedir. Kaynakların aktardığına göre Sultân Süleymân, iyi yetişmiş ve ilim irfan sahibi olmuş bir padişaktır. Kanûnî’nin birçok dil bildiği rivayet edilir. Bu diller arasında Tatar lehçesi ve Slav dilleri de bulunmaktadır. Sultân Süleymân aynı zamanda edebiyatla da ilgili bir kişidir. Muhîbbi mahlasıyla hacimli bir divan da yazmıştır.

Şair, aşağıdaki beyitte Kanûnî'nin ilmini adeta bir akarsuya benzetir ve onun ilminin engin bir deniz kadar büyük olduğunu ima eder. Şair, burada hem teşbih sanatını hem de mübalağa sanatını kullanarak padişahın sonsuz bilgisine atıfta bulunur. Coğrafi terimleri de kullanarak doğadan insana doğru bir teşbih yapar.

Bir cûy-ı 'ilm akar ki senün bahr-i tab'una

Çerhün o cûy içinde tokuz âsyası var

(K: 39/24, s. 137.)

5. DEVLET BÜYÜKLERİ İÇİN YAZILAN MEDHİYLER

5.1. Dukâkinzâde Ahmet Paşa

Zâtî'nin kaside sunduğu devlet adamlarından biridir (Kurtoğlu, 2017: 158). Yavuz Sultân Selim'in tanınmış vezirlerinden biri olan Ahmet Paşa, Çaldıran seferine katılmıştır. Savaş sonrasında ordunun nerede konuşlanması gerektiği ile ilgili verdiği yanlış karardan dolayı azledilmiştir. Amasya'ya geldiğinde tekrar vezir yapılmıştır. Ordunun İran seferine çıkmaması için başlatılan ayaklanmanın sorumlularından biri görülen Ahmet Paşa'nın Dulkadiroğlu'yla mektuplaştığı ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı Paşa; Yavuz tarafından idam edilmiştir (Özcan, 1994, s. 550-551).

5.1.1. Övülen Özellikler

5.1.1.1.Savaşçılık Yönüne Yapılan Övgü

Yavuz Sultân Selim'in önemli vezirlerinden biri olan Ahmet Paşa, birçok sefere katılmış bir paşadır. Zâtî de onun bu özelliğini göz önünde bulundurarak ona yazmış olduğu kasidelerinde paşanın savaşçılık yönünü övmeye çalışmıştır. Aşağıdaki beyitte Hz. İsa ve Hz. Musa üzerinden Ahmet Paşa övgüsü görülmektedir. Beyitte çok sayıda savaş aleti ismi kullanılmıştır. Zâtî, ilk dizede Hz. İsa'nın hayat veren kutsal nefesine telmihte bulunmuş; ikinci dizede ise Hz. Musa'nın asasıyla Kızıl Deniz'i ikiye yarması hadisesine telmihte bulunmuştur. Zâtî, bu iki önemli peygamber hadisesi üzerinden Ahmet Paşa'nın savaşçılık yönünü vurgulamaya çalışmış ve onun da halkını zor durumlardan kurtaracak kadar güçlü bir kişi olduğunu vurgulanmaya çalışmıştır.

Nefes-i 'İsi-yi nusretdür anun gürzi yili

Mûsi-yi fethe 'asâ nîze-i leşker- şikeni (K:61/19, s. 186.)

5.1.1.2. Hayat Bahşetme Yönüne Yapılan Övgü

Aşağıdaki beyitte Ahmet Paşa'nın hayat bahşetme yönüyle ab-ı hayat arasında ilişki kurulmuştur. Klasik Türk şiirinde önemli bir motif olan “ab-ı hayat” ifadesi uzun hayatın, sonsuz yaşamın kaynağı olarak gösterilmiştir. Bu beyitte şair, ilk dizede Paşa'yı ölümsüzlük suyunu içmiş olan Hızır ile İlyas gibi göstermeye çalışmış; ikinci dizede ise onun bir sözü “ab-ı hayat”ın bir damlası gibidir, diyerek Paşa'yı mübalağalı bir şekilde övmeye çalışmıştır. Zâtî, Paşa'nın bir sözünün bile insanlara hayat verebileceği onları sıkıntılardan kurtarabileceğini anlatmaya çalışmıştır. Zâtî'nin burada Paşa'nın bir sözü ve kelamı üzerinden övgüsünü dile

getirmeye çalışması Paşa'nın aynı zamanda iyi bir konuşmacı olduğunu ya da iyi bir âlim olduğunu da akla getirmektedir.

Hızr u İlyâs anun dirisidür 'âlemde

Cür'a dökmişdür anun âb-ı hayât-ı sühanı (K: 61/22, s. 186.)

5.2. Hadım Ali Paşa

Zâtî'nin kaside sunduğu devlet adamlarından biridir (Kurtoğlu, 2017, s. 138). Devşirme olan Ali Paşa, Mora Seferi ve Memlûkler ile yapılan savaşlardaki başarılarından dolayı 1488 yılında Rumeli Beylerbeyliği'nden vezirliğe, 1501 yılında ise sadrazamlığa getirilmiştir. 1503 yılında azledilen Ali Paşa, 1506 yılında tekrar sadrazam olmuştur. 1511 yılında Şahkulu Ayaklanması'nı bastırmak üzere katıldığı Gökçay muharebesi'nde şehit olmuştur (İpşirli, 1991, s. 64-65). Hadım Ali Paşa, Zâtî'nin hamilerinden olup şaire büyük ihsanlarda bulunmuştur. Şair de bu ihsanlara karşılık olarak ona bir kaside sunmuştur.

5.2.1. Övülen Özellikler

5.2.1.1. Hayat Bahşetme Yönüne Yapılan Övgü

Zâtî de Paşa'yı överken onun insanlara hayat bahşettiğini, can verdiğini anlatmaya çalışmıştır. Zâtî'nin Hadım Ali Paşa için yazmış olduğu kasideden alınan aşağıdaki beyitte bu husus dile getirilmiştir. Beyite bakıldığında şair, ilk dizede sevgilinin ağzından çıkan sözlerle dikkat çeker. Az konuşan sevgilinin ağzından çıkan her sözün çok değerli olduğunu insanlara can verdiğini vurgulamaya çalışır. İkinci dizede ise şair “âb-ı lutf” ifadesi üzerinden ab-ı hayat mazmununa telmihte bulunur. Bilindiği gibi ab-ı hayat efsanevi sudur, ölümsüzlük suyudur. Şair, bu mazmundan hareketle Paşa'nın her sözünün kendisi için hayat bahşedici olduğunu vurgulamak istemektedir. Ancak buradaki asıl vurgu, Paşa'nın şaire bahşettiği ihsanlardır. Bu yüzden şair, ağızdan çıkan her sözcüğü cana can katan bir ihsan olarak ele alır:

Söyledikçe cânuma cânlar bağışlar la'l-i yâr

Âb-ı lutfından yaratmışdur meğer cân âferin (K: 40/23, s. 139.)

5.2.1.2. İdarecilik Yönüne Yapılan Övgü

Hadım Ali Paşa, önemli bir devlet adamıdır. Rumeli Beylerbeyliği ve sadrazamlık görevlerinde bulunmuş olan Paşa, kendi döneminde önemli başarılarla imza atmıştır. Zâtî kendisini koruyan ve kendisine destek veren Paşa'yı kasidesinde yeteri kadar övmeye

çalışmıştır. Aşağıdaki beyitte Zâtî; Hadım Ali Paşa'nın bir hükmünün bile kuzey bölgeleri için yeterli olabileceğini dile getirerek onun ne kadar güçlü bir devlet adamı olduğunu vurgulamaya çalışır. Şairin burada kuzey bölgelerini anlatmasının sebebi Paşa'nın balkanlarda kuzeydeki bölgelerde gösterdiği başarılarından dolayıdır. Bunu anlatırken bir teşbihte bulunarak kuzey rüzgârının bir bahçede bulunan ağaçların yaprağını soyarken bile onun iznine tabi olduğu ve izni olmadan yaprak dökemeyeceğini söyler. Şairin kullandığı bu teşbih, onun hükmünün her tarafa yayıldığına ve herkesin ona tabii olduğuna vurgudur:

Şol kadar hükmün revândur kim yasağ itsen şimâl

Soymayam bâğ içre eşcârı diyü eyler yemîn (K: 40/20, s. 139.)

5.3. Ayas Mehmet Paşa

Arnavut asıllıdır. Avlonyalıdır. 2. Bayezid zamanında devşirme olarak saraya alınmış, Enderun'da yetiştirilmiştir. Yavuz ve Kanunî devirlerinde birçok savaşa katılan Ayas Paşa, bu savaşlarda önemli başarılar kazanmıştır. Bu durum onun devlet bünyesinde pek çok önemli makamda görev yapmasını sağlamıştır. Bu önemli görevleri sıralarsak şunları söyleyebiliriz: Yeniçeri Ağalığı, Şam Beylerbeyliği, vezirlik ve sadrazamalık (Yağcı, 2007, s. 218).

Dürüst, adil ve mütevazı bir kişiliğe sahip olan Ayas Paşa'nın şiir ve edebiyatla pek ilgisi yoktur. Paşa, sadrazam olduğu dönemde Zâtî'nin salyanesini kesmişse de Zâtî, ona yine de dört kaside sunmuştur (Kurtoğlu, 2017, s. 23).

5.3.1. Övülen Özellikler

5.3.1.1. İdarecilik Yönüne Yapılan Övgü

Zâtî'nin çok sayıda kaside yazdığı Ayas Paşa, dönemin parlak bir siyasetçisi ve güçlü nüfuza sahip şahsiyetlerindendir. Şair, Paşa'nın bu gücünü bildiğinden kasidelerinde onun idareciliğini ön plana çıkararak övmüştür. Bu beyitte sevgili ile âşık arasındaki ilişki kasidedeki Ayas Paşa'nın başarısı ile ilişkilendirilir. Sürekli olarak âşığı sevgiliye gammazlayan kişilerin bu devirde azaldığını belirterek bir anlamda iyi ve adil bir yönetimin olduğunu ve böylece o bölgede art niyetli insanların azaldığına işaret eder böylece o yörenin yönetimini dolaylı yoldan da olsa övmüş olur.

Yâre her dem beni gamz eylemezse gamze-i yâr

Dir-idüm kalmadı devründe dükendi gammâz (K: 65/28, s. 194.)

Aşağıdaki beyitte de yine Ayas Mehmet Paşa'nın idarecilik kabiliyetine övgü yapılır. Eğer Paşa, lütfünün meşalesini yakarsa tüm dünyada zulüm ile fakirlik sona erer, denilerek Paşa mübalağalı bir şekilde övülür. Şair, burada bir meşalenin yanıp etrafı aydınlatması üzerinden övgüsünü dile getirmiştir. Bilindiği gibi aydınlık kavramı Klasik edebiyatta olumlu anlamlar için kullanılmıştır. Zâtî, bu beyitte Paşa'nın güçlü bir devlet adamı olduğunu vurgulamaya çalışır.

Cihânda kalmaya bir zerre denlû zulmet-i fakr

Eger ki lutfun iderse sirâcını vehhâc (K: 66/32, s. 197.)

5.3.1.2. Adalet Yönüne Yapılan Övgü

Ayas Mehmet Paşa, sadece devlet idareciliği değil aynı zamanda adil olma yönüyle de döneminde sevilmiş ve sayılmıştır. Bundan dolayı Paşa'ya kaside sunan birçok şair onu kasidelerinde bu yönüyle övmüştür. Şairin Ayaz Paşa'yı kullanırken kullandığı övgü kalıplarından biri felektir. Klasik edebiyatta “felek” kavramı şiirlerde çok kullanılmıştır. Genellikle “Felek” kavramı dünyanın dönmesi, gök, talih, kader vb. anlamlarda kullanılmıştır. Ancak felek, klasik şiirde daha çok zulmediciliği, dönek oluşu, insanın başına iş açması, insanın hevesini kursağında kalması hasebiyle ele alınır. Zâtî de aşağıdaki beyitte Ayas Mehmet Paşa'nın adalet yönünü anlatırken bu kavram üzerinden gitmiştir. Ayas Mehmet Paşa, kendi döneminde o kadar adil bir düzen yaratmış ki feleğin alçaklığından artık söz edilmemektedir. Burada adalet duygusu ile dünyanın tertip ve düzen içinde durmaksızın dönmesi arasında ilgi kurulur. Bu ilgi, hatasız ve kusursuz bir adil yönetimin olduğuna işarettir:

‘Adl-i dâdün göre ger seyr (eyleye) döne döne

Kimse anlatmaya hergiz felek-i sifle-nüvâz (K: 65/31, s. 194.)

5.4. İbrahim Paşa

Yunanistan sınırları içinde bulunan Parga civarında doğduğu için kendisine Pargalı İbrahim Paşa da denilmektedir. Bir rivayete göre Rum bir rivayete göre ise Hırvat asıllıdır. Manisa'da sancak beyi olan Kanunî tarafından yetiştirilmek üzere alınmıştır. Kanunî döneminde büyük yetkiler elde eden İbrahim Paşa, büyük başarılarla imza atmıştır. Şehzade Mustafa taraftarlığı iddiasıyla idam edilmiştir (Yücel ve Sevim, 1990 s. 343-346). İbrahim Paşa,

Osmanlı edebiyatında hamilik yönüyle ön plana çıkmış bir şahsiyettir. Döneminde şairlere bolca ihsanda bulunarak onları kolayıp korumuş, birçok büyük şairin ortaya çıkmasına vesile olmuştur.

Zâtî'nin kaside sunduğu devlet adamlarından biri olan Sadrazam İbrahim Paşa musikiye vakıf çok zeki güzel söz söyleyen hoşsohbet sahibi biridir. Kendi devrinde kültür ve sanata büyük destekler vermiştir. Zâtî dışında Hayâlî Bey, Fuzûlî ve Figânî gibi önemli şairler de İbrahim Paşa'ya kasideler sunmuşlardır (Yücel ve Sevim, 1990, s. 343-346).

5.4.1. Övülen Özellikler

5.4.1.1. İdarecilik Yönüne Yapılan Övgü

Kaynakların aktardığına göre Osmanlı'nın "Muhteşem Yüzyıl" diye nitelendirilen döneminde Kanûnî Sultân Süleymân'ın sadrazamlığını yapan Pargalı İbrahim Paşa, önemli başarılarla imza atmış bir devlet adamıdır. Paşa, Mısır isyanının bastırılmasında ve Irakeyn Seferi'nde büyük rol oynamıştır (Emecen, 2000, s. 333-335). Zâtî de Paşa için yazmış olduğu kasidesinde bu durumdan yola çıkarak onun idarecilik yönünü övmeye çalışmıştır. Zâtî, aşağıdaki beyitte onun devrinde kimsenin feryat u figan etmediğini söyleyerek döneminde onun başarılı bir yönetim sergilediğini ve halkını mutlu ve refah içerisinde yaşattığını dile getirir:

Kimse ahdünde senün let yimez illâ ki tabl

Kimse devründe figân eyleyümez illâ ki nefir (K: 47/28, s. 155.)

5.4.1.2. Hamilik Yönüne Yapılan Övgü

İbrahim Paşa, birçok dil bilen sanata ilgi duyan musikişinas bir devlet adamıdır. Osmanlı devletinin en parlak döneminde sadrazamlık gibi bir makama gelip büyük başarılarla imza atmış olması onun ne kadar zeki ve bilgili bir insan olduğunu gösterir. Zâtî de aşağıdaki beyitte Sadrazam İbrahim Paşa'nın hamilik yönü üzerinde durmuştur. Şair, beyitte onun hamilik seviyesi ölçülemez derecede olduğunu göstermeye çalışır ve bütün yaratılmışların kâtip olması durumunda dahi onun bu vasfını övmeye güçlerinin yetemeyeceğini söyleyerek Paşa'nın hamilik yönü abartılı bir şekilde anlatmış olur.

Kâtib olsa kamu mahlûk serî ü çâpûk

İdimez haşre dek evsâf-ı hamiden tahrir (K: 47/33, s. 155.)

5.5. Mustafa Paşa

Zâtî'nin kaside sunduğu devlet büyüklerinden biri de Çoban Mustafa Paşa'dır (ö. 1529). Anadolu ve Rumeli Beylerbeyliği görevlerinde bulunmuştur. Çaldıran Seferi, Belgrad ve Rodos fetihlerine katılmıştır. Piri Paşa'nın arzusuyla yardımcı vezir olarak atanmıştır (Yücel ve Sevim, 1990 s. 219-262). Mısır valiliği görevini de yapmış olan Mustafa Paşa'ya Zâtî üç kaside sunmuştur (Kurtoglu, 2017, s. 150).

5.5.1. Övülen Özellikler

5.5.1.1. İdarecilik Yönüne Yapılan Övgü

Çok sayıda savaş görmüş ve devlet kademesinde önemli mevkilere gelmiş olan Mustafa Paşa, Zâtî'nin kasidelerinde de önemli bir yer edinmiştir. Zâtî; Mustafa Paşa için o, rüyalara girecek kadar büyük bir idarecilik örneği sergilemiştir diyerek Paşa için devlet ile ikbalin çok önemli olduğunu söyler çünkü devletin ikbali ve halkın refahı her şeyin üzerindedir, demeye çalışır.

Gördüm düşümde dün gice ikbâl ü devleti

Bul anun ışiginde bizi didiler bana (K: 45/27, s. 149.)

5.5.1.2. Hayat Bahşetme Yönüne Yapılan Övgü

Zâtî; Mustafa Paşa'nın hayat bahşetme yönünü de övmeye çalışmıştır. O; Mustafa Paşa'nın hayat bahşetme yönünü bir iksir olarak göstererek ona kutsallık da atfetmeye çalışır. Zâtî, burada maden ilminden de bahseder tıpkı altının işlenmesi gibi onun da hayat bahşediciliği yönünü övmeye çalışır. Şair, onun ayak izlerine yüz sürmenin gözleri açan bir toza benzeterek eski devirdeki kutsallık motifine gönderme yapar. Ayak izine ve onun yoluna baş koymak, yüz sürmek gibi tabirler hala da kullanılmaktadır.

İksir-i hâk-i pâyüne sür yüzünü ki tâ

Altun ola işün didi seyrümde kimyâ (K: 45/28, s. 149.)

5.5.1.3. Adalet Yönüne Yapılan Övgü

Aşağıdaki beyitte ise; Mustafa Paşa'nın adalet yönü üzerinde durulmuştur. Onun adil yönetiminde asla tek bir haksızlığın ve fitnenin olmadığı bunlara asla yer verilmediğini

söyleyen Zâtî, onun idareciliğini övmeye çalışır. Şair, bu beyitte güzel bir teşbihte bulunarak fitne rüzgârlarından tek bir toz tanesinin bile olmadığını söyler.

Hak budur ferrâş-ı ‘adlün devletinde zerrece

Hiçbir hâtırda bâd-ı fitneden yokdur gubâr (K: 46/27, s. 152.)

5.5.1.4. Savaşçılık Yönüne Yapılan Övgü

Zâtî, Mustafa Paşa’nın savaşçılık kabiliyetini aşağıdaki beyitte işlemiştir. Burada övgüye mazhar olan kahramanın savaşçılık yönü, çok açık ifadelerle anlatılır. Onun kana susamış düşmanı gördüğü anda adeta bir su gibi akıp üzerlerine yağdığını anlatması okuyucuda bir savaş sahnesi canlandırmaktadır. Burada “tig-i abdar” ifadesi ise Mustafa Paşa’nın iyi bir savaşçı olduğuna dair bir izlenim uyandırmaktadır. Şaire göre kana susamış düşmanı gördüğü anda Paşa’nın kılıcı kınından su gibi akıp çıkmaktadır:

Dembe-be-dem gördükçe kanına susamış düşmeni

Su gibi akar gılafindan o tig-ı âbdâr (K: 46/35, s. 153.)

5.6. Pîrî Mehmed Paşa

Zâtî’nin kaside sunmuş olduğu devlet adamlarından biri de Pîrî Mehmed Paşa’dır (Kurtoğlu, 2017, s. 139-142). Aslen Karamanlı olan Paşa, kadılık ve defterdarlık görevlerinde bulunduktan sonra Çaldıran Seferi’ne başdefterdar olarak katılmıştır. Ridaniye Savaşı sırasında şehrin muhafazası için İstanbul’da bırakılmıştır. 1518 yılında Yavuz Sultân Selim Mısır seferindeyken Pîrî Mehmed Paşa’yı sadrazam olarak atamıştır (Yücel ve Sevim, 1990, s. 251).

5.6.1. Övülen Özellikler

5.6.1.1. İdarecilik Yönüne Yapılan Övgü

Zâtî; Pîrî Mehmet Paşa için yazdığı kasidesinde onu idarecilik yönünden övmüştür. Sabah ile akşam kavramları ile tezat sanatı yapılarak anlam daha etkili bir şekilde kullanılmış ve burada Mehmet Paşa’nın idareciliğinde oluşan düzen, durmadan devam eden gece gündüzün düzenine benzetilmiştir. Zâtî; devlet, izzet ve ikbal kavramları ışığında onu iyi bir idareci olarak anlatmaya çalışmıştır.

Subh-dem bul bizi anun işiginde didiler

Gice seyrümde bana devlet ü ‘izz ü ikbâl (K: 79/33, s. 226.)

5.6.1.2. Savaşçılık Yönüne Yapılan Övgü

Pîrî Mehmet Paşa, özellikle sadrazam olduğu dönemlerde birçok savaşta bulunmuş ve önemli başarılarla imza atmış bir devlet adamıdır. Yavuz Sultân Selim döneminde Çaldıran Savaşı ve Mısır Seferi sırasında görev almış ve Osmanlı ordusunun zaferlerinde önemli önemli rol oynamıştır. Zâtî; Pîrî Mehmet Paşa'nın bu özelliğinden yola çıkarak ona sunmuş olduğu kasidelerde onun bu savaşçılık yönünü mübalağalı bir şekilde övmeye çalışmıştır. Aşağıdaki beyitte onu kasteden, onunla savaşacak olan birinin kendini ateşe atmayı göze alması gerek denilerek bir anlamda onun savaşçılık, cesaret ve yiğitlik özellikleri övülür. Onun ele geçirilmesinin zorluğu üzerinden çetin bir savaşçı olduğu izlenimi uyandırılmaya çalışılmıştır.

Tâ ki her kimse ele almağa kasd ide anı

Cân erit oda köze düş ide gör kalbünü kâl (K: 79/24, s. 225.)

5.7. Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi

Zâtî, Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi için üç kaside yazmıştır (Kurtoğlu, 2017, s. 179-183). 1456 yılında Amasya'da doğan Abdurrahman Efendi, dönemin önemli isimlerinden Allaaddin Çelebi'nin oğludur. Genç yaşlardayken Amasya'da sancakta bulunan 2. Bayezid'in maiyetine girmiştir. Müdderislik ve Kazaskerlik görevlerinde bulunmuştur (Aksoy, 2020, s. 483-485). Sanata büyük ilgi duyan Abdurrahman Efendi, pek çok sanatçıyı desteklemiştir. Hatemi mahlasıyla şiirler de yazdığı rivayet edilen Müeyyedzâde; Necâtî ve Zâtî gibi sanatçıları desteklemiştir. Onun ölümü üzerine Zâtî bir mersiye de yazmıştır (Aksoy, 2020, s. 483-485).

5.7.1. Övülen Özellikler

5.7.1.1. İdarecilik Yönüne Yapılan Övgü

Zâtî'nin idarecilik yönünden övdüğü devlet adamlardan biri de Abdurrahman Efendi'dir. Aşağıdaki beyitte Zâtî, onun idarecilik yönünü mübalağalı bir şekilde övmeye çalışmıştır. Beyitte şair, onun devrinde kimsenin isyan etmeye ya da yakasını silkmeye ihtiyaç duymadığını söyleyerek insanların adil ve refah içerisinde yaşadığını anlatmaya çalışmıştır. Şair, ayrıca onun devrinde kimsenin yakasını toprağa karşı yırtmadığını, onun kazmasının ağzından mutlaka dağın yakasından maden çıktığını söyleyerek onun zamanında insanların en büyük zorluklar içinde bile onun idareciliği sayesinde refaha ulaştığını ifade eder:

Kimse devründe yakasın çâk idüp kılmaz gile

Tağ yakasında zebân-ı tîşeden illâ ki kân (K: 58/26, s. 180.)

Başka bir beyitte, onun divanına yani huzuruna gelen kişilerin çokluğu adeta mahşer alanını anımsatmaktadır. Buradan kasıt onun idareciliği ve hoşgörüsü sayesinde halkın nazarında önemli bir yere oturmuş olmasıdır böylece onu ziyaret edenlerin çokluğu bu sebepten kaynaklanmaktadır. Onun makamı derdi, sıkıntısı olanların derman aradığı bir yer haline gelmiştir:

Divânına şu denlü cem' olur ehl-i hâcet

Meydân-ı ruz-ı mahşer anun katında halvet (K: 59/22, s. 182.)

5.7.1.2. Bilgelik Yönüne Yapılan Övgü

Abdurrahman Efendi'nin idarecilik dışında bilgelik yönüyle de dikkat çeken bir özelliği vardır. Onun şairliğe ilgisi ve desteği olduğu bilinmektedir. Şair de kasidesinde onun bu yönüne yer vermiştir. Beyitte; senin suretin bu alemde görünmeyene kadar ilim aynası hiç kimseyi aydınlatamaz, denilerek memduhun bilgelik yönü vurgulanmaya çalışılmıştır.

Rûşen budur ki hergiz bulmadı 'âlem içre

Sen nâzır olmayınca mir'ât-ı 'ilm suret (59/25, s. 182.)

5.7.1.3. Cömertlik Yönüne Yapılan Övgü

Kasidelerde daha önce idarecilik, bilgelik ve savaşıklık özellikleri işlenirken bazı devlet adamlarının ise cömertlik yönü ön plana çıkarılmıştır. Aşağıdaki beyitte de Abdurrahman Efendi'nin cömertliği övülmüştür. Dünyada cömertlik, kerem ve dirlik gibi unsurlar senin zatına mahsusmuş denilerek onun cömertliği anlatılır ve onun döneminde insanların bolluk ve bereket içerisinde yaşadığı anlatılır. Bilindiği gibi bir devlet adamının büyüklüğü onun cömertliğiyle de alakalıdır. Bir devlet adamı ne kadar eli açık ve cömertse o kadar sevilir ve övülür. Şair de bu yönü vurgulayarak onun ne kadar büyük bir devlet adamı olduğunu okuyucuya hissettirir.

Cihânda zâtuna mahsusmuş senün bildük

Sehâvet ü kerem-i bi- diriğ u lutf-ı 'âm

5.8. Tacizade Cafer Çelebi

Yavuz Sultân Selim zamanının nişancısı, kazaskeri ve dönemin tanınmış şairlerinden biri olan Tâcîzâde Cafer Çelebi 1452 yılında Amasya'da doğmuştur. 2. Bayezid döneminde birçok yerde kadılık ve müderrislik yaptıktan sonra 1497 yılında saraya nişancı olarak atanmıştır. 1511

yılında çıkan yeniçeri ayaklanmasından sonra padişah tarafından görevinden azledilmiştir. Yavuz Sultân döneminde yeniden nişancılığa atanmıştır. Çaldıran Seferi sonrasında Yavuz, onu kazaskerliğe atamıştır. Doğu Seferi için verdiği yanlış telkinlerden dolayı padişah tarafından idam edilmiştir (Erünsal, 2010, s. 353-356).

Tacizade Cafer Çelebi, devlet adamlılığının yanında sanatçı bir kişiliğe sahiptir. Döneminin önemli şairlerinden biri sayılmıştır. Divanı olan Tacizade Cafer Çelebi, Heves-nâme, İstanbul Feth-nâmesi, Münşe'ât, Enisü'l ârifin, Kûs-nâme gibi manzum ve mensur eserler yazmıştır. Birçok sanatçıya destek vermiş olan Cafer Çelebi, Zâtî'ye çok değer veren bir kişidir. Zâtî de onun için kasideler yazmıştır (Erünsal, 2010, s. 353-356).

5.8.1. Övülen Özellikler

5.8.1.1. İdarecilik Yönüne Yapılan Övgü

Tacizade Cafer Çelebi, Zâtî'nin divanındaki kasidelerde ismi sıklıkla anılan devlet adamlarından biridir. Onun başarılı idareciliği aşağıdaki beyitte övülmüştür. Şair, bu övgü için bad, habab ve devran-ı ismet kavramlarından yararlanır. Şaire göre onun mahsumiyet ve namusun ön plana çıkmış olduğu dönemde gonca namuş kaygısı taşımadan yüzünü açmıştır. Şair, bu dizede goncanın bahar rüzgairıyla beraber açılmasını, memduhun idareciliğine bağlar. Ayrıca rüzgârın hava kabarcığını bir zanlı olarak habsetmesinde şaşılacak bir şey olmadığını; çünkü memduhun döneminin iffet ve temizlik dönemi olduğunu söyleyerek onun devrinde olan gelişmelerin Cafer Çelebi'nin başarılı yönetimi ile olduğunu anlatmak istemiştir.

Devrân-ı 'ismetünde açar gönce perdesin

Habs itse bâdı n'ola habâb oldı müttehem (K: 56/16, s. 176.)

Diğer bir beyitte ise benzer şekilde Cafer Çelebi'nin idareciliğine övgü yapılmaktadır. Onun başarılı bir yönetim sergilediğine kanıt olarak düşmanlarının çok olduğu gerçeğini göstermektedir çünkü meyve veren ağaç taşlanır anlayışına göre Cafer Çelebi'nin de bu başarılı yönetimini çekemeyen birilerinin olması gayet normaldir. Aşağıdaki örnekte olduğu gibi düşmanın paramparça olması gam değil diyerek onun gerçek değerinin anlaşıldığı izlenimini uyandırmak istemektedir.

Çalup çağırdı tig-ı nefirün didi bugün

Çün çâr-pare olsa gerekdür 'adû ne gâm (K: 56/18, s. 176.)

5.8.1.2. Güzellik Yönüne Yapılan Övgü

İdarecilik ve bilgelik dışında Cafer Çelebi'nin güzellik yönü üzerinde de duran şair, aşağıdaki beyitte onun güzelliğini övmeye çalışır. Zâtî; Zühre bile olsa çerhe girer diyerek onun güzellik yönünü övmeye çalışır. Böylece şair mitolojik unsurlardan da yararlanmış olur ve gökteki güzellik yıldızı ile onu kıyaslar:

Vaşfun beyâna gelmedi bir hoş gazel didüm

Zühre işitse çerhe gire anı lâ-cerem (K: 56/22, s. 176.)

5.9. Şîrî Ali Beg

Zâtî'nin kaside sunmuş olduğu devlet adamlarından birisi de Şîrî Ali Beg'tir. Şîrî Ali Beg, Sadrazam Hersekzâde Ahmet Paşa'nın oğludur. Şîrî Ali Beg, Nikriz hastalığına yakalanmıştır. Bu hastalığın verdiği acıdan kurtulmak için içki içmiştir. Zâtî, Sadrazam Hersekzâde Ahmet Paşa'nın desteklerini gördüğü için onun oğluna kaside yazmıştır (İpekten, 1996, s. 62).

5.9.1. Övülen Özellikler

5.9.1.1. İdarecilik Yönüne Yapılan Övgü

Zâtî, bu kasidesinde Şîrî Ali Beg'in idareciliğine övgüde bulunur. Onun fermanına uymayan her kim ise anında hükmünün tokadını yani şimşegini yer diyerek aslında disiplinli ve adaletli bir yönetimin olduğunu ima eder. Yönetimindeki idarenin ve halkın onun fermanına bağlı olduğunu böylece adil bir yönetim sergilediğini vurgulamak ister.

Tiğ-ı yed-i fermanına kim eğmeye başı

Şemşir-i yed-i hükmüne kim tutmaya gerden (K: 71/20, s. 208.)

5.9.1.2. Savaşçılık Yönüne Yapılan Övgü

Şîrî Ali Beg, aynı zamanda savaşçılık özellikleriyle de bilinen bir şahsiyettir onun bu yönü kasidede de övgüyle bahsedilmiştir. Bir kavgacı kaplan, muhabbet aslanı olan meduhun önünde hiçbir düşmanın duramayacağını hatta tilki değil aslan bile olsa ona karşı koyamayacağı belirtilerek onun savaşçı kişiliği hem mübalağa hem de teşbih sanatı ile anlatılmaya çalışılmıştır.

Şiri Çelebi bebr-i vegâ şir-i mehâbet

Rûbeh degül önünde eger şir ola düşmen (K: 71/19, s. 208.)

5.10. Emânî Çelebi

Zâtî'nin kaside sunmuş olduğu kişilerden biri de Emânî Çelebi'dir. Kanûnî Sultân Süleymân döneminin hazine kâtiplerindendir. İstanbul doğumlu olan Emânî Çelebi, Defterdar İskender Çelebi'ye musahip olmuş ve âmiyâne şiirleriyle şöhret bulmuştur. Zâtî; Emânî Çelebi için iki kaside yazmıştır (Kurtoğlu, 2017, s. 24).

5.10.1. Övülen Özellikler

5.10.1.1. Sanatçılık Yönüne Yapılan Övgü

Klasik edebiyatta devlet büyüklerine kaside sunan şairler, memduhlarını övmeden önce onlar hakkında bilgi toplamaya çalışırlar. Bunu yapmalarının sebebi memduhlarını överken onların özelliklerinden faydalanmaktır. Şairler, medhiyelerde mübalağa konusunda abartıya kaçsalar bile onların özelliklerinden yola çıkmaya gayret gösterirler. Zâtî de devlet adamlığının yanında şair olan Emânî Çelebi'yi överken onun şairlik kabiliyetinden de yola çıkmıştır.

Şair, aşağıdaki beyitte Ermanî Çelebi'nin şairlik yönünü ve sanatçı kişiliğini över ve onun devlet adamlığının yanında şairlik özelliklerinin de olduğunu söyler. Onun şiirinde nefret dili gibi olumsuz özellikler yoktur. Şair ikinci dizede onun lafzı ve mana dünyası latiftir diyerek onun şairliğini övmüştür.

Şi'rinde anun olmya te'kîd u tenâfûr

Elfâzı vü ma'nâyı latîf ide ri'âyet (K: 77/10, s. 220.)

Bir başka beyitte Zâtî, yine Emânî Çelebi'nin şairliğini övmeye çalışır. Zâtî beyitte, Emânî Çelebi'nin şiirlerini okuyan şarkıcıların azgından çıkan her sözün şekker gibi tatlı olduğunu anlatıp teşbihte bulunur ve başarılı bir mübalağa yapar.

Söz yirine deheninden dökülür şimdi şeker

Şi'r-i şîrînüni hânendeler aldukça feme (K: 78/22, s. 223.)

5.10.1.2. Bilgelik Yönüne Yapılan Övgü

Emânî Çelebi, Kanûnî Sultân Süleymân döneminde kâtiplik yapmış bir devlet adamıdır. Sarayda kâtip olabilecek düzeyde bir kişinin ilim ve irfan yönünden de iyi olması beklenir. Emânî Çelebi'nin aynı zamanda şair olması onun ilim ve irfan yönünden birikimli olduğuna işarettir. Zâtî'nin aşağıdaki beyiti de buna örnektir. Şair, aşağıdaki beyitte Emanî Çelebi'nin bu cihanda bilmediği hiçbir şeyin olmadığını ve ona bu ilim ile irfanın tanrı tarafından verildiğini söyleyerek ona kutsallık da atfetmeye çalışır.

Olmaya anun bilmediği nesne cihânda

Hakdan ana mevmû’-ı kemâl ola hidâyet (K: 77/14, s. 220.)

5.11. Kadrî Efendi

Zâtî’nin kaside sunmuş olduğu kişilerden biri de Kadrî Efendi’dir. Kanûnî Sultân Süleymân döneminde şeyhülislamlik, kazaskerlik, müderrislik ve kadılık görevlerinde bulunan Kadrî Efendi, âlim ve şair bir kişidir. Aynı zamanda Zâtî’nin dostudur (Kurtoğlu, 2017, s. 25).

5.11.1. Övülen Özellikler

5.11.1.1. Adalet Yönüne Yapılan Övgü

Şairler, memduhlarını överlerken onların özelliklerinden yola çıkarlar. Zâtî, kadılık görevini de yapmış olan Kadrî Efendi’yi kasidesinde adalet yönünden övmeye çalışır. Zâtî, aşağıdaki beyitte Kadrî Efendi’nin adaletini cennet ve cehennem tezatı üzerinden anlatmaya çalışır. Onun terazisini adeta yüce divandaki bir teraziye benzetir ve onun huzuruna gelenlerin mahşer günü olacak olan büyük hesaplaşma gününe benzetir. Böylece adaletinde asla hatanın olmayacağı izlenimini uyandırılır. Zâtî burada mahşerde kullanılacak olan mizan terazisine atıfta bulunur. Mizan terazisiyle ilgili Kuran-ı Kerim’de geçen ayet şudur: *Kıyâmet günü biz adâlet terâzilerini kuracağız da hiç kimseye en küçük bir haksızlı yapılmayacak. Yapılan iş hardal tanesi kadar bile olsa biz onu getirip mizana koyacağız. Hesap görücü olarak biz yeteriz* (Enbiyâ/47.).

‘Adli terâzu lutfi cinân kahrıdur cahim

Divânı yiridür dişe meydân-ı mahşerem (K: 70/21, s. 205.)

5.11.1.2. Cömertlik Yönüne Yapılan Övgü

Kadrî Efendi’nin cömertlik özelliğini de anlatan Zâtî, Kadrî Efendi’nin çok lütuf ve kerem sahibi olduğunu söyleyerek onun döneminin bolluk ve bereket içinde geçtiğini anlatmaya çalışır. Onun bolluk ve bereketi ile rüzgâr arasında bir ilgi kurulur ve doğadan insana bir gönderme yapılır. Şair, bu beyitte bütün doğaya cömertçe davranan rüzgârın bile onun kadar cömert olamayacağını anlatmaya çalışır. Zâtî, böylelikle memduhunu mübağalalı bir şekilde över.

Mecmû-ı halk-ı ‘âleme mir’at-ı rüzgâr

Göstermedi anun gibi pür lutfu pür-kerem (K: 70/18, s. 205.)

5.11.1.3. Hayat Bahşetme Yönüne Yapılan Övgü

Zâtî; Kadrî Efendi'nin hayat bahşetme yönü üzerinde durur. Onun lütfeden lisanı, adeta bir Kevser suyu gibi cana can veren insana ihsan eden bir güzellik barındırır. Kasidede övgüye nail olan kahraman su ile ilişkilendirilir çünkü su hayat veren bir unsur olarak işlenir.

Mecmû-ı 'âleme yitişüp su bigi didi

Lutfun lisân-ı lutfla ben âb-ı kevserem (K: 70/28, s. 206.)

5.12. İbni Kemâl (Kemalpaşazâde)

Dönemin önemli bilim ve sanat şahsiyetlerinden biri olan İbni Kemâl, Döneminin parlak âlimlerinden biri olarak kabul edilir. Döneminde sahip olduğu şöhret, hayatı hakkında bazı rivayetlerin oluşmasına da sebep olmuştur. Nitekim çok sayıda fetva verdiği söylenen İbni Kemâl'in insanların yanı sıra cinler için de fetva verdiği rivayet edilir. Bu özelliğinden dolayı ona “*muftî's-sakaleyn*” unvanı verilmiştir. Müderrislik, kadılık, kazaskerlik ve şeyhülislamlık görevlerinde bulunmuştur. Dönemin birçok şairi gibi Zâtî de ona kaside sunmuştur (Kurtoğlu, 2017, s. 24).

5.12.1. Övülen Özellikler

5.12.1.1. Bilgelik Yönüne Yapılan Övgü

Şair, onun bilgelik yönünü işler; çünkü İbni Kemal çok sayıda eser meydana getiren üretken bir devlet adamıdır. Bu beyitte onun ilmi ve irfanı o denli çok ki adeta bir akarsu gibi akar diyen Zâtî, deniz kadar geniş manasında kullanır ve böylece onun ilmini denize benzetir.

Bir cûy-ı 'ilm akar ki senün bahr-i tab'una

Çerhün o cûy içinde tokuz âsyâsı var (K: 39/24, s. 137.)

5.12.1.2. Hayat Bahşetme Yönüne Yapılan Övgü

Bilgelğin dışında onun hayat bahşetme yönünü de öven şair, onun tüm dertlere derman olduğunu söyler. Aşağıdaki beyitte İbni Kemal'in hasta olanlara şifa olacak özelliklere sahip olduğunu anlatmak ister.

Ey derd-i müşkilâtla bimâr olan kişi

Danış ana danişi dârü's-şifâsı var (K: 39/19, s. 136.)

5.13. Tatavıalı Mahremî Çelebi

Zâtî'nin kaside sunduğu kişilerden biri de Tatavıalı Mahremî'dir. Galata Kadısı Beyşehirli Hasan Çelebi'nin nâibi olarak Selanik'te görev yapmıştır. Mahremî Çelebi, "Türkî-i Basit" in önemli isimlerinden biridir. Divânçe, Mecma'ul-letâyif ve Şehnâme gibi eserler yazmıştır (Kurtoğlu, 2017, s. 243).

5.13.1. Övülen Özellikler

5.13.1.1. Güzellik Yönüne Yapılan Övgü

Şair övdüğü kişiyi abartarak tasvir eder bu dünyada onun eşinin benzerinin olmadığını söyler ve onun bir başka örneğinin de olmayacağını söyleyerek övgüsünü yapmaya çalışır.

Sûr-ı cihânda görmedi kimse misâlünü

Zevk ü safâ güzellerin itmekteldür bagal (K: 64/16, s. 191.)

5.13.1.2. Bilgelik Yönüne Yapılan Övgü

Tatavıalı'nın bilgelik yönünü de öven Zâtî, onun padişahlık makamının ilim ile sağladığını ve böylece ona nazire yapabilecek birinin olmadığını söyler. Onun ilmiyle amel olan kimsenin onunla yarışamayacağını belirterek kıyaslama yoluyla övdüğü kişiyi yüceltmıştır.

Bir pâdşâh-ı mülk-i ma'ârif durur o kim

Yokdur naziri eylemede 'ilmle 'amel (K: 64/23, s. 191.)

5.14. Sürûrî Efendi

Kanûnî devri müderrislerinden olup şair ve mutasavvıftır. Ömrünü ilme adamıştır ve ömrü boyunca evlenmemiştir. Çok sayıda eser kaleme alan Sürûrî Efendi için Zâtî, bir kaside yazmıştır (Kurtoğlu, 2017, s. 29).

5.14.1. Övülen Özellikler

5.14.1.1. Bilgelik Yönüne Yapılan Övgü

Zâtî, kasidesinde Sürûrî Efendi'nin bilgelik yönü üzerinde durmuş ve onun havastan olan yani halk ile değil de ilim irfan erbabı ile ancak üretken olabileceğini söyler ve sonraki mısradaki ise tüm âleme âlim olduğunu söyler. Onun ilmi ve irfanı onu içinde bulunduğu toplumda yüksek bir mertebeye taşımıştır.

Havâsla kişi mahsulün idimez tahsil

Oıup durur buna 'âlim kamu havâs u 'avâm (K: 57/20, s. 178.)

5.14.1.2. Cömertlik Yönüne Yapılan Övgü

Zâtî, aşağıdaki beyitte ise övdüğü şahsın cömertlik yönüne dikkat çeker. Cömertlik özelliğinin onun şahsına ait bir özellik olduğunu söyler ve onun kerem, bereket ve cömertlik ile yoğrulduğunu belirtir.

Cihânda zâtuna mahsusmuş senün bildük

Sehâvet ü kerem-i bi-dirig u lutf-ı ‘âm (K: 57/28, s. 178.)

5.15. Şah Muhammed

Osmanlı padişahlarından 2. Bâyezid’in hekimlerinden olan Şah Muhammed Kazvinî (ö. 1521) Mekke ve Medine’yi dolaşmıştır. Gezdiği yerler ve tıbbâ dair bilgilerle risaleler oluşturup padişaha sunmuştur. Zâtî, onun için 6 tane kaside yazmıştır (İpekten, 1996, s. 57-59).

5.15.1. Övülen Özellikler

5.15.1.1. Bilgelik Yönüne Yapılan Övgü

Zâtî, kasidelerinde padişah ve devlet büyüklerine dönemin de bir özelliği olarak idarecilik, savaşçılık, bilgelik ve adil olma gibi özellikler üzerinden övgüler sunmuştur. Bu örnekte de görüldüğü gibi şair, Şah Muhammed’in ilim ile irfan seviyesini över. Yine çalışmadaki örnek beyitlerde de olduğu gibi mübalağa sanatı oldukça dikkat çeker. Onun ilmini ölçmek için denizlerin bardaklarla ölçülmesi kadar zordur diyerek büyüklüğünü anlatmak ister.

Eya gavvâş-ı bahr-ı ma’rifet ‘ilmün kıyâs itmek

Kişi kaç kâsedür bildüm dimekdür âb-ı deryâyı (K: 81/13, s. 231.)

5.15.1.2. Savaşçılık Yönüne Yapılan Övgü

Şah Muhammed’in bilgelik ve liderlik özelliklerinden başka savaşçı yönü de Zâtî tarafından işlenmiştir. Onun savaşçılık özelliğini güçlü hayvanlardan olan boğa ve aslan ile ilişkilendirerek anlatır. Onun tek bir tırnağını gören onu boğaya veya aslana benzetir denilerek hem teşbih sanatı hem de mübalağa sanatı yapılmaya çalışılmıştır.

Sevr-i sipihri pençeledi şir-i rif’atün

Tırnağını gören sanur ey şir-i ner (K: 84/28, s. 238.)

5.15.1.3. Güzellik Yönüne Yapılan Övgü

Zâtî, aşağıda verilen beyitte ise Şah Muhammed’in güzelliğini anlatmak ister. Zâtî, onun güzelliğinin adeta afitap ile özdeş sayılacak kadar yüce olduğunu dile getirir. Şair, onun

kaşlarını da tıpkı sevgilinin güzellik unsurlarından biri olan hilale benzetir böylece teşbih sanatı kullanarak insandan doğaya doğru bir benzetme yapar.

Öyküncü tab'-ı ruşenüne benzer âftâb

İrince yıldırım gibi hançer çeker hilâl (K: 84/33, s. 238.)

5.16. Nişancı Beg

Zâtî'nin kaside yazmış olduğu kişilerden biridir. Zâtî'nin kaside yazmış olduğu bu şahsın tam olarak kim olduğu belli değildir. Orhan Kurtoğlu'nun hazırlamış olduğu Zâtî'nin divanında adı geçen kişilerdendir.

5.16.1. Övülen Özellikler

5.16.1.1. İdarecilik Yönüne Yapılan Övgü

Zâtî, kasidelerinde saraydan neredeyse her kesimden insana yer vermiştir o dönemin de bir özelliği olarak saray erbabını övmek gibi bir geleneği yerine getirmiş olur. Nişancı Beg'in yönetimdeki etkisinden bahseden şair, onun ahdi ile hayli lütuf ile kerem sağlandığını söyler ve o dönemde ona karşı olanların çok cefa çektiğini ima eder.

Ahdünde gördi lutf u kerem hayli fâ'ide

Devründe çekdi hâce-i cevri ü cefâ ziyân (K: 55/25, s. 174.)

5.17. Kazasker

Zâtî'nin kaside yazmış olduğu kişilerden biridir. Onun kim olduğu tam olarak belli olmayıp sadece kasideden anlaşıldığı kadarıyla Zâtî'nin döneminde yaşamış olan bir kazasker olduğudur.

5.17.1. Övülen Özellikler

5.17.1.1. Adalet Yönüne Yapılan Övgü

Zâtî, onun adil oluşunu gökyüzü ile yıldızlar arasındaki ilişkiye benzetir. Onun her yıldızının bir adalet oku olduğunu ve asla halkına zulmetmeyen biri olduğunu anlatmak ister. Çünkü halkına zulmedenin ceza oklarıyla cezalandırılacağını söyler.

Her sitâren kavs-i 'adlinden gelen tir-i cezâ

Ey felek zulm eyleme halk-ı cihana key sakın (K: 87/25, s. 243.)

5.17.1.2. Güzellik Yönüne Yapılan Övgü

Aşağıdaki beyitte ise onun güzelliği konu edilmiştir. Kaşındaki sarılığı bir yakuta benzeter ve güneşin onun kaşına konduğunu söyleyerek mübalağa etmiş olur daha sonraki beyitte de parmağındaki yüzüğe övgüde bulunarak onu adeta dönen feleğe benzeter.

Kaşına konmuş anun yâkût-ı asferdür güneş

Çerh şâh-ı kadri barmağında bir engüşterin (K: 87/21, s. 243.)

5.18. Ferrûh Beg

Zâtî'nin kaside yazmış olduğu kişilerden biridir. Dönemin tanınmış devlet adamı ve kâtiplerdendir.

5.18.1. Övülen Özellikler

5.18.1.1. Bilgelik Yönüne Yapılan Övgü

Kasideden alınan aşağıdaki beyitte şair, Ferrûh Bey'in ilmini fikir, akıl ve ferheg kelimeleri etrafında işleyerek onun ilim ve irfan ile çepeçevre donatıldığını anlatmak ister ayrıca aklın bile onunla yarışamayacağını söyleyerek teşhis sanatını kullanır.

İhâta eyledi çerh-i muhiti fikretle

İşitdi 'akl-ı kül anı didi zihi ferheng (K: 72/20, s. 211.)

5.18.1.2. Güzellik Yönüne Yapılan Övgü

Aşağıdaki beyitte Ferrûh Beg'in güzellik unsurlarından bahsedilmiştir. Zâtî, burada onun güzelliğinin mertebesi öyle yüksek ki şimşeklerin bile ona erişmeye zorlanacağını söyleyerek onun güzelliğini mübalağalı bir şekilde övmeye çalışır.

Eger ki berk senün bâd-ı pâ-yı hüsnünle

Koşulsa girü kalurdu hezâr bin ferseng (K: 72/24, s. 211.)

5.19. Gedâyî

Zâtî'nin kaside yazmış olduğu kişilerden biridir. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü'nde yer aldığı bilgilere göre aslen Antakyalıdır. Asıl adı bilinmeyen Gedâyî'nin ailesi ve nasıl bir eğitim gördüğü de bilinmemektedir. Mesleği kâtiplik idi. Mevlevî dergâhına bağlandı ve Mesnevî talim etti. Aynı zamanda hattat olan Gedâyî, özellikle nesta'likte usta idi. Gedâyî'nin ölüm

tarihi bilinmemekle birlikte Ahdî'nin ifadelerinden *Gülşen-i Şu'arâ*'nın yazıldığı tarihte (971/1563/64) hayatta olduğu anlaşılmaktadır. Şair hakkında *Esrâr Dede Tezkiresi*'nde de bilgi bulunuyorsa da oradaki bilgiler de Ahdî'den nakil olduğu için Gedâyî hakkındaki bütün bilgimiz *Gülşen-i Şu'arâ*'daki bu bilgilerle sınırlıdır. Tabiatı doğrultusunda derviş mizaçlı şiirler kaleme almıştır. Edirneli Nazmî'nin *Mecma'u'n-Nezâ'ir*'inde 68, *Pervâne Bey Mecmuası*'nda 82 şiiri mevcuttur. Bu mecmualarda en çok şiiri bulunan şairler arasında bulunmasından hareketle devrinde çok tanınan ve rağbet gören bir şair olduğu söylenebilir (Köksal, 2020).

5.19.1. Övülen Özellikler

5.19.1.1. Bilgelik Yönüne Yapılan Övgü

Aşağıdaki beyitte Zâtî, Gedâyî'nin bilgisini övmektedir. Onun fesahati ve belagat bilgisinin büyüklüğü görenleri hayrete düşürür. Sühan bile onun ilmine sahip olsa hemen oracıkta can verir denilerek Gedâyî övülmeye çalışılmıştır.

Bu fesâhat bu belâgat kim var anda görseler

Cân vire bir dem musâhib olmağa sübhân ana (K: 88/12, s. 245.)

5.20. İsa Beg

Zâtî'nin kaside yazmış olduğu kişilerden biridir.

5.20.1. Övülen Özellikler

5.20.1.1. Bilgelik Yönüne Yapılan Övgü

Zâtî'nin övgüsüne mazhar olan devlet adamlarından biri olan İsa Beg, burada bilgisi ile övülmüştür. Şair, onun ilim deryası o kadar geniş ve özel ki adeta bir okyanustaki inci tanesi kadar tek ve değerlidir diyerek teşbih yapar ve onun ilmine hâkim olmaya o denizde yüzmeye herkesin malik olamayacağını da belirtir.

Senün gavvaş-ı 'aklun şol denizden dür çıkarur kim

Şinâver olmamışdur 'akl-ı kül hergiz o deryâya

5.21. Mesih Ağa

Zâtî'nin kaside yazmış olduğu kişilerden biridir.

5.21.1. Övülen Özellikler

5.21.1.1. Güzellik Yönüne Yapılan Övgü

Zâtî'nin güzellik bakımından övdüğü kişilerden biri Mesih Ağa'dır. Onun güzelliği denize yansıyan yani akseden ay gibi görülmüş burada benzetme yönü üzerinden onu ay gibi parlak olarak niteleyen şair sonraki mısra da ise; onun denizdeki köpüğe benzetir. Burada dikkat çeken kelimeler parlaklık ve beyazlık özelliklerinden yola çıkarak güzelliğini öne çıkarmak ister.

Gören sanur ki bahre 'aks-i hilâl düşdi

Keff-i kerimüne sen alsan kaçan ki yayı (K: 73/18, s. 213.)

5.21.1.2. Hayat Bahşetme Yönüne Yapılan Övgü

Daha sonraki beyitte ise Mesih Beg'in hayat bahşeden cana can katan özelliği üzerinde durulur. Onun yüceliğini adeta bir güneş gibi gören Zâtî, ondan feyiz alanların çokluğuna dikkat çekmek ister ayrıca ay gibi parlak olduğunu anlatır. Görüldüğü üzere güneş ve ay ile birlikte bir gökyüzü sahnesi canlandırılmış olur.

Mihr-i sa'âdet ana olup bugün mukâbil

Burc-ı şerefde tâli' bedr eyledi ol ayı (K: 73/8, s. 213.)

5.21.1.3. Savaşçılık Yönüne Yapılan Övgü

Zâtî, aşağıdaki beyitte Mesih Ağa'nın savaşçı kimliği üzerinden övgüsüne devam eder. Zâtî memduhu içim onun öyle büyük cesareti ve heybeti var ki o, düşman karşısına çıktığında adeta bir ejderha gibi korkunç ve etkileyici olur demeye çalışır.

Alup elüne nize varsan 'adûya karşı

Virân-ı sinesine salarsın ejdehâyı (K: 73/19, s. 213.)

5.22. Ali Çelebi

5.22.1. Övülen Özellikler

5.22.1.1. Hayat Bahşetme Yönüne Yapılan Övgü

Zâtî'nin kasidelerinde padişahlar kadar devlet adamları da birçok yönüyle övülmüştür. Onların da hayat bahşetme yönü üzerinde sıklıkla durulmuş ve özellikle dini terminolojiden faydalanılarak çeşitli benzetmeler yapılmıştır.

Aşağıdaki beyitte İskender'e gönderme yapılmıştır. Efsaneye göre ab-ı hayatı aramaya çıkan İskender'in ölümsüzlük suyunu bulamadığı ve içemediği anlatılır. Zâtî de bu olaya

telmihte bulunarak memduhunu yeterli ölçüde övmeye çalışır. Onun bir duasının İskender için ab-ı hayat gibi olacağını, onu yaşatacağını dile getirir. Bunun dışında Zâtî'nin Ali Çelebi'ye olan övgüsünü duâ üzerinden yapmış olması onun dindar bir kişiliğe sahip olabileceğini düşündürmektedir. Zira duâ, inançlı insanların bir konuda Allah'a yalvarmaları ve ondan yardım istemeleridir.

Du'âsın almış imişse Sikender anun eger

Nasîb olurdu ana âb-ı çeşme-i hayvân (K: 43/20, s. 145.)

5.22.1.2. Bilgelik Yönüne Yapılan Övgü

Şair, aşağıdaki beyitte Ali Çelebi'nin bilgelik yönüne de dikkat çeker. Onun kelim ve fesahati iyi şerh ve beyan ettiği durumlar bedidir diyerek onun ilim ve irfanının yanında belagat bilgisinin olduğunu da anlatmak ister.

Kelâmının o fasîhün belâgatin şârih

Bedi'dür eger itmek dilerse şerh ü beyân (K: 43/22, s. 145.)

Yine bir başka beyitte Ali Çelebi'nin kelimine övgü yapıldıktan sonra ikinci mısırda onun vaazını dinleyen adeta ateşe girmiş kadar etkilendiğini dile getirir onun bilgi ve dili kendisini dinleyende büyük tesir bıraktığını söyleyerek onu över.

Eyâ kelâmla cân hırmenine âteş uran

İşitse va'zun erirdi zücâc-veş sendân (K: 43/23, s. 145.)

6. SONUÇ

16. yüzyılın yetiştirdiği en büyük şairlerden biri olan Zâtî, devrinin usta bir gazel şairi olarak bilinmiş olmasına rağmen kasideleriyle de tanınmış şairlerdendir. Renkli söyleyişler, orijinal buluşların ön plana çıkmış olduğu kasideleri, şairin kasideciliğini ortaya koyduğu gibi onun hayatına ve yaşadığı dönemin siyasi ortamına da ışık tutmaktadır. Zâtî'nin kasideleri üzerine yapılan bu çalışmada onun özgün üslubu, zengin kelime hazinesi, kendine has mazmun kurgulaması ve farklı alanlardan faydalanarak yarattığı övgü kalıpları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır ve çalışmanın sonunda şu sonuçlara ulaşılmıştır:

“Zâtî'nin Kasidelerinde Medhiye” adlı bu çalışmada Zâtî'nin medhiyelerinde ne kadar başarılı bir şair olduğu ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Daha önce ciddi bir eğitim almamasına rağmen kasidelerinde son derece başarılı olduğu görülmektedir. O, padişah ve diğer devlet büyüklerine sunduğu kasidelerinde memduhlarını överken çeşitli övgü kalıplarından yararlanmış ve onların toplum nezdinde var olan özelliklerin dışında farklı bir kişilik portresi çizdiği görülmektedir. Bunu yaparken de ustalığını göstermiş ve çeşitli sanatlar kullanmıştır.

Bu çalışmada Zâtî'nin memduhlarını överken çoğunlukla İran mitolojisinden yararlandığı görülmektedir. O, İran mitolojisinin dışında az da olsa Yunan mitolojisinden de faydalanmıştır. Zâtî, İran mitolojisinden faydalanırken daha çok Firdevsi'nin Şehname'sinde adı geçen mitolojik kahramanlardan ve kavramlardan faydalanmıştır. Bunlara örnek verilecek olursa: İsfendiyar, Dara, Nûşînrevân, Cemşid, Neriman, Sam, Zâl ve Rüstem-i Zâl vb. kahramanların isimlerini çokça kullanmıştır.

Zâtî, övdüğü devlet adamlarını yeteri kadar övmek için onları dini şahıs ve kavramlar üzerinden de övmeye çalışmıştır. O, bu övgü kalıplarını kullanırken memduhlarına kutsal bir özellik katmaya çalışmıştır. Hz. İsa, Hz. Yusuf, Hz. Davut, Hz. Süleymân vs. peygamber isimlerinden çokça faydalanmış ve telmih sanatını kullanmıştır. Zâtî, dini şahıslar dışında din terminolojisinde geçen bazı isimlerden de faydalanmıştır. Burak, Sidre, Kevser, Cennet bu isimlerden bazılarıdır.

Zâtî'nin kasidelerinde dikkat çeken hususlardan biri tabiattır. Onun şiirlerinde tabiat önemli bir yer tutar. Zâtî, kasidelerinin “nesib-teşbib” bölümlerinde güzel tabiat tasvirlerine yer verir. Önceki kaside şairlerinden farklı olarak soyut bir tabiat değil; somut bir tabiat işlemiştir. Zâtî kasidelerinde övgü kalıbı olarak pek çok tabiat unsurundan faydalanmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: deniz, rüzgâr, gül, bağ, yılan vs. Her bir tabiat unsurunun özelliğinden yola

çıkarak bazen kıyas yapmış bazen de teşbih yapmıştır. Bu yolla memduhlarını övmeye çalışmıştır.

Klasik edebiyatta memduhları için kasideler yazan pek çok şair onları yeteri kadar övmek için çeşitli yollara başvurmuşlardır. Şairler memduhlarının ne kadar değerli olduklarını anlatmak için onları yeryüzünde bulunan değerli madenlere benzetmişlerdir. Zâtî de bu şairlerden biridir. O, memduhlarını överken değerli madenlerden yararlanmıştır. Şair, bazen altın bazen gümüş bazen de yakuttan faydalanarak memduhlarını övmeye çalışmıştır.

Klasik edebiyatta medhiye yazan şairler, dönemin bilindik şehir ve millet isimleri üzerinden memduhlarını övmeye çalışmışlardır. 16. yüzyılın ünlü şairlerinden olan Zâtî de bu yola başvurmuştur. Şairin söz ettiği şehir ve millet isimlerinin bazıları şunlardır: Arap, Acem, Tatar, Şam, Kudüs ve İstanbul.

Yapılan bu çalışmada Zâtî'nin büyük bir kozmoloji bilgisine sahip olduğu görülmektedir. Zâtî'nin birçok kasidesinde kozmolojik unsurlara rastlanır. O, memduhlarını yeteri kadar övmek için gök cisimlerinden yararlanmıştır. Onun medhiyelerinde Zühre, Kevkeb, Zuhal, Behram, Samanyolu Galaksisi vb isimler çokça geçer.

Çalışmada ele alınan padişah ve devlet büyüklerinin en genel özellikleri olarak idarecilik, adil olma, hayat bahşetme, savaşçı kişilik, bilgelik, sanatçı ruh ve cömertlik gibi yönler üzerinde durulmuştur. Zâtî, kendi dönemindeki kullanımlardan farklı olarak kendine has bir üslup ve imge kurgulaması geliştirmiştir.

Bu çalışmada tespit edilen hususlardan biri de Zâtî'nin mahalli kültüre ne kadar vakıf olduğudur. Onun pek çok kasidesinde örf ve adetlerin izleri görülmektedir. Zâtî ayrıca deyim ve atasözlerinden sık sık yararlanmıştır. Onun bu özelliği o dönemde Klasik edebiyatta yavaş yavaş ortaya çıkan mahallileşme hareketine örnek sayılabilir.

Sonuç olarak Zâtî, kasidelerinde edebi sanatları başarılı bir şekilde kullanmıştır. Zâtî'nin mana ve hayal dünyasının geniş olması onu diğer şairlerden ayırır. O, daha önce görülmemiş manaları kendine mahsus duyulmamış hayalleri sanatlarla süsleyip sunma başarısını göstermiştir. Zâtî'nin bu şekilde orijinal bir şair olmasını sağlayan özelliği belki de değişik ve özel manaları bir araya getirmedeki ustalığıdır.

KAYNAKLAR

- Aksoy, H., 2020, Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 31, s. 483-485.
- Aksun, Z. N., 1994, Osmanlı Tarihi, (C.1), *Ötüken Yayınları*, İstanbul.
- Alper, Ö.,1999, İbn-i Sina, *İSAM Yayınları*, İstanbul.
- Arslan, M., 2007, 15. Yüzyıl Divanlarında Medhiyeler, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa.
- Aydemir, Y., 2002, Türk Edebiyatında Kaside, Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi, *Bilig Dergisi*, Ankara.
- Aydemir, Y., 2007, Türk Edebiyatında Kaside, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 5, S: 9, s. 253 - 270.
- Bozkurt, K., 2022, Muktedir Öznelere ya da Öteki İdareciler. Klasik Türk Edebiyatında Öteki (Ed. Adnan Oktay), *Çizgi Yayınevi*, İstanbul.
- Bilkan A. F., 1987, Nâbî'nin Kasideleri ve Kasideciliği, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Doğan, T., 2012, İnsan Doğası: İktidara Karşı Adalet Noam Chomsky ile Michel Foucault Tartışıyor (çev. Tuncay Birkan), *bgst Yayınları*, İstanbul.
- Coşkun, V., 2013, Zâtî. TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 44, s. 150-151.
- Çelebi, İ.,2013, Yecûc ile Mecûc, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 43, s. 373-374.
- Cengiz, M., 2021, Eski Arap Şiirinde Kasidenin Bölümleri Arasındaki Konu Bütünlüğü Sorunu, *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, (C. 13, s. 3).
- Çavuşoğlu, M., 1986, Kaside, Türk Dili Dergisi, Türk Dili Şiiri Özel Sayısı (Divan Şiiri), s. 415 – 416 – 417/Temmuz- Ağustos – Eylül, İstanbul.
- Çetin, N. M., 2011, Eski Arap Şiiri, *Kapı Yayınları*.İstanbul.
- Demirayak, K., 2009, Arap Edebiyatı- II., *Fenomen Yayınları*. Ankara.

- Demirayak, K., 2012, Arap Edebiyatı- III., *Eser Ofset Basın Yayın Matbaacılık*, Erzurum.
- Develioğlu, F., 2004, Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lugat, *Aydın Kitabevi Yayınları*, Ankara.
- Dilçin, C., 2009, Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, *Türk Dil Kurumu Yayınları*, Ankara.
- Emecen, F., 2009, Selim I, TDV, İslam Ansiklopedisi, C. 39, s. 353-356.
- Emecen, F., 2000, İbrâhim Paşa, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 21, s. 333-335.
- Erdoğan, S., 2010, Hayali Bey'in Kasideleri Üzerine Yorumlar, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Erünsal, İ., 2010, Tâcîzâde Câfer Çelebi, TDV, İslam Ansiklopedisi, C. 39, s. 353-356.
- Erzen, M., 2013, Divan Şiirinde Mitolojik ve Efsanevî Şahısların Kullanımına İyi Bir Örnek: Nev'izâde Atâyî Divanı, *Turkish Studies Dergisi*.
- Gibb, H.A.R., 2017, Arap Edebiyatı, (çev. Onur Özatağ), *Doğubatı Yayınları*, Ankara.
- Gibb, E.J.W, 1999, Osmanlı Şiir Tarihi, (çev. Ali Çavuşoğlu), *Akçağ Yayınları*, Ankara.
- İpekten, H., 1994, Eski Türk Edebiyatında Nazım Şekilleri ve Aruz, *Dergâh Yayınevi*, İstanbul.
- İpekten, H., 1996, Divan Edebiyatında Edebi Muhitler, *MEB Yayınları*, İstanbul.
- İpekten, H., 1998, Bâki Hayatı, Sanatı, Eserleri, *Akçağ Yayınları*, Ankara.
- İpşirli, M., 1991, Atik Ali Paşa, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 4, s. 64-65.
- İsen M. (Ed.), 2003, Eski Türk Edebiyatı El Kitabı, *Grafiker Yayınları*, Ankara.
- İsen, M., 1997, Sehî Bey Tezkiresi (Heşt Behişt), *Akçağ Yayınları*, Ankara.
- İsen, M., 1998, Latîfî Tezkiresi, *Akçağ Yayınları*, Ankara.
- Kabaklı, A., 2002, Türk Edebiyatı (C. 1), *Türk Edebiyat Vakfı Yayınları*, İstanbul.
- Kâmjû, B., 2015, “Câygâh-ı Cihânî-i Rûdekî-i Büzürg”, Erişim Bilgisi: <http://sarzaminearyan.com/> [Erişim tarihi: 20.09.2022].
- Kocatürk, V. M., 2016, Büyük Türk Edebiyatı Tarihi, *Kültür Üniversitesi Yayınevi*, İstanbul.
- Köksal, M. F., 2020, Gedâyî. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/gedayi>.

- Kufacı, O., 2019, Coğrafyanın Baki Divanı'na Aksi: Ülke ve Bölge Adları, *ESTAD (Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları) Dergisi*, C.2, Şubat, Ankara.
- Kurnaz, C. (1996). Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlili, Türk Edebiyatı Dizisi, *MEB Yayınları*, İstanbul.
- Kurtoğlu, O., 2017, Zâtî Divanı (Gazeller Dışındaki Şiirler), *Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları*, Ankara.
- Mengi, M., 2002, Eski Türk Edebiyatı Tarihi, *Akçağ Yayınları*, Ankara.
- Mermer A., 2012, "Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatına Giriş" *Akçağ Yayınevi*, Ankara.
- Onay, A., 2013, Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı, (Hazırlayan: Cemal Kurnaz), *Berikan Yayıncılık*, Ankara.
- Onur, E., 2007, 17. Yüzyıl Kasidelerinde Medhiye, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Manisa.
- Özçetin, M., 2020, *Arap Şiirinde Vahdetu'l-Kaside Meselesi* (Yayımlanmamış YL Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Özcan, A., 1994, Dukakinzâde Ahmet Paşa, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 9, s. 550-551.
- Pakalın, M. Z., 1993, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü. C. 2, MEB Yayınları, İstanbul.
- Pala, İ., 2020, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, *Kapı Yayınları*, İstanbul.
- Safi, İ., 2018, Adalet ve Siyaset İlişkisi Üzerine, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, C. 12, S. 63-74.
- Saraç, Y., 2007, Klasik Edebiyat Bilgisi, 3F Yayınevleri, İstanbul.
- Şemsettin, S., 1996, Kâmus-ı Türkî, *Çağrı Yayınları*, İstanbul.
- Şentürk, A. A., 2013, Osmanlı Şiir Antolojisi, *Yapı Kredi Yayınları*, İstanbul.
- Şentürk, A. A. ve Kartal, A., 2009, Eski Türk Edebiyatı Tarihi, *Dergâh Yayınları*, İstanbul.
- Elmalı, H., 2001, Kaside, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 24, s. 562-564.
- Tefazzülî, A., 1995, Enûşirvân, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 35, s. 255.

Topal, A., 2012, Klasik Türk Şiirinde Şam-ı Şerif, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 48, Erzurum.

Tökel, D. A., 2005, Türk Cihan Hakimiyeti İdealinin ve Sosyal Hayatın Önemli Bir Vesikası Olarak Kasideler, *Milli Eğitim Üç Aylık Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (S. 166, s. 8-32.).

Turan, Ş., 1992, Bayezid, TDV İslam Ansiklopedisi, C.5, s. 234-238.

Uslu, M., 2007, Ansiklopedik Türk Dili ve Edebiyatı Terimleri Sözlüğü, *Yağmur Yayınları*, İstanbul.

Yağcı, D., 2007, 16. Yüzyıl Kasidelerinde Medhiye, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa.

Yazar İ., Uslu, E., 2006, Kasidelerde Şair Algısı, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.9, s.43, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Yeniterzi, E., 2010, Klasik Türk Şiirinde Ülke ve Şehirlerin Meşhur Özellikleri, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, s. 3- 15.

Yıldırım, N., 2008, Fars Mitolojisi Sözlüğü, *Kabalcı Yayınevi*, İstanbul.

Vanlıoğlu, M., 2001, Kaside, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 24, s. 564.

Yücel, Y.- Sevim, A., 1990, Türkiye Tarihi, *TTK Yayınları*, Ankara.

Yıldırım, N., 2008, Rüstem-i Zâl, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 35, s. 294-295.

Zülfe, Ö., 2015, Eski Türk Edebiyatı Tarihi, *Marmara Üniversitesi Yayınevi*, İstanbul.